

ધર્મ : ૪૩ ફાંક : ૧
જાન્યુઆરી - ૨૦૧૬

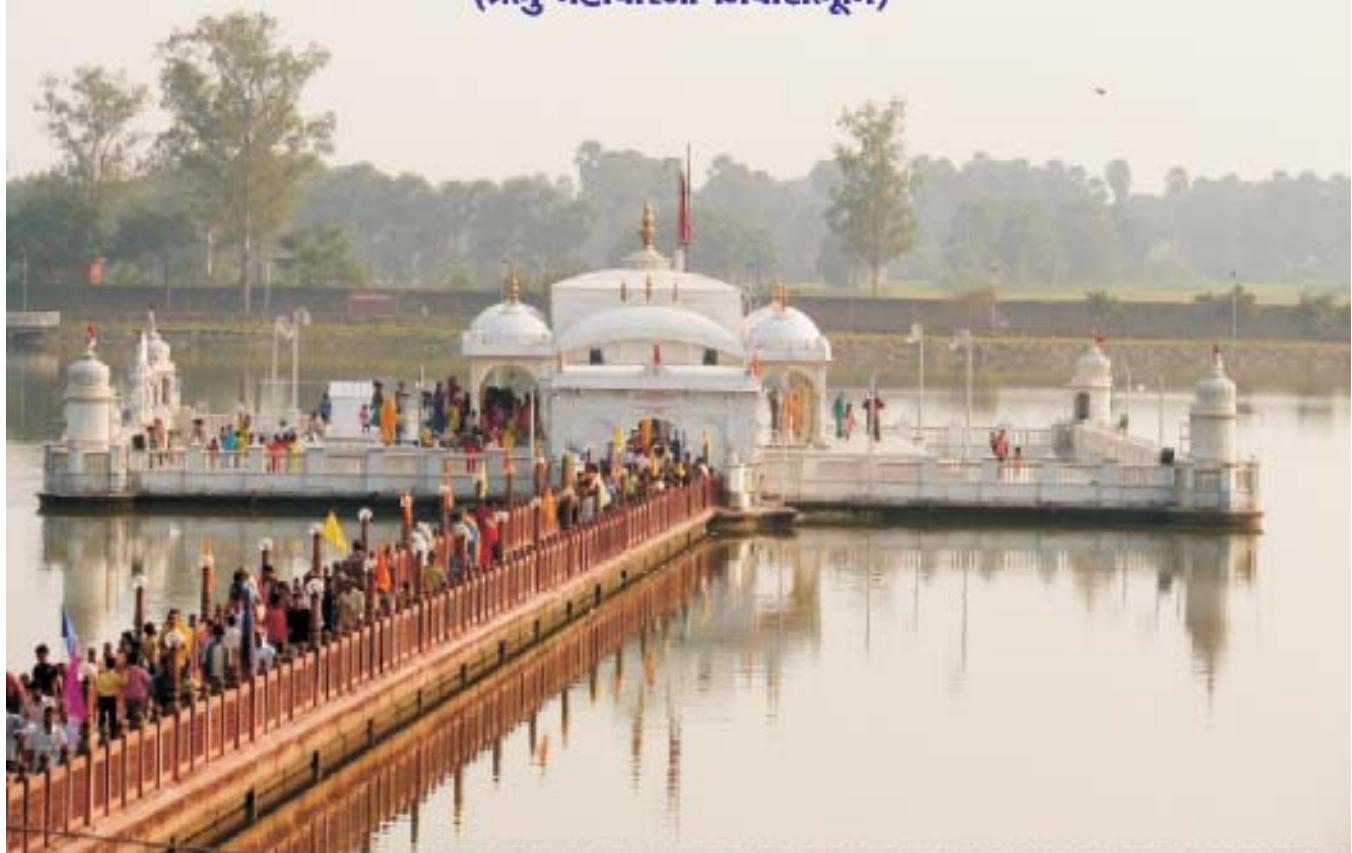
Retail Price Rs. 10/- Each

અહેય સંતશ્રી આત્માનંદજી પ્રેરિત

દિવ્યધ્વનિ

આધ્યાત્મિક મુખ્યપત્ર

શ્રી પાવાપુરી તીર્થ
(પ્રભુ મહાવીરની નિવાણાભૂમિ)

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર

(શ્રી સત્યુત - રોવા - સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)

કોણા રૂરી ૦૦૭. (નિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭૬૨૯૬, ૨૩૨૭૬૪૮૩-૮૪

E-mail : mail@shrimadkoba.org, Web. : www.shrimadkoba.org

**લક્ષ્મીપુરા મુકામે પરમદૂપાળુ શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રશુ તથા સંતોની મૂર્તિના પ્રાણપ્રતિષ્ઠા વેળાએ
(૧૫ - ૧૬ ડિસેમ્બર)**

સંસ્કૃતામાં પદ્ધારેલા મહાસતીજીઓ
પૂજય પ્રતિભાશ્રીજી અને પૂજય પ્રશંસાશ્રીજી

પૂ. સાહેબજીલા વરદ હસ્તે ગુરુકુળના બાળકોને વીળાહેલ અંધાર
અને સરવાહેલ દોષી તરફથી રમતાગમતના લાઘનોનું વિતરણ

સંસ્કૃતાના ગુરુકુળના બાળકોને ઉદબોધન કરતાં RSSના પ્રચારક આદ. શ્રી ચંદ્રકાંતાભાઈ

ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟାନ

અનુક્રમણિકા

(૧)	શ્રી સદ્ગુરુપ્રસાદ	શ્રીમદ્ રાજયંત્રજી	૫
(૨)	ચારિત્રનો વિકાસ	પૂજ્યશ્રી આત્માનંદજી	૭
(૩)	વર્તમાન યુગનો મહારોગ : કોથ	ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ	૮
(૪)	શ્રી સમાધિતંત્ર અમૃતરસપાન	પ્રા. ચંદાબહેન પંચાલી	૧૨
(૫)	શ્રી સામાધિક પાઠ	પૂજ્ય બહેનશ્રી	૧૫
(૬)	શ્રી દેવયંત્રજી ચોવીશી...શ્રી અશોકભાઈ પી. શાહ	૧૭	
(૭)	મુન્યાચાર	બા.બ્ર. શ્રી સુરેશજી	૨૧
(૮)	આત્માની ભાવશક્તિ	શ્રી વલભજી હીરજી	૨૪
(૯)	આચાર્ય એવ ઉચ્ચતે	પ્રિયમ....	૨૫
(૧૦)	‘શ્રી સમયસાર’માં સાપેક્ષતા	શ્રી નવનીતભાઈ શાહ....	૨૭
(૧૧)	પ્રતિકમણ એટલે જીવનશુદ્ધિની સાધના	શ્રી પારુલબેન ગાંધી....	૩૦
(૧૨)	શિષ્ય-પ્રતિમાના શિખ્યી ગુરુદેવ....ભાનુબેન શાહ....	૩૪	
(૧૩)	બાળ વિભાગ	શ્રી ભિતેશભાઈ શાહ....	૩૭
(૧૪)	સમાજ-સંસ્થા દર્શન		૩૮

գի : 83

જન્યઆરી, ૨૦૧૮

અંક - ૧

શ્રીમદ્ શાજથંક આધ્યાત્મિક શાધ્વા કેણ્ઠ (શ્રી અત્થસ્ત-સેવા-આધ્યાત્મ કેળવ સંગ્યાત્રિત)

કોણ - ૩૮૨ ૪૭૧ (જિ ગાંધીસરાવ ગજરાત)

ਕੁਲ: (੧੯੬੮)੨੩੨੯੬੨੯੬/੪੮੩/੯

mail@shrimadkoba.org, www.shrimadkoba.org

Bank Detail : Shrimad Raichandra Adhyatmik Sadhana Kendra

Name of Bank : Kotak Mahindra Bank

Branch : Chandkheda, Ahmedabad - 382424.

No. : 08390020000044 • IFS Code : KKBK00

A/c. No. : 00550020000044 • IIS Code : KRBK0000059

લેખકો / ગ્રાહકો / વાચકોને

- ⇒ ‘દિવ્યધનિ’ દર મહિને પ્રગટ થાય છે.
- ⇒ કોઈ પણ અંકથી ગ્રાહક થઈ શકાય છે.
- ⇒ ગણ વર્ષથી ઓછી મુદ્દતનું લવાજમ સ્વીકારવામાં આવતું નથી.
- ⇒ ચેક/ડ્રાઇટ/એમ.ઓ. ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર, કોબા’ના નામનો મોકલવો.
- ⇒ સહુ સ્વજનો-મિત્રો વધુમાં વધુ ગ્રાહકો નોંધાવીને સહયોગી બને તેવી વિનમ્ર અપેક્ષા છે.
- ⇒ ગ્રાહકોએ પત્રવ્યવહારમાં પોતાનો ગ્રાહક નંબર અને પૂરું સરનામું અવશ્ય લખવું. ગ્રાહક નંબર સરનામાની ઉપર લખેલો હોય તે નોંધી રાખવા વિનંતી છે.
- ⇒ સરનામામાં ફેરફાર થાયાની જાણ તાત્કાલિક કરવા વિનંતી છે.
- ⇒ કોઈપણ લેખ સ્વીકારવો કે ન સ્વીકારવો કે કમશઃ લેવો તેનો સંપાદકશ્રીને સંપૂર્ણ અધિકાર રહેશે.
- ⇒ લેખકોનાં મંત્ર્યો સાથે સંપાદકશ્રીનું સહમત હોવું અવશ્યક નથી.

: મુદ્રણસ્થાન :

ભગવતી ઑફસેટ

૧૫/સી, બંસીધર અંસ્ટેટ, બારડોલપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૪
ફોન : ૨૨૧૬ ૭૬૦૩

પ્રાર્થના

હે પરમકૃપાળુદેવ !

આપે કહું છે કે, “જ્ઞાનીપુરુષ પણ અત્યંત નિશ્ચય ઉપયોગે વર્તતાં, વર્તતાં મંદ પરિણામ પામી જાય એવી સંસારની રૂચના છે.”

જ્ઞાનીપુરુષો પણ જો આ સંસારમાં મંદ પરિણામ પામી જતા હોય તો અમારા જેવા જીવોની તો શું વાત કરવી ? અમે તો નાની નાની વાતોમાં અશાંત અને વ્યાળ થઈ જઈએ ! શાંત અને સ્થિર થવા માટે આપને યાદ કરીએ છીએ - સ્મરણ કરીએ છીએ, અથવા મનમાં જાપ શરૂ કરી દઈએ છીએ - “સહજાત્મ સ્વરૂપ પરમગુરુ અથવા પરમગુરુ નિર્ણય સર્વજ્ઞદેવ.”, અને આપના અમૃતવચનોને યાદ કરવા મંડી જઈએ છીએ. અમારા મનમાં તો એક વિચાર ઘણીવાર આવે છે કે અમે એવું આત્મબળ કેવી રીતે કેળવીએ કે જેથી શાંત અને સ્થિર રહી શકીએ ?

આપની પ્રશાસ્તિમાં કહેવાયું છે કે -

“શુચિ ઉજ્જવલ આત્મિક ભાવ લસ્યા,

સહજાત્મ સ્વરૂપ સમાધિ વસ્યા,

અતિ ઉભત શીતળ શાંત દશા,

નૃપચંદ્ર સુસ્થિત હિમાલય શા.”

પ્રભુ મહાવીરના શિષ્ય એવા આપમાં પણ પ્રભુવીર જેવી અડગતા અને શીતળતા હતી તો આપના વારસ એવા અમે પણ આપના જેવી અડગતા અને શીતળતા પ્રામ કરી શકીએ એવી શક્તિ માગીએ છીએ. આપના સિવાય બીજા કોની પાસે અમે માગણી કરીએ ?

હે પરમપિતા ! અમે આપને કહીએ છીએ -

“માગણી અમારી નાની અને દેનારા છો આપ દાતાર, આપવાને હવે વાર શી છે ? પ્રભુ કંઈક કરો વિચાર; દિવ્ય દાસી અને ચિત્તની સ્થિરતા, દેજો હે દીનદ્યાળ, જ્ઞાનધારાને જીલી શકીએ, એવી કૃપા કરજો હે કૃપાળ !”

॥ ઊં શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

શ્રી સદગુરુપ્રસાદ

શ્રીમદ્ રાજયંદ્રાજુ

પત્રાંક ૨૫૪

મુંબઈ, અષાડ સુદ ૮, ભોમ, ૧૯૪૭
નિઃશંકતાથી નિર્ભયતા ઉત્પન્ન હોય છે;
અને તેથી નિઃસંગતા ગ્રાપન હોય છે.

પ્રકૃતિના વિસ્તારથી જીવનાં કર્મ
અનંત પ્રકારની વિચિત્રતાથી પ્રવર્તે છે;
અને તેથી દોષના પ્રકાર પણ અનંત
ભાસે છે; પણ સર્વથી મોટો દોષ એ છે
કે જેથી ‘તીવ્ર મુમુક્ષુતા’ ઉત્પન્ન ન જ હોય, અથવા
‘મુમુક્ષુતા’ જ ઉત્પન્ન ન હોય.

ઘણું કરીને મનુષ્યાત્મા કોઈ ને કોઈ ધર્મતમાં
હોય છે, અને તેથી તે ધર્મમત પ્રમાણે પ્રવર્તવાનું તે
કરે છે, એમ માને છે; પણ એનું નામ ‘મુમુક્ષુતા’
નથી.

‘મુમુક્ષુતા’ તે છે કે સર્વ પ્રકારની
મોહાસક્તિથી મુજાઈ એક ‘મોક્ષ’ને વિષે જ યત્ન
કરવો અને ‘તીવ્ર મુમુક્ષુતા’ એ છે કે અનન્ય પ્રેમે
મોક્ષના માર્ગમાં કણે કણે પ્રવર્તવું.

‘તીવ્ર મુમુક્ષુતા’ વિષે અત્ર જણાવવું નથી
પણ ‘મુમુક્ષુતા’ વિષે જણાવવું છે, કે તે ઉત્પન્ન થવાનું
લક્ષણ પોતાના દોષ જોવામાં અપક્ષપાતતા એ છે,
અને તેને લીધે સ્વચ્છંદનો નાશ હોય છે.

સ્વચ્છંદ જ્યાં થોડી અથવા ઘણી હાનિ પામ્યો
છે, ત્યાં તેટલી બોધબીજ યોગ્ય ભૂમિકા થાય છે.

સ્વચ્છંદ જ્યાં પ્રાયે દબાયો છે, ત્યાં પછી

‘માર્ગપ્રાપ્તિ’ને રોકનારાં ત્રણ કારણો
મુખ્ય કરીને હોય છે, એમ અમે જાણીએ
છીએ.

આ લોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા,
‘પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ અને
પદાર્થનો અનિર્ણય.

એ બધાં કારણો ટાળવાનું બીજ
હવે પછી કહેશું. તે પહેલાં તે જ
કારણોને અધિકતાથી કહીએ છીએ.

‘આ લોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા’, એ ઘણું
કરીને તીવ્ર મુમુક્ષુતાની ઉત્પત્તિ થયા પહેલાં હોય
છે. તે હોવાનાં કારણો નિઃશંકપણે તે ‘સત્ત્વ’ છે એવું
દફ થયું નથી, અથવા તે ‘પરમાનંદરૂપ’ જ છે એમ
પણ નિશ્ચય નથી. અથવા તો મુમુક્ષુતામાં પણ
કેટલોક આનંદ અનુભવાય છે, તેને લીધે
બાધ્યશાતાનાં કારણો પણ કેટલીક વાર પ્રિય લાગે
છે (!) અને તેથી આ લોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા
રહ્યા કરે છે; જેથી જીવની જોગ્યતા રોકાઈ જાય છે.

‘સત્પુરુષમાં જ પરમેશ્વર બુદ્ધિ, એને
જ્ઞાનીઓએ પરમ ધર્મ કહ્યો છે; અને એ બુદ્ધિ પરમ
દૈન્યત્વ સૂચવે છે; જેથી સર્વ પ્રાણી વિષે પોતાનું
દાસત્વ મનાય છે અને પરમ જોગ્યતાની પ્રાપ્તિ હોય
છે. એ ‘પરમ દૈન્યત્વ’ જ્યાં સુધી આવરિત રહ્યું છે
ત્યાં સુધી જીવની જોગ્યતા પ્રતિબંધયુક્ત હોય છે.

કદાપિ એ બસે થયાં હોય, તથાપિ વાસ્તવિક
તત્ત્વ પામવાની કંઈ જોગ્યતાની ઓછાઈને લીધે

૧. પાઠાન્તર : પરમ વિનયની ઓછાઈ

૨. પાઠાન્તર : તથારૂપ ઓળખાણ થયે સદગુરુમાં પરમેશ્વરબુદ્ધિ રાખી તેમની આજ્ઞાએ પ્રવર્તવું તે ‘પરમ વિનય’ કહ્યો છે.
તેથી પરમ જોગ્યતાની પ્રાપ્તિ હોય છે. એ પરમ વિનય જ્યાં સુધી આવે નહીં ત્યાં સુધી જીવને જોગ્યતા આવતી નથી.

પદાર્થ-નિર્ણય ન થયો હોય તો ચિત્ત વ્યાકુળ રહે છે, અને મિથ્યા સમતા આવે છે; કલ્પિત પદાર્થ વિષે ‘સત્ત’ની માન્યતા હોય છે; જેથી કાળે કરી અપૂર્વ પદાર્થને વિષે પરમ પ્રેમ આવતો નથી, અને એ જ પરમ જોગ્યતાની હાનિ છે.

આ ગ્રણે કારણો ઘણું કરીને અમને મળેલા ઘણાખરા મુમુક્ષુમાં અમે જોયાં છે. માત્ર બીજા કારણની કંઈક ન્યૂનતા કોઈ કોઈ વિષે જોઈ છે, અને તે તેઓમાં સર્વ પ્રકારે (ઉપરમણૈન્યતાની ખામીની) ન્યૂનતા થવાનું પ્રયત્ન હોય તો જોગ્ય થાય એમ જાણીએ છીએ. પરમ દૈન્યપણું એ ગ્રણેમાં બળવાન સાધન છે; અને એ ગ્રણેનું બીજ મહાત્માને વિષે પરમ પ્રેમાર્પણ એ છે.

અધિક શું કહીએ ? અનંતકાળે એ જ માર્ગ છે.

પહેલું અને ત્રીજું કારણ જવાને માટે બીજા કારણની હાનિ કરવી.^४ અને મહાત્માના જોગે તેના અલોકિક સ્વરૂપને ઓળખવું. ઓળખવાની પરમ તીવ્રતા રાખવી, તો ઓળખાશે. મુમુક્ષુનાં નેત્રો મહાત્માને ઓળખી લે છે.

મહાત્મામાં જેનો દઠ નિશ્ચય થાય છે, તેને મોહસંક્રિત મટી પદાર્થનો નિર્ણય હોય છે. તેથી વ્યાકુળતા મટે છે. તેથી નિઃશંકતા આવે છે. જેથી જીવ સર્વ પ્રકારના દુઃખથી નિર્ભય હોય છે અને તેથી જ નિઃસંગતા ઉત્પત્ત હોય છે, અને એમ યોગ્ય છે.

માત્ર તમ મુમુક્ષુઓને અર્થે ટૂંકામાં ટૂંકું આ લખ્યું છે; તેનો પરસ્પર વિચાર કરી વિસ્તાર કરવો અને તે સમજવું એમ અમે કહીએ છીએ.

અમે આમાં ઘણો ગૂઠ શાસ્ત્રાર્થ પણ

૩. પાઠાન્તર : પરમ વિનયની

૪. પાઠાન્તર : અને પરમ વિનયમાં વર્તવું યોગ્ય છે.

પ્રતિપાદન કર્યો છે.

તમે વારંવાર વિચારજો. યોગ્યતા હશે તો અમારા સમાગમમાં આ વાતનો વિસ્તારથી વિચાર બતાવીશું.

હાલ અમારો સમાગમ થાય તેમ તો નથી; પણ વખતે શ્રાવણ વદમાં કરીએ તો થાય; પણ તે કયે સ્થળે તે હજુ સુધી વિચાર્યુ નથી.

કળિયુગ છે માટે ક્ષણવાર પણ વસ્તુવિચાર વિના ન રહેવું એમ મહાત્માઓની શિક્ષા છે. તમને બધાને યથાયોગ્ય પહોંચે.

• • •

જોગી ચાલ્યો જાય

- પૂર્ણિમાબેન શાછ

વન, ઉપવન ને ગિરિકંદરા, ખૂંદતો ચાલ્યો જાય; આતમનો અહાલેક જગાવતો, જોગી ચાલ્યો જાય.

જાડી જાંખરા વળી કંટકને, અવગણતો ચાલ્યો જાય; દૃડરના પહાડોને ભેદતો, અવધૂત ચાલ્યો જાય.

રણજ, વસો ને ખેડા ક્ષેત્રમાં, બોધ વર્ષાવતો જાય; ભક્તિની છોળો ઉછાળતો, નિર્માણી ચાલ્યો જાય.

ઉત્તરખંડના વનક્ષેત્રમાં, ધૂનો લલકારતો જાય; જંગલમાં પણ મંગલ કરતો, વનકેસરી ચાલ્યો જાય.

પ્રખરતાપને તપતી વેળુમાં, વૃદ્ધિ અમૃતની કરતો જાય; ગુજરાતની ગરવી ધરા પર, ગંધહસ્તી ચાલ્યો જાય.

શ્રી મહાવીરનો અંતિમ શિષ્ય, પુઢવિશિલા સ્થિત થાય; સત્સંગનો રંગ જમાવતો, અસંગ યોગીશ્વર થાય.

સમયસારનો રસિયો જોગી, નિરાગી ચાલ્યો જાય; દિવ્યધ્વનિનું ગુંજન કરતો, પરમકૃપાળુ થાય.

• • •

ચારિત્રનો વિકાસ : મમતાનો રકાસ અને સમતાનો વિકાસ

परમ શ્રદ્ધેય સંતશ્રી આત્માનંદજી

મહાપુરુષો સાધનાપદ્ધતિમાં સાધનાના બધા પાસાઓને ગ્રહણ કરે છે, પરંતુ તેમાં અધ્યાત્મપદ્ધતિ મુખ્ય હોય છે. અધ્યાત્મપદ્ધતિ અને સિદ્ધાંતપદ્ધતિ તે બને ખરેખર તો એક જ છે, પરંતુ અધ્યાત્મપદ્ધતિમાં આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિની મુખ્યતા છે અને તેની સાથે સાથે તેને ઉપયોગી, ઉપકારક એવા બીજા સાધનો તેની પાછળ ચાલે છે. ભગવાને જે કહ્યું છે તે બધું પ્રામ કરવા યોગ્ય જ છે, પરંતુ તેમાં સાધકતમ આત્મજ્ઞાન છે. અધ્યાત્મપદ્ધતિમાં આત્મજ્ઞાનને આગળ રાખીને સર્વમકારની સાધના-આરાધના કરવામાં આવે છે અને સિદ્ધાંતપદ્ધતિ બનેને સાથે રાખે છે અથવા આત્મજ્ઞાનને કથાંચિત્તુ પાછળ રાખે છે અને વર્તમાન જીવનસુધારણાને આગળ રાખે છે. જેને આત્મજ્ઞાન પ્રામ કરવું છે તેવા પ્રબુદ્ધ વિવેકી સાધકે કમબદ્ધ રીતે પોતાની સાધનાનો વિકાસ કેવી રીતે કરવો તેની થોડી વિચારણા કરીશું.

કરવો. અહીં પાપને ઘટાડવાનું એટલા માટે કહ્યું છે કે આપણે સર્વથા તેને મટાડી શકતા નથી. સર્વસંગપરિત્યાગી મુનિરાજ હોય તેઓ જ સર્વ પ્રકારે પાપને મટાડી શકે પરંતુ આપણા જેવા તો અત્યારે જેટલો આપણો પુરુષાર્થ હોય તેટલા અંશે જ મટાડી શકીએ.

પાપને ઘટાડવા માટે સ્થિરતાનો અભ્યાસ કરવો. પતંજલિયોગસૂત્રમાં સ્થિરતાના અભ્યાસ માટે અષ્ટાંગ્યોગનો માર્ગ કહ્યો છે. તેમાં આસન, પ્રાણાયામથી બાબ્ય સ્થિરતા થાય. પ્રત્યાહારથી વિચારોના ઘોડાઓને સુવિચારણા દ્વારા નિશ્ચિત દિશા આપીને નિયંત્રિત કરી શકાય છે. ધારણા એટલે એકાગ્રતા અને ત્યાર પણી ધ્યાન આવે. ધ્યાનના ફળરૂપે સમાધિ આવે. સમાધિ એટલે નિર્વિકલ્પ આત્માનુભવ. તેની પ્રાપ્તિ માટે આપણે સંકલ્પ કરીએ કે મારે મારા ચારિત્રના વિકાસ માટે મન, વચન, કાયાથી, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી થવા યોગ્ય દુઃખદાયક ભાવો, સંયોગો, બનાવોને મારા જીવનમાં ઓછામાં ઓછા કરીશ અને તેના માટે હું આત્મસ્થિરતાનો અભ્યાસ કરીશ.

● ચારિત્રના વિકાસ :

ચારિત્રના વિકાસની મુખ્યતા હોય ત્યાં સિદ્ધાંતપદ્ધતિ આવે. તેમાં અધ્યાત્મપદ્ધતિ તો છે જ. અહીં સંકલ્પ એટલે મનમાં થતા સંકલ્પ-વિકલ્પ કે જે મનને ક્ષુભ્ય કરે તે નહીં પણ સંકલ્પ એટલે આત્મસંકલ્પ, આત્મનિર્ણય એ અર્થમાં લેવો. અહીં ચારિત્રવિકાસની વિચારણા છે એટલે ચરણાનુયોગની મુખ્યતા રહેશે. આપણે મહાવીર ભગવાનની શૈલીને અનુસરીએ છીએ. પ્રથમ વિચારવું કે રોજબરોજનું મારું જીવન કેવું બનાવું કે જેથી મારા જીવનનો વિકાસ થાય. તો તેના માટે મનથી, વચનથી, શરીરથી પાપ ઘટાડવાં. પાપ ન થાય તેવો ઉધમ

(૧) વ્યસનો ન જ સેવવાં : સામાન્ય રીતે આર્ય સજજનોમાં મોટા વ્યસનો ન જ હોય તો પણ મન તે મોટામાં મોટો ચોર છે. માટે તેને કાબૂમાં કરવા માટે તથા યોગ્ય દિશા આપવા માટે વિવેકી પુરુષોએ દેવ, ગુરુ, ધર્મની સાક્ષીએ આજીવન સમ વ્યસનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ભલે તેણે આજીવન માંસ, મદિરાદિનું સેવન ન કર્યું હોય તો પણ સંકલ્પ-પૂર્વક તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

“જુઆ આમિષ મદિરા દારી, આહેટક, ચોરી, પરનારી, એહિ સમ વસન દુઃખદાઈ, દુરિત મૂલ દુર્ગતિ કે જાઈ.”

(૨) પાંચ મોટા પાપોથી નિવર્તણું : હિસા, જૂઠ, ચોરી, કુશીલ, પરિશ્રદ્ધની તૃષ્ણા - આ પાંચ પાપોથી નિવર્તણું જોઈએ. નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ તે સૂક્ષ્મ છે. તેની પ્રાપ્તિ માટેનો ઉપાય સંતોષે બતાવ્યો છે કે -

“સંગત્યાગી, અંગત્યાગી, વચનતરંગ ત્યાગી; મનત્યાગી, બુદ્ધિત્યાગી આપા શુદ્ધ કીનો હૈ.”

(૩) જ્યાં જવાથી ભાવ બગડી જાય ત્યાં ન જવું : અમુક વ્યક્તિ સાથે પૂર્વના વિપરીત ઋણાનુંંધ હોય તો તેને જોવાથી જ ચીડ ચેદે, કોધ આવે તો તેમનો અપરિય કરવો. ધર્મસ્થાનક, તીર્થસ્થાન, મંદિરાદિમાં જવું કે જ્યાં જવાથી આપણા ભાવો સુધરે.

(૪) સારી વાણી અને વિચારોનો જીવનમાં નવસંચાર કરવો : સત્ય, હિત, મીત અને પ્રિય વાણી બોલવી એટલે ધીરે સે બોલો, પ્રેમ સે બોલો, આદર દેકર બોલો, જરૂરત હોને પર બોલો. હુંમેશાં સારા વિચારો કરવાં કારણકે આપણે વાસ્તવમાં ‘ભાવ’ સ્વરૂપ છીએ. શરીર તે આપણે નથી પણ જે અંદરમાં વિચાર કરે છે, ભાવ કરે છે, શાન કરે છે, સુખ-દુઃખને જાણવા-અનુભવવાની જેનામાં શક્તિ છે તે આપણે છીએ. વિચાર અને વાણીને સારા કરવા માટે સજજનો તથા સંતોનો વિશેષ પરિય કરવો કારણકે અનંતકાળે પણ જીવ નિજ છંદે ચાલીને પુરુષાર્થ કરે તો પણ તેનો મોક્ષ થાય નહીં પણ જ્ઞાનીની આજ્ઞાનો આરાધક અંત:મુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાન પામે છે એમ પરમ તત્ત્વજ્ઞ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજ્ઞએ વ. પત્રાંક ૨૦૦માં કહ્યું છે.

(૫) સદ્ગ્રંથો - સત્થાસ્ત્રોનું નિયમિત ગુરુગમ સહિત અધ્યયન કરવું : સત્થાસ્ત્રોને માત્ર સમય મળે ત્યારે જ વાંચવા એમ નહિ પણ બીજા કામ છોડીને અથવા આગળ-પાછળ કરીને અવશ્ય તેના માટે સમય

કાઢીને સત્થાસ્ત્રો વાંચવાં. તેના માટે અગ્રિમતાના ધોરણો બદલવાં. પોતાની જાતે, પોતાની રીતે, ગમેતેમ શાસ્ત્ર વાંચવું નહીં પરંતુ ગુરુગમસહિત વાંચવું તો તે કલ્યાણનું કારણ થાય. અધ્યયન એટલે વાંચવું, સમજવું, વિચારવું, ચિંતવું, અનુપ્રેક્ષા કરવી અને જીવનમાં ઉત્તારવું.

(૬) દરરોજ પરમાત્મા, સદ્ગુરુ તથા તેમની દિવ્યવાણીનું અવલંબન લઈને ચિત્તવૃત્તિને તેમાં પરોવવાના નિયમિત અત્યાસથી ચિત્તવૃત્તિને નિર્મળ, સ્થિર કરવી. તેમજ ખાતાં-પીતાં, હાલતાં-ચાલતાં, મંત્રસ્મરણ કરવું. બધી સાધનામાં ખાસ કરીને સ્વાધ્યાય તથા ધ્યાનમાં નિયમિતતા એટલે કે સાતત્ય તે સફળતાની મુખ્ય ચાવી છે. સમય ભલે ઓછો-વધતો મળે પણ નિયમિતતા જાળવવી જરૂરી છે.

(૭) શરીરની અવસ્થા ૫૦ થતાં અર્થોપાર્જન (તૃષ્ણા)ને આયોજનપૂર્વક ઘટાડી ઘનિષ આરાધના કરવી. આત્મબોધ વિશેષ ગ્રહણ કરીને જીવનને શાંત, વિનયી, સેવાભાવી, સંતુષ્ટ બનાવી સુગતિમરણની સર્વતોમુખી તૈયારી કરવી.

-: ઉપસંહાર :-

ચારિત્રના વિકાસ માટે આત્માનું સંકલ્પબળ આવશ્યક નહીં પણ અનિવાર્ય છે. સંકલ્પબળ વધારવા માટે બીજા આત્મબળ પણ વધારવા જોઈએ. જેમકે જિજ્ઞાસાબળ, વિચારબળ, વૈરાગ્યબળ, ધ્યાનબળ અને જ્ઞાનબળ. આ બધા દ્વારા આત્માની સંકલ્પશક્તિની પુષ્ટિ થાય છે. અંતમાં

એક જ અરમાન છે મને

કે મારું જીવન ન્યારું બને,

કે મારું જીવન ઘારું બને,

કે મારું જીવન સુગંધી બને,

કે મારું જીવન પવિત્ર બને.

॥ ઊં શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

વર્તમાન યુગનો મહારોગ : કોધ

પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાણ દેસાઈ

વર્તમાન યુગમાં માનવીના જીવનને આરંભથી અંત સુધી ધેરી વળેલો અત્યંત દુઃખદાયી અને પીડાકારક મહારોગ ક્યો? આધુનિક માનવીના જરૂરી, યાંત્રિક, એક્લપેટા, સ્પર્ધાત્મક અને વિશ્વિજ્ઞ જીવનને પરિણામે શારીરિક રોગો કરતાં માનસિક વ્યાધિઓ એને વધુ પીડા આપી રહી છે. વળી, કેટલીક માનસિક વ્યાધિ શારીરિક રોગ રૂપે પ્રગટ થતી હોય છે. વ્યક્તિનું વલણ નિરાશાજનક હોય, તો તે વારંવાર હતાશ અનુભવે છે. વ્યક્તિનું માનસિક ટેન્શન 'સ્ટ્રેસ'નું રૂપ લે છે અને એમાંથી એ અનિદ્રા, અપચ્યો કે મગજના અસમતુલનનો ભોગ બને છે.

એમ કહેવાય છે કે આજની દુનિયામાં વ્યક્તિને થતાં રોગોમાં ૬૦ ટકા રોગો માનસિક રોગો હોય છે અને ૪૦ ટકા રોગો એના દેહસંબંધી હોય છે. આ મનોરોગોમાં પણ સૌથી મોટું સ્થાન કોધને કારણે થતાં રોગોનું છે; જેને પરિણામે બ્લડપ્રેશર, હાર્ટએટેક, સ્ટ્રોક, અલ્બર, ડિપ્રેશન જેવાં કેટલાય રોગોનો એ ભોગ બને છે.

વર્તમાન સમયમાં જીવનમાં સ્પર્ધાત્મક દોડ વધતાં કોધી પ્રકૃતિ પણ વૃદ્ધિ પામે છે. કેટલાક વ્યવસાયમાં એવી ધાક બેસાડવામાં આવે છે કે વ્યક્તિએ અમુક સમયમર્યાદામાં અમુક 'ટાર્ગેટ' સિદ્ધ કરવો અને જો એ 'ટાર્ગેટ' સિદ્ધ ન થાય, તો નિષ્ફળ જનારી વ્યક્તિ 'ટાર્ગેટ' બનતી હોય છે. જેમ જેમ માનવીય સંબંધો લોપાતા જાય છે, તેમ તેમ માલિક અને કર્મચારીના સંબંધોમાં પણ સ્નેહને બદલે ગુસ્સો અને સમજને બદલે કોધ કરવાની વૃત્તિ વધતી જાય છે.

અમેરિકામાં ઘણી વ્યક્તિઓ પોતાના વ્યવસાયમાં મળતી નિષ્ફળતા કે પોતાના 'બોસ' પર ચેલેલો ગુસ્સો પોતાની પત્નીને માર મારીને પ્રગટ કરતા હોય છે. વિકસિત ગણતા અમેરિકાના સમાજમાં આશ્વર્ય પમાડે તેટલા પ્રમાણમાં પત્ની સાથેના દુર્વ્યાખ્યારના કિસ્સાઓ બને છે. વેકેશન પહેલાં બે વિદ્યાર્થી વચ્ચે જઘડો થયો હોય, તો વેકેશન ખુલતાં વેરની ગાંઢ પર ગાંઢ બાંધીને ગુસ્સે થયેલો વિદ્યાર્થી પોતાના સહાધ્યાયીને બંદૂકની ગોળીએ વાંધી દેતા અચકાતો નથી.

આ બળતી આગમાં ધી હોમવાનું કામ વર્તમાન સમયની ફિલ્મોએ કર્યું, જેમાં 'હીરો' એને ગણવામાં આવે છે કે જે અત્યંત ગુસ્સે થાય અને કોધના આવેશમાં કેટલાય લોકોની આદેખડ હત્યા કરી નાખે. સમાજમાં કોધ એ 'હીરો' બની ગયો છે. વ્યક્તિના જીવનનું આ ધોર દૂષણ ધીરે ધીરે અન્યને બતાવવા કે સબક શીખવવા માટે ભૂખણનું રૂપ લઈ રહ્યું છે. અન્ય પર કોધ કરવાની બાબતને અન્યથી પોતાના ચિયાતાપણામાં ખપાવવામાં આવે છે. માલિક નોકર પર, બોસ કર્મચારી પર, પતિ પત્ની પર, પિતા બાળકો પર કોધ કરે, એ ઘટનાઓ તો સામાન્ય બની ચૂકી છે, પરંતુ હવે તો સહેજ અણગમતું થાય કે થોડું પ્રતિકૂળ લાગે એટલે ધુંઆપુંવા થયેલા માનવીના કોધનો જવાણામુખી ફાટી પડે છે.

રસ્તા પર જતી વખતે કોઈએ એનું વાહન અટકાવીને ઊભું રાખ્યું હોય, તો વ્યક્તિ ઊતરીને તરત જ સામેની વ્યક્તિ પર કોધે ભરાશો, મારામારી થશે અને ક્યાંક વેરના એટલા બધાં જેરનું વાવેતર

થાય છે કે એ વ્યક્તિ ગુસ્સામાં સામેની વ્યક્તિની હત્યા કરતા પણ અચકાતી નથી.

ફિલ્મ, ટેલિવિજન અને કાર્ટૂન ફિલ્મોએ આજના બાળકની પ્રકૃતિમાં ભરપૂર કોધ ભરી દીધો છે. કમ્પ્યુટર કે મોબાઇલમાં આવતી ગેઈમ્સમાં પણ આકમકતાભરી ઉશેરણી હોય છે. કોઈને ઘડાઘડ ગોળી મારને ઉડાવી દેવા કે પ્રાણીઓનો શિકાર ખેલવો - એવી આ રમતો છે.

વાળીની ભીઠાશ એ તો વિસરાઈ ગઈ. હવે તો વ્યક્તિ પોતાની વાત કે મત ગુસ્સાપૂર્વક અને કોધસહિત આકમકતાથી પ્રગટ કરતી હોય છે. મજાની વાત એ છે કે પોતાના કર્મચારી પર અતિ કોધ કરનાર માલિક ઈન્કમટેક્સ ઓફિસમાં નમતાની આદર્શ મૂર્તિ બની જાય છે ! કેટલીક વ્યક્તિઓ પોતાની ‘ધાપ પાડવા’ માટે કોધનો ઉપયોગ કરે છે, તો કેટલાક ઘરમાં ‘પોતાનો સિક્કો પડે’ તે માટે કોધ કરતા હોય છે.

આપણે ત્યાં કંઈક એવી માન્યતા ઘર કરી ગઈ છે કે એ વડીલ પ્રભાવશાળી કહેવાય, જે વારંવાર ગુર્સો કરે અને ઘરના તમામ સભ્યો એનાથી થરથરતા હોય. એની પાસે જતાં ય ડરતાં હોય ! પતિએ પત્ની પ્રત્યે લાલ આંખ રાખવી જોઈએ એવી માન્યતાએ કેટલાંય દામ્પત્યજીવનના સુખ-આનંદને નંદવી નાખ્યાં છે !

મહત્ત્વની બાબત એ છે કે વ્યક્તિ ભૂતકાળમાં કરેલા કોધને ખૂબ જડપથી ભૂલી જાય છે. એ પારાવાર કોધ કરે છે, ગુસ્સામાં પોતાના ઘરના ફર્નિચરને તોડી નાખે છે. સ્વજનો અપશબ્દો કહે છે અને પછી કોધને કારણે હુર્વતન કરે છે. આવો કોધ અજીની કરતાં પણ ભયાવહ છે. અજીની પાસે જનારને બાળી નાખે છે, પણ કોધાજીન તો સંત તિરુવલ્લુવરે કહ્યું છે તેમ આખાય કુટુંબને બાળી નાખે છે. હકીકતમાં માત્ર કુટુંબના આનંદને જ નહીં,

કિંતુ કોધિત વ્યક્તિ પોતાના જ્ઞાન, બુદ્ધિ અને વિવેકને પણ નાચ કરે છે એટલે કે કોધ જાગે છે ત્યારે મહાજ્ઞાની મહામૂર્ખ બની જાય છે. જ્ઞાની અનુભવી હોય છે, જ્યારે કોધી બિનઅનુભવી મૂર્ખ હોય છે.

એની બુદ્ધિ એ માટે નાચ થઈ જાય છે કે એના કોધને કારણે એના ઘરમાં વાવેલી પ્રેમની વેલ બળીને ખાખ થઈ જાય છે. આ કોધને કારણે એના સ્વજનોનાં મનમાંથી એણે વર્ષોનાં પ્રયત્ને આલેખેલી પ્રેમની લિપિ ભૂસાઈ જાય છે. એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિને ચાહતી હોય અને સંજોગવશાત્ર એને કોધ થાય, તો એની ચાહના ભૂલાઈ જાય છે.

કોધ એ એના વિવેકનો નાશ કરે છે. વિવેક એ જીવનનો આધાર છે. એક અર્થમાં કહીએ તો એ વિવેક દ્વારા જ વ્યક્તિ એના જીવનની સારી-નરસી બાબતોના કે ઈષ અને અનિષ્ટના ભેદને પારખી શકે છે. જ્યારે કોધ એ એના મનમાંથી વિવેકનો દીપક બુઝાવી નાખે છે. પ્રાચીન કાળમાં લખાયેલા ‘વામનપુરાણ’માં કહ્યું છે,

‘કોધઃ પ્રાણહરઃ શત્રુઃ ક્રોધોમિતમુખો રિપુઃ
ક્રોધોऽસિઃ સુમહાતીક્ષણઃ સર્વ ક્રોધોऽપકર્ષતિ ॥
તપતે યતતે ચૈવ યચ્ચ દાનં પ્રયચ્છતિ ।
ક્રોધેન સર્વ હરતિ તસ્માત् ક્રોધં વિવર્જયેત् ॥’

‘કોધ પ્રાણનાશક શત્રુ છે, કોધ અજાણ્યો ચહેરો ધરાવતો દુશ્મન છે, કોધ અત્યંત તીક્ષ્ણ તલવાર છે, કોધ બધું જ હરી લે છે. માનવી જે કંઈ તપ, સંયમ અને દાન વગેરે કરે છે, તે સધણું કોધને કારણે નાચ થઈ જાય છે. આથી કોધનો ત્યાગ કરવો જોઈએ..’

‘વામનપુરાણ’ની આ પંક્તિઓ કોધની સર્વનાશકતા દર્શાવે છે. કોધ વ્યક્તિના જીવનમાં કેવો વિનાશ વેરે છે એનો ઘ્યાલ આપે છે, આથી

જ ગ્રીસના ગણિતજ્ઞ પાયથાગોરસે કહું છે, ‘કોધનો મૂર્ખતાથી પ્રારંભ થાય છે અને પશ્ચાત્તાપ પર સમામ થાય છે.’ પરંતુ આની સાથે એક વાત એ વિચારવા જેવી છે કે કોધ એકવાર થયા પછી અને પશ્ચાત્તાપ અનુભવ્યા બાદ પણ વ્યક્તિ ફરી કોધ કરતો હોય છે.

આનું કારણ એ હોય છે કે વ્યક્તિ થયેલાં કોધનાં કારણો વિશે કે એનાં નિવારણ વિશે સભાન કે જાગૃત હોતી નથી. એણે સ્વયં પોતાના કોધની ચિકિત્સા કરવી જોઈએ. કેવી પરિસ્થિતિ સર્જય ત્યારે એને કોધ જાગે છે તે જાણવું જોઈએ, એ જાણ્યા પછી એવી પરિસ્થિતિ સર્જય ત્યારે કોધ ન કરવાનો મક્કમ સંકલ્પ કરવો જોઈએ, પરંતુ ઘણી વ્યક્તિઓ પોતાના કોધની આવી ચિકિત્સા કરતી નથી, તેથી જ્યારે જ્યારે કોધ જાગે એવી પરિસ્થિતિ ઊભી થાય, ત્યારે ત્યારે એ કોધ કર્યા વિના રહી શકતો નથી.

પોતાના મન પર સંયમ રાખવાને બદલે ગુસ્સે ભરાય છે અને ફરીવાર પાછો એ ભૂલનું પુનરાવર્તન કરે છે. પછી પરિસ્થિતિ એવી સર્જય છે કે એનું જીવન તીવ્ર કોધ અને ગહન પશ્ચાત્તાપની પરંપરા બની જાય છે. આ પરંપરા એ વ્યક્તિની આદત બની જાય છે અને એ આદતને કારણે નિશાળના ટાઈમટેબલની જેમ એના જીવનમાં કોધનું ટાઈમટેબલ બની જાય છે.

એટલે કે અમુક પરિસ્થિતિ સર્જય અને એ વ્યક્તિ અમુક રીતે બોલે એટલે તરત કોધની ‘સ્વિચ ઓન’ થાય પછી કોધ ચાલ્યા કરે અને છલ્લે જ્યારે પશ્ચાત્તાપ થાય ત્યારે એ કોધની ‘સ્વિચ ઓફ’ થાય, પરંતુ જેમ વ્યક્તિ રોજરોજ ‘સ્વિચ ઓન’ અને ‘ઓફ’ કરે છે, એ રીતે ઘણી વ્યક્તિઓ કોધની સ્વિચ જીવનમાં વારંવાર ‘ઓન’ અને ‘ઓફ’ કરતી હોય છે. આવી વ્યક્તિ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે, પણ એ વાત ભૂલી જાય છે કે એના વાણી અને વર્તને અન્ય

વ્યક્તિના હદ્યમાં જે ઘા કર્યા છે, એ જખમ માત્ર પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી રૂઝાય તેવા નથી.

કોધમાં બોલાયેલા એ શબ્દો અને કરાયેલું દુર્વર્તન અન્ય વ્યક્તિના મનમાં શિલાદેખ બની જાય છે. એને એ જિંદગીભર ભૂલી શકતી નથી અને તેથી કોધ કરનારી વ્યક્તિ એમ માને કે પ્રાયશ્ચિત્તનું પવિત્ર જરણું ઊતરતા હવે જીવનમાં સ્નેહની સરવાળીઓ વહેવા લાગશે તો તે ભૂલ કરે છે. કોધનો ડાધ સામી વ્યક્તિના હિલમાં રહી જાય છે અને તેથી કવચિત્ પ્રાયશ્ચિત્ત પણ પાંગળું સાબિત થાય છે.

આથી જ એ કહેવત પ્રચલિત છે કે કોધ જ્ઞાનીપુરખના હદ્યમાં કવચિત્ ડોકિયું કરવા પ્રયાસ કરે છે, પરંતુ એ નિવાસ તો માત્ર મૂર્ખોના હદ્યમાં જ કરે છે.

(ક્રમશઃ)

કર સમર્પણ

- બા. બ્ર. અલકાબેન

વંદના કી શુભ ઘડી મેં અર્થના કે પુષ્પ લેકર, કર સમર્પણ ગુરુ ચરણ મેં ભક્તિ શ્રદ્ધા હદ્ય ધર.

સ્વખ સમ સંસારી સુખ ને સદિયોં સે સબકો રુલાયા, હે ગુરુવર જ્ઞાન બિન વિષયોં ને હમકો હૈ રુલાયા, દૂર કર દો ઈન દુઃખોં કો પ્રાર્થના સ્વીકાર કર,

કર સમર્પણ ગુરુ...

જગત કા બંધન બઢાયા મોહ વિષકી બેલ સિંચકર, કિયે અપરાધ અનગિન કર્મ મલ દલ દલ મેં ફંસકર; હે ગુરુવર શરણ આયે, હમ સ્વયં સે હારકર,

કર સમર્પણ ગુરુ...

પાપ સબ કરકે ક્ષમા અબ લો હમેં પાવન શરણ મેં, તરણ તારણ ભવ નિવારણ એક તુમ્હી હો જગત મેં; સૌંપ દી પતવાર હમને ભવ ભંવર સે પાર કર,

કર સમર્પણ ગુરુ...

શ્રી પૂજ્યપાદ આચાર્ય વિરચિત
સમાધિતંત્ર - અમૃતરસપાન
(ક્રમાંક - ૬૨)

પ્રા. ચંદાબહેન વી. પંચાલી (બોટાડ)

પ્રાતઃકાળનો ચૈતન્યસૂર્ય કેસરીયા કરીને પ્રવેશે, મધ્યાહ્ન ચૈતન્યસૂર્ય મુનિદશાની ભાવના ભાવી મુનિપણું છુંધે, સાયંકાલીન ચૈતન્યસૂર્ય ભવાન્ત સાથે અસ્તાચલે વિરામ પામે એવા ચૈતન્ય સમ્રાત પરમકૃપાળુટેવની સમાધિભાષા જગત સ્વામિની સમી મોક્ષમાળામાં પ્રવહે છે. શિક્ષાપાઠ ૬૮માં લખે છે, “મન વડે ઇન્દ્રિયોની લોલુપતા છે. બોજન, વાજિંત્ર, સુગંધી, સ્ત્રીનું નિરીક્ષણ, સુંદર વિલેપન એ સધણું મન જ માગે છે. એ મોહિની આડે તે ધર્મને સંભારવા પણ દેતું નથી. સંભાર્યા પછી સાવધાન થવા દેતું નથી. સાવધાન થયા પછી પતિતતા કરવામાં પ્રવૃત્ત, લાગુ થાય છે. એમાં નથી ફાવતું ત્યારે સાવધાનીમાં કંઈ ન્યૂનતા પહોંચાડે છે. જેઓ એ ન્યૂનતા પણ ન પામતાં અડગ રહીને મન જીતે છે તે સર્વ સિદ્ધિને પામે છે.” આ સમાધિભાષામાં બાધ્ય પરિસ્થિતિથી મુક્ત થઈને, અડગ રહીને જે મનને વશ થતાં નથી તે પરમ સિદ્ધિને પામે છે એવી પુરુષાર્થની અંબંદિતતા દર્શાવી છે. સદ્ગુરુકૃપા અને હિંમતથી તે દશા પ્રામ થાય છે.

આપણે શ્રી પૂજ્યપાદ આચાર્ય રચિત ‘સમાધિતંત્ર’ અધ્યાત્મ ગ્રંથનું રસપાન કરી રહ્યા છીએ. શ્લોક-૩૭નો અહીં બીજો ભાગ વિચારીશું. ગાથા છે કે

અવિદ્યાભ્યાસસંસ્કારૈવશં ક્ષિપ્યતે મનઃ ।

તદેવ જ્ઞાનસંસ્કારૈ: સ્વતસ્તત્વેઽવતિષ્ઠતે ॥૩૭॥

અર્થાત્ : અવિદ્યાના અભ્યાસથી ઉત્પન્ન થયેલા સંસ્કારોથી મન સ્વાધીન નહિ રહેવાથી વિક્ષેપ પામે છે. તે જ મન ભેદજ્ઞાનના સંસ્કારોથી સ્વત:

સ્વરૂપમાં સ્થિત થાય છે.

પ્રથમ પંક્તિની સમજણ આપણે કેળવી છે. બીજી પંક્તિમાં કહું છે કે ભેદજ્ઞાનના સંસ્કારોથી તે જ મન સ્વયં આત્મામાં સ્થિર થાય છે. તે જ મન જ્ઞાન-સંસ્કાર અર્થાત્ આત્માને શરીરાદિથી ત્બિન્ જાણવા રૂપ અભ્યાસ વડે સ્વયં તત્ત્વમાં સ્થિર થાય છે. તત્ત્વ એટલે આત્માનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ. અવિદ્યાના અભ્યાસથી ઉત્પન્ન થયેલા સંસ્કારોથી તે જ મન સ્વવશ ન હતું. જ્યારે જ્ઞાન સંસ્કારોના અભ્યાસથી તે જ મન સ્વાધીન થાય છે. માટે સત્પુરુષો વારંવાર બોધ આપે છે કે ભેદજ્ઞાનથી-સ્વભાવ અને વિભાવના ભેદજ્ઞાનથી આત્મસ્થિરતા સધાય છે. ક્યા કારણથી મનનો વિક્ષેપ થાય છે અને ક્યા કારણથી મન વિક્ષેપ વગરનું રહે છે આ બે વિષયની મુખ્યતા આ શ્લોકમાં બતાવી છે.

ભાવાર્થ વિચાર્યો, હવે શબ્દશ: વિશેષાર્થ વિચારીએ.

વિશેષાર્થ : અવિદ્યાના અભ્યાસથી જે સંસ્કારો ચિત્તભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેથી મન સ્વાધીન રહેતું નથી. તેથી આત્મસાધનામાં વિક્ષેપ પડે છે. મન ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં દોડી જાય છે તે માટે અવિદ્યા શર્જ વિચારીએ તથા અભ્યાસ - સંસ્કાર વિષે પણ વિચારણા કરીશું. અવિદ્યા = અ + વિદ્યા અ = નહિ વિદ્યા = વિદ્યા. જે વિદ્યા નથી તે અવિદ્યા. વિપરીત ધિયા આત્મ અધ્યવસાન ઇતિ અવિદ્યા । શરીર આદિ બાધ્ય પદાર્થો પવિત્ર છે, શરીર આદિ પોતાના છે એવું માની તેમાં આત્મબુદ્ધિ થાય તે અવિદ્યા છે અર્થાત્ અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાનથી મન પરવશ બને છે.

અભ્યાસ - શરીરાદિ મારા છે, હું એનો છું એવી માન્યતા જે અનાદિકાળથી ઘર કરી ગઈ છે, વારંવાર તેનો અભ્યાસ થઈ રહ્યો છે. અભિ + યાસ - અભિ એ તરફ અને યાસ જવું. વિપરીત માન્યતા - શરીર તે હું, શરીરાદિને કાંઈ થાય તે મને થયું. પોતાનું કર્તાપણું ભોક્તાપણું - આ ગ્રકારનો અભ્યાસ, વારંવાર એ ભાવોમાં જીવનું તે અભ્યાસ છે. તેના સંસ્કારઃ = સમૃદ્ધ સમૃદ્ધ પ્રકારે કૃ = કરવું સમૃદ્ધ પ્રકારે કરવું તે સંસ્કાર પણ અહીં વિપરીત માન્યતા સાથે કરવું - કે ‘દેહ એ હું અને દેહ સાથે સંબંધ રાખનારા તે બધા મારા’ તેને વિપરીત સંસ્કાર કહેવાય. વિષય-કષાયોથી વાસિત મન સ્વાધીન કેમ કહી શકાય ? તેથી અવશ છે. અવશ છે અર્થાત્ પરાધીન છે. તેથી નવા કર્મનો બંધ થતો રહે છે. જૂના કર્મ પૂરા થતાં નથી. નવા કર્મ બંધાય છે માટે ભવભ્રમણ થયા કરે છે. માટે સ્વાધીન થવું. સ્વાધીન થયેલું મન આત્મા સાથે અભેદ થાય છે. પછી મન રહેતું નથી. આત્મસ્થિતિ સધાય છે. બ્રાન્તિને કારણે મન અવશ છે. બ્રાન્તિ જતાં સ્વમાં સ્થિર થાય છે. તેના ઉપાયમાં ભેદજ્ઞાન મુખ્ય છે.

દૃષ્ટાંત : દોરી પડી હોય, પ્રકાશ ઓછો હોય અને એ બાજુ જવાનું બને તો સર્પની બ્રાન્તિ થાય છે. છીપ પડી હોય અને સૂર્યપ્રકાશ છીપ ઉપર પડે તો રજત-ચાંદી-રૂપાની બ્રાન્તિ થાય કે સામે ચાંદી કે રૂપું પડ્યું છે પણ આ બ્રાન્તિ છે. તેવી જ રીતે રાત્રિ હોય, ઓછો પ્રકાશ હોય કે સામે સૂક્ષ્મ વૃક્ષનું થડ અને ડાળીઓ જેવું લાગે તો ત્યાં પુરુષ છે એવી બ્રાન્તિ થાય છે. અજ્ઞાનીને શરીર પવિત્ર છે, સ્થિર છે એવી બ્રાન્તિ થાય છે. જ્યારે સમૃદ્ધજ્ઞાન મળે છે ત્યારે બ્રાન્તિ ચાલી જાય છે. મન પછી બહારમાં પ્રવર્તતું નથી. મન સ્વાધીન બની જાય છે.

સિંહના સમૂહમાંથી એક સિંહજ્ઞબાળ છૂટું પડી ગયું. ત્યાં બકરાનું ટોળું હતું તેથી તેમાં ભળી ગયું અને બ્રાન્તિ થઈ ગઈ કે હું બકરાઓના સમૂહમાં

એમની જાતનો છું, બકરીનું બચ્ચું છું. સાથે રહેવા લાગ્યું. જીવન જીવવા લાગ્યું. એકવાર સિંહના સમૂહમાંથી એક સિંહ જોયું કે આ બાળસિંહ છે. બ્રાન્તિથી હું સિંહ છું એ ભૂલી ગયું છે. ત્યાં તળાવ હતું - ત્યાં જઈને તેનું મોહું પાણીમાં બતાવ્યું કે તું સિંહ છો. અને ગાડ પાડી - ગર્જના કરી. બકરીના બચ્ચાં - ટોળું ભયથી ભાગી ગયું. સિંહબાળ નિર્ભય થઈને સિંહના સમૂહમાં ભળી ગયું. બ્રાન્તિ દૂર થઈ. સ્વાધીન થયું. તેવી રીતે દેહ હું છું, ઈન્દ્રિયો-બાધ્ય જડ પદાર્થો હું છું, એ મારા છે એવી બ્રાન્તિ દૂર થતાં આત્મસ્થિરતા સધાય છે.

(3) સ્વતઃ તત્ત્વે અવતિષ્ઠતે - પોતાની રીતે - સ્વયં તત્ત્વમાં સ્થિતિ થાય છે. તેના ઉપાય તરીકે ટીકામાં શબ્દ છે - ભેદજ્ઞાનાભ્યાસૈ: ભેદજ્ઞાનના અભ્યાસથી આત્મસ્થિતિ બને છે.

માન-અપમાનના પ્રસંગોમાં પરવશપણે ચિત્ત તણાઈ જાય તેને વારંવાર પાછું વાળવું. પુનઃ તેમાં વૃત્તિ તણાઈ જાય તો પુનઃ પુનઃ અભ્યાસથી તેમાંથી પાછું પડવું. મહાપુરુષોએ ઉપસર્ગ-પરિષહ પ્રસંગોમાં દેહાદિથી બિન નિજ સ્વરૂપને અખંડ ટકાવી રાખ્યો છે. તેની સ્મૃતિ પણ જીવને બળવાન બનાવે છે. હું જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્મા છું, દેહાદિથી બિન છું આવી ભાવના ભાવતાં ભાવતાં મન આત્મામાં અભેદ થાય છે. બાર અને ચાર-સોળ ભાવનાનું ચિંતન પણ મિથ્યા સંસ્કારમાંથી મુક્તિ આપે છે.

પૂ. કાર્તિકીયસ્વામી - કાર્તિકીયાનુપ્રેક્ષામાં ગાથા ૨૧-૨૨માં લખે છે કે “આ પ્રાણી ધન-યૌવન-જીવન જળના બુંદબુંદની માફક તુરત વિલય પામી જતાં જોવા છતાં પણ તેને નિત્ય માને છે. એ જ મોહું આશ્રય છે. એ જ મોહનું મહાબળવાન માહાત્મ છે. હે ભવ્ય જીવ ! તું સમસ્ત વિષયોને વિનાશીક સાંભળીને, મહામોહને છોડી તારા અંત:કરણને વિષયોથી રહિત કર, જેથી તું ઉત્તમ સુખને પ્રાપ્ત

થઈશ.” આવી ભાવનાઓ આત્મશ્રેય આપે છે.

શુદ્ધાત્માની વારંવાર ભાવનાથી જ્ઞાનસંસ્કારો ઉત્પન્ન થાય છે. તેનાથી મન રાગ-દ્રેષ રહિત થઈ સમાધિમાં ઠરે છે.

“હું એક શુદ્ધ સદા અરૂપી, જ્ઞાન દર્શનમય ખરે; કંઈ અન્ય તે મારું જરી, પરમાણુ માત્ર નથી અરે.”

હું જ્ઞાન સ્વરૂપ પરમાત્મા હું. શરીર, મન, વાણી રૂપ હું નથી. હું તેનાથી બિન હું - આ ભેદજ્ઞાનના સંસ્કારોથી મન સ્વાધીન બને છે. સ્વમાં સ્થિર થાય છે. મન અમન બની જાય છે. જ્ઞાન સંસ્કાર સમાધિનું કારણ બને છે. અવિદ્યાના સંસ્કાર અસમાધિનું કારણ બને છે.’

શ્રી સમયસાર કળશ - ૧૩૦માં કહ્યું છે કે
ભાવયેત् ભેદવિજ્ઞાનં ઇદમછિન્ધારયા ।

તાવધાવત્ પરાચ્યુત્વા જ્ઞાનं જ્ઞાને પ્રતિષ્ઠાતે ॥

અર્થાત્ આ ભેદવિજ્ઞાન અધિનધારાથી ભાવવું, અખંડ પ્રવાહ રૂપે ભાવવું કે જ્યાં સુધી પરભાવોથી છૂટી જ્ઞાન જ્ઞાનમાં જ - પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિર થાય. અહીં જ્ઞાનનું જ્ઞાનમાં ઠરવું તે બે રીતે વિચારવું. એક - મિથ્યાત્વનો અભાવ થઈ સમ્યક્જ્ઞાન થાય તથા ફરીથી મિથ્યાત્વનો ઉદ્ય ન થાય ત્યારે જ્ઞાન જ્ઞાનમાં ઠર્યું કહેવાય. બીજું જ્યારે જ્ઞાન શુદ્ધ ઉપયોગ રૂપે સ્થિર થઈ જાય તથા ફરી વિકારરૂપે ન પરિણમે ત્યારે જ્ઞાનમાં સ્થિર થયું કહેવાય. જ્યાં સુધી બંને પ્રકારે જ્ઞાન જ્ઞાનમાં સ્થિર થાય ત્યાં સુધી ભેદજ્ઞાન ભાવ્યા કરવું. ભેદજ્ઞાન અભ્યાસ નિરંતર ચાલુ રાખવો, જેથી પરમ સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય. મનની સ્થિરતા આત્મામાં અભેદ રૂપે પરિણમે છે. પૂ. પૂજ્યપાદ આચાર્યદિવ ભેદજ્ઞાનના ઉપાયને સુચારુ રૂપે વ્યક્ત કર્યો છે.

ગંગાસતીનું સ્મરણ થઈ આવે...

“મેરુ તો ડરે પણ જેના મનડા ડરે નહિ પાનબાઈ,
ભલે ભાંગી પડે રે બ્રહ્માંડ રે જા....

ચિત્તની વૃત્તિ જેની સદા રહે નિરમળ,

મારાજ થયા મેરબાન રે...”

સીધી, સાદી, સરળ છતાં ગહન અને ગરિમાપૂર્ણ આ વાણી છે.

બેનશ્રી પૂ. ચંપાબેન વચનામૃત ઉદ્ઘાતન લખે છે,

“તું જ્ઞાયક સ્વરૂપ છો. બીજું બધું તારાથી છૂટું પડ્યું છે. માત્ર તે તેની સાથે એકત્વબુદ્ધિ કરી છે. શરીર વાણી આહિ હું નહિ, વિભાવભાવ મારું સ્વરૂપ નહિ. જેવું સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ છે તેવું જ મારું સ્વરૂપ છે એવી યથાર્થ શ્રદ્ધા કર. શુભભાવ આવશે ખરા પણ શુભ ભાવથી કમે મુક્તિ થશે. શુભ ભાવ ચાલ્યા જાય તો બધું ચાલ્યું જશે અને હું શૂન્ય થઈ જઈશ એવી શ્રદ્ધા છોડ. તું અગાધ અનંત સ્વાભાવિક શક્તિઓથી ભરેલો એક અખંડ પદાર્થ છો તેની શ્રદ્ધા કર અને આગળ જા. અનંત તીર્થકરો એ જ માર્ગો મુક્તિને પાખ્યા છે... તું સત્તની ઊંડી જિજ્ઞાસા કર, જેથી તારો પ્રયત્ન બરાબર ચાલશો; તારી મતિ સરળ અને સવળી થઈ આત્મામાં પરિણમી જશે સત્તના સંસ્કાર ઊંડા નાખ્યા હશે તો છેવટે બીજી ગતિમાં પણ સત્ત પ્રગટશો. માટે સત્તના ઊંડા સંસ્કાર રેડ.”

- અવિદ્યા બહુ અભ્યાસી, તે સંસ્કારે મન ચો; જ્ઞાન સંસ્કારથી ચિત્ત, આત્મ-તત્ત્વે સ્વયં વળો.

- પૂ. બ્રહ્મચારીજી

- અજ્ઞાનજ સંસ્કારથી, મન વિકોપિત થાય; જ્ઞાનજ સંસ્કારે સ્વતઃ તત્ત્વ વિષે સ્થિર થાય.

- શ્રી છોટાલાલ ગાંધી

- મિથ્યાત્વ - માન મમતાદિક કારણો મેં હોતા સુલીન મન હૈ વિષયાદિકો મેં | સિદ્ધાન્તકે મનનસે મન હાથ આતા

વિજ્ઞાનકે ઉદ્યસે પર મેં ન જાતા ॥

- પૂ. આચાર્ય વિદ્યાસાગરજી મહારાજ
(ક્રમશઃ)

ਪਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਿਤਗਤਿ ਆਚਾਰਾਂ ਵਿਰਾਸਿਤ **ਸਾਮਾਜਿਕ ਪਾਠ (ਛਾਤ੍ਰਿਂਸ਼ਾਤਿਕਾ)**

એક અનુચિંતન

પૂજય બહેનશ્રી ડૉ. શર્મિષ્ઠાબેન સોનેજી

(આધાર : પ.પુ. ગણાચાર્યશ્રી ૧૦૮ વિરાગસાગરજી મહારાજની પુસ્તિકા તથા પૂજયશ્રીના સ્વાધ્યાય)

(શલોક - ૪)

मुनीश ! लीनाविव कीलिताविव,
स्थिरौ निखाताविव बिम्बिताविव ।
पादौ त्वदीयौ मम तिष्ठतां सदा,
तमोधृनानौ हृदि दीपकाविव ॥४॥

अन्वयार्थ : मुनीश = हे मुनीश्वर; तमो धुनानौ
 = अंधकार विनाशक; दीपकौ इव = बे दीपक समान;
 त्वदीयौ पादौ = आपना बे चरण; मम हृदि = मारा
 हृदयमां; लीनोइव = लीन थाओ; कीलितो इव =
 संधार्द जवुं, जोडार्द बंधार्द जवुं; स्थर = स्थिर,
 अविचल; निषातो इव = उत्कीर्ण थाओ - कंडारार्द
 ज्ञाओ; बिम्बितौ इव = भूर्ति समान; सदा तिष्ठताम्
 = हुमेशां स्थिर रहो.

ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ :

તુજ ચરણકમળનો દીવડો, રૂડો હદ્યમાં રાખજો,
અજ્ઞાનમય અંધકારનો, આવાસ તુરત બાળજો;
તદ્દરૂપ થઈ તે દીવડે, હું સ્થિર થઈ ચિત બાંધતો,
તુજ ચરણયુગમની રજમહીં, હું પ્રેમથી નિત્ય રૂભતો.

આ શલોકમાં આચાર્યશ્રીની પરાભક્તિનું દર્શન થાય છે. તેઓ કહે છે કે હે ભગવાન, જેમ દીપક અંધકારનો નાશ કરે છે તેમ તમારા ચરણરૂપી બે દીપક મારા મોહરૂપી અંધકારનો નાશ કરવાવાળા છે. તેથી તમારા ચરણરૂપોમાં મારા મનને લીન કરું છું. તમારા ચરણ રૂપી દીપક મારા હદ્યમાં મૂર્તિની જેમ કંડારાઈ જીવ.

વેશોધાર્થ : જ્યારે ભક્તના હદ્દ્ય સિંહાસન રમાત્મા બિરાજમાન થઈ જાય છે તે જ જેણે છે.

“શ્રવણ, કીર્તન, ચિંતવન, વંદન, સેવન, ધ્યાન; લઘુતીના, સમતા, એકતા, નવધા ભક્તિ પ્રમાણ.

- ભક્તકવિ શ્રી બનારસીદાસજી

પરમ વિનય (લધુતા) પ્રગટે એટલે ભગવાન ભક્તના હૃદયમાં ઉત્કીર્ણ થઈ જાય છે અને સમતા - એકતારૂપ ભક્તિનું પ્રાગટ્ય થાય છે. ભક્ત, ભક્તિ અને ભગવાન એકરૂપ બની જાય છે.

“ધ્યાતા ધ્યાન ધ્યેય ગત કામ,

ਉਂ ਸੇਵਕ ਨੇ ਉਂਛੁਂ ਛੁਂ ਸ਼ਾਮ।”

આ પ્રમાણે પરમાત્માના ચરણકુમળ પ્રબુદ્ધ
સાધક-ભક્ત માટે મહાન દીપક સમાન છે. તે
ચૈતન્યસત્તાથી ભરપૂર એવો જ્ઞાનદીપક છે. જો
સાધકનું ચિત્ત એમાં લીન થઈ જાય તો નિર્વિકલ્પ
સમાધિમાં સરકી જાય છે અને અતીન્દ્રિય એવા
અનુપમ આનંદનો અનુભવ કરે છે. તેના અજ્ઞાનરૂપી
અંધકારનો વિલય થઈ જાય છે તથા ભિથ્યાત્વ-
મોહનીયની ગ્રંથિ તૂટી જવાથી સમ્યગદર્શનનું પ્રાગટ્ય
થઈ જાય છે. આવો પ્રભુભક્તિનો અપૂર્વ મહિમા
છે.

પ્રભુભક્તિના અવતરણો

- જિનવર ચરણકમળે નમે કે પરમભક્તિ રાગથી, તે જન્મવેલી મૂળ છેટે, ભાવ ઉત્તમ શસ્ત્રથી.
    - આચાર્યવર કુંદકુંદસ્વામી
    - ભાવપાહૃત ગાથા ૧૫૭

- તારા દર્શનથી જિનરાજ રે,
ટયા મોહપડળ મુજ આજ રે;
વાસ્તવિક વસ્તુનું સ્વરૂપ રે,
હતું તેવું દીંહું મેં અનૂપ રે.
તારા દર્શનથી જિનરાજ રે,
મારા મહાપાપોય પળાય રે;
રવિ ઊંઘે ન લાગે વાર રે,
જાય રાત્રિ તણો અંધકાર રે.
- શ્રી પદ્મનંદિ પંચવિંશતિ
- ભાવ અપ્રતિબદ્ધતાથી નિરંતર વિચરે છે એવા જ્ઞાની પુરુષનાં ચરણારવિંદ, તે પ્રત્યે અચળ પ્રેમ થયા વિના અને સમ્યક્ક્રપતીતિ આવ્યા વિના સત્સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થતી નથી, અને આયૈથી અવશ્ય તે મુમુક્ષુ જેનાં ચરણારવિંદ તેણે સેવ્યાં છે તેની દશાને પામે છે.
- શ્રીમહૃ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૯૪
- (૪) પ્રેમ ગલી અતિ સાંકરી, તામે દો ન સમાય,
જબ મેં થાતબ હરિ નહીં, જબ હરિ તબ મેં નાહિ.
- સંત કબીરદાસજી
- (૫) જેમાં મતિની મળનતા, તેની જ થાય પ્રતીત,
થાય પ્રતીતિ જેહની, ત્યાં જ થાય મન લીન.
- શ્રી સમાધિશતક - ૮૫
- ભાવાર્થ : શાસ્ત્રસિદ્ધાંત છે કે જેની જેમાં શ્રદ્ધા હોય તેમાં પ્રીતિ ઊપજે છે, અને જેમાં પ્રીતિ હોય તેનું વારંવાર સ્મરણ થવાથી તેમાં જ તન્મયતા થાય છે. આ પ્રમાણે પરમાત્મપદનું સ્મરણ તથા યથાર્થ પ્રતીતિ થવાથી પ્રચૂર પ્રેમ પ્રગટે છે અને તેમાં જ તન્મયતા થાય છે.
- (૬) મુક્તિથી અધિક તુજ ભક્તિ મુજ મન વસી,
જેહશું સબળ પ્રતિબંધ લાગ્યો;
ચમકપાપાણ જિભ લોહને બેંચશે,
મુક્તિને સહજ તુજ ભક્તિરાગો.

ઋષભ જિનરાજ મુજ આજ દિન અતિ ભલો
પ્રભુના ગુણગ્રામ
ગુણનીલો જીણો તુ નયાણ દીઠો

- ઉપા. પશોવિજયજી

-: ઉપસંહાર - પરમાર્થ :-

આ શ્લોકમાં આચાર્યશ્રીએ પ્રભુના પ્રેમમાં નિરંતર રૂબવાની, તન્મય થવાની પોતાની ભાવના વક્ત કરી છે. આવો પ્રભુ પ્રત્યેનો અલૌકિક - અચલ પ્રેમ તે વાણીથી અગોચર છે. આવો પરમ પ્રેમ પ્રગટતાં ભક્તના અણાનરૂપી અંધકારનો નાશ થઈ જાય છે અને કુમે કરીને પોતે જ પરમાત્મપદને પામી જાય છે.

॥ શ્રી સદ્ગુરુચરણાર્પણમસ્તુ ॥

ભગવાન મહાવીર વિશ્વશાંતિની આધારશિલા

- ભગવાન મહાવીરનો સંદેશ કોઈ ખાસ કોમ કે જાતિ માટે નહીં, પણ આખાય વિશ્વ માટે છે. જો માનવી મહાવીર સ્વામીના ઉપદેશ અનુસાર ચાલે, તો પોતાના જીવનને આદર્શ જીવન બનાવી શકે. જગતમાં સુખ અને શાંતિ ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય, જ્યારે ભગવાન મહાવીરે ચીખિલા માર્ગ ઉપર ચાલીએ.

- ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારી

- આજથી અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે અનેકાંતવાદનો જે ઉપદેશ ભગવાન મહાવીરે આખ્યો હતો, તેનો સ્વીકાર આજના રાજકીય નેતાઓ કરે, તો દુનિયામાં અવશ્ય કાંતિ સ્થાપી શકાય તેમ છે. આપણે પોતાના માટે એક વાત વિચારીએ, અને અન્યના માટે બીજી વિચારીએ તો તેમાં પાપ છે. ભગવાન મહાવીરને લોકો સમજે, તેઓનો દષ્ટિકોણ સ્વીકારી પ્રચાર કરે, તો વિશ્વમાં સદ્ગુરુચરણાર્પણ વધે-શાંતિ પ્રવર્તે, એમ હું માનું દૂં.

- રાષ્ટ્રકવિ દિનકરજી

શ્રી દેવચંદ્રજી ચોવીશી

અશોકભાઈ પી. શાહ

૧૧મા તીર્થકર શ્રી શ્રેયાંસનાથ સ્તવન

(ગત અંકમાં પાના નં. ૧૭-ગાથા-૨-વિશેષાર્થ-પેરેગ્રાફ-૨-પાંચમી લીટીમાં- શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુનો ‘જ્ઞાયક’ આત્મા એમ વાંચવું. (‘સાધક’ને બદલે) પરમાત્માને ‘સાધક’ કદાપિ ન કહી શકાય. ભૂલચૂક માટે મિશ્શામિ દુક્કડમુ)

(ગતાંકથી ચાલુ...)

ગાણિશ્રી દેવચંદ્રજીએ પ્રથમની પાંચ ગાથાઓમાં કરણા, કિયા અને કાર્ય એમ જ્ઞાન કારક વડે શ્રી શ્રેયાંસપ્રભુના વિવિધ ગુણોના અત્યંત અહોભાવ લાવી ગુણગાન કર્યા. એક રીતે જોઈએ તો તેમાં શ્રી શ્રેયાંસનાથ જે અત્યારે સિદ્ધપદે બિરાજે છે તે સિદ્ધ ભગવાનની સ્તુતિ હતી, કારણકે “અતિદાતા પ્રભુ સ્વયમેવ” (ગાથા-૪), “અક્ષય સ્થિતિ” અને “નિ:કલંક” (સર્વકર્મકલંકથી રહિત) - આ બધા ગુણો સિદ્ધ ભગવાનને વધુ લાગુ પડે છે. તીર્થકર અવસ્થામાં તો પ્રભુ ઓમકાર ધ્યનિ વડે બોધિદાન પણ કરે છે અર્થાતુ, નિમિત્ત અપેક્ષાએ પરનું કલ્યાણ કરે છે. જ્યારે સિદ્ધ પ્રભુનું દાતાપણું તો “સ્વયમેવ” - પોતે જ દેય, દાન અને દાતા ! આવા પ્રભુના સ્વરૂપની ઉપર વધુ પ્રકાશ પાડતાં શ્રી દેવચંદ્રજી કહે છે :

પારિણામિક સત્તા તણો, આવિભાવ વિલાસ નિવાસ રે; સહજ અકૃતિમ અપરાશ્રયી, નિર્વિકલ્પ ને નિ:પ્રયાસ રે.

- મુનિચંદ્ર૦ હ

શબ્દાર્થ : પ્રભુને પારિણામિક આત્મસત્તાનો આવિભાવ થયો છે. તેમાં તેઓ વિલાસ કરે છે અને તેમાં નિવાસ કરે છે. તે સત્તાનો પ્રભુ જે અનુભવ કરે છે તે સહજ, અકૃતિમ, સ્વાધીન, નિર્વિકલ્પ અને વિના પ્રયત્ને થાય છે. (પારિણામિક = પારિણામિક, જીવનું જીવત્વ, જીવનો શુદ્ધ સ્વભાવ;

સત્તા = ચૈતન્યસત્તા; આવિભાવ = પ્રગટ થવું; વિલાસ = આનંદ માણવો; સહજ અકૃતિમ = કુદરતી, બનાવટી નહિ તેવું; અપરાશ્રયી = પરના આશ્રય વિના, સ્વાધીન; નિ:પ્રયાસ = વિના પ્રયાસે)

વિશેષાર્થ : પ્રભુનું અદ્ભુત સ્વરૂપ બતાવતાં શ્રી દેવચંદ્રજી અહીં કહે છે કે પ્રભુને પોતાની પારિણામિક ચૈતન્યસત્તાનો આવિભાવ થયો છે, અર્થાતુ પ્રભુનું દ્રવ્યદળ જે સત્તામાં શુદ્ધરૂપે હતું તે હવે સર્વ કર્મથી નિરાવરણ થતાં અનંત ગુણોની પથ્યામાં પણ શુદ્ધપણે પ્રગટ્યું છે. પારિણામિક સત્તા વિષે ગાથા-પમાં પણ વાત થઈ હતી. પ્રભુનો આનંદ ગુણ પણ અનંત સામર્થ્યવાન હોવાથી પ્રભુ અનંત શુદ્ધ ગુણોનો વિલાસ ભોગવે છે, કહો તો તેની મોજ માણે છે ! અને પ્રભુ નિવાસ પણ પોતાની જ તે અનંત ગુણો સહિતની આત્મસત્તામાં કરે છે. પારિણામિક સત્તા તો સર્વ જીવમાં છે, પરંતુ પ્રભુમાં તે શુદ્ધપણે પ્રગટી છે. જે સત્તાગત હતું તેનો પ્રભુએ આવિભાવ કર્યો અને નિજસ્વરૂપ એવા સ્વધામમાં નિવાસ કરી અનંત ઐશ્વર્યનો વિલાસ ભોગવે છે. પ્રભુનો આવો વિલાસ કેવો છે તેને દેવચંદ્રજી જેટલો બને તેટલો શબ્દોમાં મૂક્તતાં કહે છે કે તે ‘સહજ’ છે કારણ કે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના સ્વભાવમાંથી નીકળે છે; સ્વભાવમાંથી ઉત્પત્ત થતો હોવાથી ‘અકૃતિમ’ છે અર્થાતુ સ્વાભાવિક છે, કુદરતી છે, બનાવટી નથી; વળી ‘અપરાશ્રયી’ છે - સુખ માટે અને તેના ભોગવટા માટે પરનો આશ્રય લેવો પડતો નથી, કોઈ પરાધીનતા સેવવી પડતી નથી. પથ્યાયે પથ્યાયે જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોનો અનંત વીર્ય અને અનંત આનંદ સહિત ‘નિર્વિકલ્પ’પણે અને ‘નિ:પ્રયાસ’ - કોઈ પ્રયાસ વિના effortlessly ભોગવટો કરે છે !

પ્રભુના આવા અદ્ભુત ગુણો પ્રત્યે અહોભાવ લાવતા ભક્તને થોડી ઈર્ષાનો ભાવ પણ આવી જાય કે જે પ્રભુને છે તે મને કેમ નથી ! તેની વાત આપણે શ્રી શીતલનાથ સ્તવનમાં પણ કરી હતી. પરંતુ આ ઈર્ષા પારમાર્થિક હોવાથી ભક્તને તે ગુણો ક્રમશ: પ્રગટાવવા માટે વીર્યબળ આપશે. જેમ પડેશીને BMW ગાડી આવતાં કોઈને એમ ઈર્ષા થાય કે મને પણ આવી ગાડી હોય તો કેટલું સારું ? તેમ એક સાચા ભક્તને થાય કે જો મારી પારિષામિક સત્તા પ્રભુ જેવી જ છે તો તેમની જેમ પ્રગટ પણ થાય તો કેવું સારું ? એમ વિચારતાં તેનો પુરુષાર્થ જાગે તો તેનામાં શું બદલાવ આવે અને જો તે પુરુષાર્થ ટકી રહે, પ્રભુધ્યાનમાં તે વારંવાર નિમગ્ન થાય તો સાધક સ્વયં પ્રભુ જેવા શુદ્ધ સ્વરૂપને વરે, તેની વાત આગળની ગાથાઓમાં કરતાં દેવયંદ્રજી કહે છે :
 પ્રભુ પ્રભુતા સંભારતાં, ગાતાં કરતાં ગુણગ્રામ રે;
 સેવક સાધનતા વરે, નિજ સંવર પરિણાતિ પામ રે.

- મુનિચંદ્ર ૭

શબ્દાર્થ : પ્રભુની પ્રભુતાને યાદ કરતાં અને તેમના ગુણગ્રામનું ગાન કરતાં સેવક (મોક્ષમાર્ગિના) સાધનને વરે છે, તેને પ્રામ કરે છે અને પોતાના સંવર ભાવને પામે છે. (સંવર પરિણાતિ = કર્મને રોકનારા પરિણામ; પામ = પામે છે)

વિશેષાર્થ : “પ્રભુની પ્રભુતાને સંભારતાં” અર્થાત્, ઉપર જ્ઞાવેલ પ્રભુના ઐશ્વર્યનું નિરંતર સ્મરણ કરતાં; એટલું જ નહિ પણ કીર્તન-ભક્તિથી તેમના ગુણગ્રામ ગાતાં “સેવક સાધનતા વરે” - સાધકને ‘સમ્યગ્રદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ’ એવી સાધનતા પ્રામ થાય છે કે તે સમ્યક્ - સાધન દ્વારા તેને પોતાના સાધ્ય એવા મોક્ષ તરફ, ‘નિજ-શુદ્ધતા’ તરફ, પરમ આત્મિક શાંતિ અને આનંદ તરફ જવાનો માર્ગ મોકળો થઈ જાય છે. સેવક જ્યારે આવી પારમાર્થિક સાધનતાને વરે ત્યારે સ્વાભાવિક છે કે મોહનું બળ

ઘટતાં તે પ્રમાણમાં કર્મો આવતાં રોકાઈ જાય અને સાધક “નિજ સંવર પરિણાતિ પામ રે” - સંવરભાવને પામે છે અને સંવર આવતાં જૂના કર્માની નિર્જરા ! જુઓ, પ્રભુનું સ્મરણ અને તેમના ગુણોનું કીર્તન સંવર-નિર્જરારૂપ કેવું ઉત્તમ ફળ આપે છે ! પણ આવા ઉત્તમ ફળ માટે આપણી ચીલાચાલુ ભક્તિ કે સ્મરણ નહીં ચાલે કે, થોડો સમય ભગવાનની સેવા, પૂજા આદિ કરીને પછી બાકીના સમયમાં ભગવાનને ભૂલીને સંસારમાં ગળાડુબ ! સંભારણાં તો જોઈએ શ્રી યશોવિજયજી જેવા કે : “ધરી ધરી સાંભરે સાંઈ સલૂના” અને કીર્તન ભક્તિ જોઈએ નરસેંયા કે મીરાં જેવી જેમાં પ્રભુમિલનની અત્યંત ઘાસ હોય અને પોતાના નામ-રૂપને ભૂલી સ્વરૂપ-તન્મયતાની લગન હોય. અને એવી લગની લગતાં શું થાય તે શ્રી દેવયંદ્રજી આગળ કહે છે :

પ્રગટ તત્ત્વતા ધ્યાવતાં, નિજ તત્ત્વનો ધ્યાતા થાય રે;
 તત્ત્વરમણ એકાગ્રતા, પૂરણ તત્ત્વે એહ સમાય રે.

- મુનિચંદ્ર ૮

શબ્દાર્થ : પ્રભુની પ્રગટ તત્ત્વતાનું ધ્યાન કરતાં સાધક નિજ આત્મતત્ત્વનો ધ્યાતા થાય છે. તે આત્મતત્ત્વમાં જો એકાગ્રતાપૂર્વક રમણતા થાય તો (ક્રમશ:) પોતાના પૂર્ણ તત્ત્વમાં, પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં તે સમાઈ જાય છે.

વિશેષાર્થ : પ્રભુની તત્ત્વતા એટલે તેમના આત્મતત્ત્વની વીતરાગતા, શુદ્ધતા જે પૂર્ણપણે પ્રગટ છે. મોક્ષભિલાષી સાધક જીવ તે પરમ તત્ત્વને ધ્યાવતાં પોતાના જ આત્મતત્ત્વનો ધ્યાતા બની તેનો અનુભવ કરે છે, પણ આ વાત કહેવાય તેટલી સહેલી નથી. શ્રીમદ્ રાજયંદ્રજી પત્રાંક-દરમાં ફરમાવે છે કે : “પરમાત્માને ધ્યાવવાથી પરમાત્મા થવાય છે; પણ તે ધ્યાવન આત્મા સત્પુરુષના ચરણકમળની વિનયોપાસના વિના પ્રામ કરી શકતો નથી, એ નિર્ગ્રથ ભગવાનનું સર્વોત્કૃષ્ણ વચ્ચનામૃત છે.” આમ,

આત્માર્થી જીવ ધણો કાળ આત્માનુભવી સત્પુરુષનું પડું સેવે, તેમની આજ્ઞામાં રહે, ત્યારે તે સત્પુરુષ દ્વારા તેને પરમાત્માના હિવ્યસ્વરૂપની ઓળખાણ થાય છે. તે થતાં સાધકને સત્પુરુષમાં પણ ‘પરમેશ્વરબુદ્ધિ’ થવા લાગે છે. પરમાત્માની તત્ત્વતા પ્રગટ છે અને મારામાં અપ્રગટ છે તે પ્રગટ કરવા તે સાધક પરમાત્માની ભક્તિ અને ગુણગાન અત્યંત ઉલ્લાસથી કરે છે. પરંતુ ઉપરોક્ત ‘વિનયોપાસના’ સહિતનો સદ્ગુરુનો આશ્રય તેને ત્યાં અટકવા દેતો નથી. હવે ‘આગે બઢો,’ કહી સદ્ગુરુ તેને “નિજ તત્ત્વના ધ્યાતા” બનવા અર્થાત્ અંતર્મુખ થવા પ્રેરે છે. ભેદજાનની પ્રક્રિયા શરૂ થાય છે. સદ્ગુરુ તેને શુભાશુભ ક્ષણિક ભાવોથી પરે એવા શાશ્વત ધ્રુવ જ્ઞાયકભાવનું લક્ષ કરાવી તેના પર focus કરાવી તેની સાથે અનેદતા સાધવાનું કહે છે. આવા સતત અભ્યાસના ફળસ્વરૂપે તે સુશિષ્યમાં “પ્રગટ તત્ત્વતા ધ્યાવતાં, નિજ તત્ત્વનો ધ્યાતા થાય રે” ની અપૂર્વ ઘટના બને છે - નિર્વિકલ્પ આત્માનુભૂતિનો અતીન્દ્રિય આસ્વાદ માણે છે અને ‘તત્ત્વરમણ એકાગ્રતા’ નિજતત્ત્વમાં એકાગ્રપણે સ્થિર થઈ રમણતા કરે છે. આવી નિર્વિકલ્પ સમાધિની ગુણવત્તા અને પ્રગાઢતા જેમ જેમ વધતી જાય છે તેમ તેમ તે ગુણસ્થાનો ચઢતાં ચઢતાં તે ભવે કે ભાવિ એવા થોડા ભવોમાં ક્ષપક શ્રેણી માંડીને “પૂરણ તત્ત્વ એહ સમાય રે” - શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુની જેમ સ્વયં પૂર્ણ પરમાત્મપદમાં સમાઈ જાય છે, પૂર્ણ તત્ત્વ એવા અરિહંત-સિદ્ધપદને પામે છે. આવા પરમપદપ્રામિની સંભાવના પ્રભુભક્તિ, પ્રભુસરણથી જ થઈ છે એમ પોતાના અનુભવનું બયાન કરતાં ગણિશ્રી દેવચંદ્રજી આપણને પણ તે ભક્તિમાં જોડાવા પ્રેરણા કરતાં અંતિમ ગાથામાં કહે છે :

પ્રભુ દીઠે મુજ સાંભરે, પરમાત્મ પૂર્ણાંદ રે;
દેવચંદ્ર જિનરાજના, નિત્ય વંદો પય અરવિંદ રે.

- મુનિયંદું ૮

શબ્દાર્થ : શ્રી દેવચંદ્રજી કહે છે કે પ્રભુને જોતાં મને મારું પૂર્ણાંદ પરમાત્મસ્વરૂપ સાંભરે છે. (તમે સૌ પણ આ હેતુથી) દેવોમાં ચંદ્ર સમાન શ્રી શ્રેયાંસનાથ જિનરાજના ચરણકમળના નિત્ય વંદન કરો. (દીઠે = જોઈને, દર્શન થતાં; પય = પગ, ચરણ; અરવિંદ = કમળ; પય અરવિંદ = ચરણકમળ)

વિશેષાર્થ : “પ્રભુ દીઠે” - પ્રભુના દર્શન કરતાં મને શું ભાવ આવે છે તે જગતાવી શ્રી દેવચંદ્રજી પોતાના અનુભવનું પ્રમાણ આપે છે, જેથી આપણામાં પણ એક વિશ્વાસ જાગે છે - પ્રભુદર્શનના માછાત્મ્યનું. બીજું, “પ્રભુ દીઠે” કહેતાં, સ્વાભાવિક છે કે પ્રભુની પ્રતિમાના દર્શનની વાત છે. જે ‘સ્થાપના નિક્ષેપ’થી પ્રતિમા-પૂર્જનનું મહત્વ દર્શાવે છે. પ્રભુની પ્રતિમાના દર્શન તે આત્મદર્શન કરાવવામાં એક અમોદ સાધન છે. શ્રી સુવિધિનાથ સ્તવનમાં પણ દેવચંદ્રજીએ “દીઠો સુવિધિ જિણાંદ” કહીને પોતાના આત્મસ્વરૂપને ભાસ્યમાન કરેલું તે આપણે જોઈ ગયા. અહીં પણ કહે છે કે “પ્રભુ દીઠે મુજ સાંભરે, પરમાત્મ પૂર્ણાંદ રે” - પ્રભુને જોઈને મને મારું સત્તાગત પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ પરમાત્મપદ સાંભરે છે, તેનું સ્મરણ થાય છે. પ્રભુને એવા તો દીઠા કે તેનાથી પોતાના આત્મસ્વરૂપની અનુભવપૂર્વકની પ્રતીતિ થાય છે અને પ્રભુ જેવું પૂર્ણાંદ સ્વરૂપ હવે તેમને સામે કિનારે જ દેખાય છે, જ્યાં પહોંચતાં હવે કંઈવાર લાગવાની નથી એવી તેમને સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થઈ છે. તેમની ભક્તિ એટલી પારમાર્થિક છે કે પ્રભુની દિવ્ય, શાંત, વીતરાગી મુદ્રાને જોતાં જ સ્વયં પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં દૂબી જાય છે. પ્રભુભક્તિનું જ્યારે આવું પ્રત્યક્ષ ફળ દેખાઈ રહ્યું છે ત્યારે પરમ કરુણાવંત એવા દેવચંદ્રજી સર્વ ભવ્ય જીવોને પણ સંબોધીને કહે છે કે તમે પણ દેવોમાં ચંદ્ર સમાન એવા જિનેશ્વરના ચરણકમળમાં (પય અરવિંદ)

નિત્ય નિયમિતપણે સેવા, વંદના કરો; તેમની આજ્ઞામાં લીન રહો તો હું જે અનુભવ કરી રહ્યો છું તેવો તમને પણ અનુભવ થશે, પરમાત્મપદની ઝાંખી થશે અને આ પ્રભુવંદના-સેવન નિત્યરૂપે થતાં તમારી પણ મોક્ષમાર્ગની યાત્રા શરૂ થઈ જશે. ‘નિત્ય’ શાબ્દ અગત્યનો છે, કારણકે જો તે નિત્ય કરવામાં ન આવે તો આપણું મન પતિત-પરિણામી હોવાથી વારંવાર સંસારના પ્રસંગો અને પ્રકારોમાં બેંચાઈ જશે. તેમ ન થવા પ્રભુનું, સદગુરુ અને તેમના બોધનું અનુસંધાન પ્રમાદ કર્યા વગર નિત્ય રાખવું યોગ્ય છે.

આમ, આ સ્તવનમાં ગણિશ્રીએ શ્રી શ્રેયાંસનાથ તીર્થકરની સ્તુતિ કરતાં કરતાં વીતરાગ સિદ્ધ ભગવંતોના અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્યાદિ ગુણોને સૈદ્ધાંતિક રીતે એક જુદા જ પ્રકારે સમજાવી, તેમની અક્રિય, અક્ષય, નિષ્કળંક સ્થિતિના ગુણગાન કરી આપણને પણ મોક્ષમાર્ગમાં

આગળ વધવાના સચોટ ઉપાય બતાવ્યા કે : (૧) કીર્તન ભક્તિથી ગાતાં ગાતાં પણ પ્રભુના ગુણગ્રામ કરો કે જેથી તેમાં ભાવશુદ્ધિ થતાં સહજપણે સંવર પરિણામ થશે. (૨) પ્રભુના સ્વરૂપનું, તેમની મુદ્રાનું ધ્યાન વારંવાર કરો તો “નિજતત્ત્વના ધ્યાતા” બનશો અને (૩) પ્રભુનું નિત્ય દર્શન-પૂજન-સેવન કરો જેથી પોતાના સત્તાગત પૂર્ણાંદ સ્વરૂપનું સ્મરણ થશે, તે પ્રગાયવાની રુચિ જાગશે અને તે તરફ પુરુષાર્થ ઉપડશે. આમ, સ્તવન કરતાં કરતાં સ્વ-કલ્યાણની સાથે સાથે દેવચંદ્રજી આપણું પણ કેટલું કલ્યાણ કરતા જાય છે ! તે માટે તેઓશ્રીને અનેકાનેક વંદન કરી આ સ્તવનની વિચારણા અહીં વિરામ પામે છે. સ્તવનના અર્થ-ભાવાર્થમાં આ અલ્યજ્ઞાથી કંઈપણ ભૂલચૂક થઈ હોય તો સર્વ જ્ઞાની ભગવંતોની સાક્ષીએ જ્ઞાનના કરી વિરમું છું.

॥ ઊં શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

• • •

પુસ્તક સમાલોચના

- મિતેશભાઈ એ. શાહ

(નોંધ : આ વિભાગ માટે ગ્રંથ કે પુસ્તકની બે નકલ મોકલવા વિનંતી)

[૧] પુસ્તકનું નામ : અને જૈન ધર્મ

સંપાદક : શ્રી ગુણવંત ભરવાળિયા • આવૃત્તિ : પ્રથમ, ૨૦૧૮ • પાના : ૨૩૨ • મૂલ્ય : રૂ. ૨૦૦

પ્રાપ્તિસ્થાન : નવભારત સાહિત્ય મંદિર, મુંબઈ

પ્રકાશક : શ્રી સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પ્રાણગુરુ જૈન ડિલોસોફિકલ એન્ડ લિટરરી રિસર્ચ સેન્ટર, ઘાટકોપર, મુંબઈ. (મો) ૯૮૨૦૨૧૫૫૪૨, ઈ-મેઈલ : gunvant.barvalia@gmail.com

સૌરાષ્ટ્રકેસરી પૂ. પ્રાણગુરુના ૧૨૦માં જન્મોત્સવના શુભ પ્રસંગે પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈના પ્રમુખસ્થાને રાજકોટ મુકામે જૈન સાહિત્ય જ્ઞાનસત્ર - ૧૭ અને ૧૮ અંતર્ગત અનેક વિદ્વાનોના પ્રામશોધપત્રો અને નિબંધોનો સંચય કરી આ પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે. શ્રુતસંપદા અને જૈનધર્મ, વિજ્ઞાન અને જૈન ધર્મ, ચતુર્વિધ સંધ અને જૈન ધર્મ વગેરે ૩૧ જેટલા લેખોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

મુન્યાચાર (સકલચારિત્ર)

(ક્રમાંક - ૫)

બા. ભ. સુરેશજી

(૪) એકત્વ ભાવના : આ ભાવનામાં મુનિ પરદવ્યોથી બિન્ન પોતાના એકત્વ સ્વરૂપનું ચિંતન કરે છે. આ ષટ્ટદવ્યાત્મક લોકમાં બધા ૪૩ ચેતન દ્વય પોત - પોતાની સ્વતંત્ર સત્તાયુક્ત છે, પ્રત્યેક દ્વયનું અસ્તિત્વ સ્વયંથી જ છે. નિશ્ચયથી કોઈ દ્વય કોઈને આશ્રિત નથી, પ્રત્યેક દ્વય પોતાનું નિયામક સ્વયં છે. હું અનંતાનાં ચેતન દ્વયોમાંનું એક ચેતન દ્વય છું, અન્ય ચેતન અને જગ દ્વયોથી નિશ્ચયથી મારો કોઈ સંબંધ નથી. બધા દ્વયો એક - બીજાથી નિમિત્ત-નૈમિત્તિક ભાવથી જોડાયેલા છે કારણ-કાર્ય ભાવથી નહીં, પ્રત્યેક દ્વય સ્વયંનું જ કારણ છે અને સ્વયંનું જ કાર્ય પણ છે.

હું સ્વદ્વય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી પૂર્ણતઃ સ્વાયત્ત છું. સ્વદ્વયના રૂપમાં હું પોતાના જ જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોથી પરિપૂર્ણ એક ચેતન દ્વય છું. સ્વક્ષેત્રના રૂપમાં હું પોતાના જ અસંખ્યાત આત્મપ્રદેશોમાં નિવાસ કરું છું. સ્વકાળથી હું પોતાની જ કમભાવી પર્યાયોમાં પલટાવા રૂપે ઉત્પન્ન સ્વસમયરૂપ છું. સ્વભાવની અપેક્ષા હું પોતાના જ દર્શન-જ્ઞાન સ્વભાવથી પરિપૂર્ણ છું. આ પ્રકારે હું પોતે પોતાનામાં જ પરિપૂર્ણ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સામર્થ્યથી યુક્ત ચૈતન્ય પદાર્થ છું એમ ચિંતન કરતાં પોતાના નિજ એકત્વ સ્વરૂપમાં સ્થિર થવું તે મુનિની એકત્વ ભાવના છે.

(૫) અન્યત્વ ભાવના : આ ભાવનામાં મુનિ પોતે પોતાને નાસ્તિરૂપમાં પરદવ્યોથી બિન્ન વિચારે છે. આ દેહથી બિન્ન અન્ય સાધર્મી મિત્ર, ગ્રંથ ઈત્યાદિમાં મમત્વરૂપ અબદ્ધનોકર્મ, દેહ, વાણી, ઈન્દ્રિયો, મન આદિ બદ્ધનોકર્મ, જ્ઞાનાવરણાદિ,

પૌર્ણગલિક દ્વયકર્મ તથા રાગાદિ ભાવરૂપ ભાવકર્મ આ બધાથી હું બિન્ન છું. આ બધા જડાત્મક છે અને હું ચેતનાત્મક છું એમ તત્ત્વચિંતન કરીને ઉપરોક્ત બધામાં મમત્વભાવનો પરિહાર કરીને પોતાના સહજ શુદ્ધ જ્ઞાન - દર્શન સ્વભાવમાં સ્થિર રહેવું તે મુનિની અન્યત્વ ભાવના છે.

(૬) અશુચિ ભાવના : આ શરીર સ્વભાવથી જ અપવિત્ર છે. આ રસ, રક્ત, માંસ, મેદ, હાડકાં, મજજા અને વીર્ય; આ સાત ઘૃણાતી ધાતુઓ તથા વાત, પિતા, કશ, શિરા, સ્નાયુ, ચામડી અને ઉદરાંજિન આ દૂષિત સાત ઉપધાતુઓથી બનેલું છે. આ શરીરના સ્પર્શથી અન્ય પવિત્ર વસ્તુઓ પણ અપવિત્ર થઈ જાય છે. બે આંખો, બે કાન, એક નાક, મુખ, ગુદા, મૂત્રમાર્ગ અને રોમ છિદ્ર આ નવ દ્વારોથી નિરંતર શરીરના વિકાર, મળ આદિ વહેતા રહે છે અને સ્ત્રીનું શરીર જે અજ્ઞાનીઓ અને કામીજનો માટે મહારાગની ઉત્પત્તિનું કારણ છે તે તો પુરુષદેહથી પણ વધારે અપવિત્ર અને દોષયુક્ત છે. સ્ત્રીઓની બગલ, નાભિસ્થાન, યોનિસ્થાન આદિમાં નિરંતર પંચેન્દ્રિય સંજી અપર્યાપ્તક સમ્મૂહર્થન મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ થતી રહે છે. હાથના સ્પર્શ આદિથી તેમની વિરાધના થાય છે. તેથી સ્ત્રીના અંગનો સ્પર્શ કરવો તે પણ મહાપાપનું કારણ છે એમ સત્ય જ્ઞાણીને આ દેહના ભોગ પ્રત્યે મમત્વભાવનો ત્યાગ કરો અને આ અપવિત્ર દેહમાં પરમપવિત્ર શુદ્ધ કારણપરમાત્માનો વાસ છે તેનું ચિંતન, મનન, નિદિધ્યાસન કરીને આ અપવિત્ર પરંતુ સંયમસાધનાની દાસ્તિથી મહાદુર્લભ એવા નરદેહના સંયોગને સાર્થક કરો. એમ

તત્ત્વચિંતન કરતાં દેહથી ભિન્ન શુદ્ધ જ્ઞાન - દર્શન સ્વભાવી આત્માનો આશ્રય કરવો તે મુનિની અશુચિભાવના છે.

(૭) આસ્રવ ભાવના : અતત્ત્વશ્રદ્ધાનરૂપ ભિથ્યાત્વ, વિષયોમાં પ્રવૃત્તિરૂપ અવિરતિ, પરમાર્થકાર્યમાં ઉદાર્સીનતારૂપ પ્રમાદ, આત્મવિક્ષોભ ઉત્પાદક કખાયો તથા મન, વચન, કાયાના પરમાશુઅનોના પરિસ્પંદનરૂપ યોગ; આ પાંચ કર્મસ્વિવના કારણ છે. આસ્રવથી કર્મબંધ થાય છે અને બંધન જ પરમ દુઃખ છે. મુક્તિ પરમ સુખ છે એવો તત્ત્વનિર્ણય કરીને આસ્રવનિરોધક પોતાની શાનદારિને જાગ્રત કરવી તે મુનિની આસ્રવ ભાવના છે. આસ્રવ ભાવનામાં મુનિ વિસ્તારપૂર્વક ભિથ્યાત્વાદિ પાંચ કારણોના ભેદ - પ્રભેદોના સ્વરૂપનું ચિંતન કરે છે. પછી ઉપયોગ એકાગ્ર અને નિર્મળ થઈ જતાં પોતાના કારણપરમાત્મા નિજ શુદ્ધ જ્ઞાન દર્શન સ્વભાવનો આશ્રય લઈને સ્વરૂપ વિશ્રાંતિ પામે છે.

(૮) સંવર ભાવના : આસ્રવભાવોથી વિપરીત તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનરૂપ સમ્યક્ત્વ, વિષયોમાં વૃત્તિ તથા પ્રવૃત્તિના ત્યાગરૂપ સંયમ, સતત આત્મજાગૃતિરૂપ અપ્રમાદ, શાંતભાવરૂપ અકષાયભાવ અને મન, વચન, કાયની પ્રવૃત્તિનો ઉપસંહારરૂપ યોગનિરોધ આ સંવરના ઉપાય છે. સંવરથી સંસારપરિભ્રમણ અટકી જાય છે અને શાશ્વત આનંદરૂપ મુક્તિનો લાભ મળે છે એમ વિચાર કરીને સંવરનું મૂળ કારણ પોતાના સહજ શુદ્ધ જ્ઞાન - દર્શન સ્વભાવનું ભાવન કરવું તે મુનિની સંવરભાવના છે. વિશેષ એટલું કે મનને એકાગ્ર તથા નિર્મળ કરવા માટે મુનિ સંવરના સાધનરૂપ ૫ મહાક્રત, ૫ સમિતિ, ૩ ગુપ્તિ, ૧૦ ધર્મ, ૧૨ અનુપ્રેક્ષા, ૨૨ પરિષહ, ૫ પ્રકારના ચારિત્ર આદિના સ્વરૂપનું વિસ્તારપૂર્વક ચિંતન કરે છે તથા જ્યારે ઉપયોગ એકાગ્ર અને નિર્મળ થઈ

જાય ત્યારે પોતાના સહજ શુદ્ધ જ્ઞાન - દર્શન સ્વભાવનો આશ્રય કરી સ્વરૂપવિશ્રાંતિ પામે છે.

(૯) નિર્જરા ભાવના : કર્મનું આત્માથી એકદેશ ખરી જવું નિર્જરા કહેવાય છે. તેના બે ભેદ છે - એક સવિપાક, બીજી અવિપાક. સમય પૂરો થઈ જતાં પોતાનું નિયત ફળ આપીને કર્મનું આત્માથી અલગ થવું તે સવિપાક નિર્જરા છે તથા સમયથી પૂર્વ પોતાનું નિયત ફળ આચ્યા વિના જ કર્મનું આત્માથી પૃથ્બે થઈ જવું તે અવિપાક નિર્જરા છે. સવિપાક નિર્જરાથી નવીન કર્મબંધ થાય છે. અવિપાક નિર્જરાથી નવીન કર્મબંધ થતો નથી અને પૂર્વના સત્તાગત કર્મ પૃથ્બે થતાં રહેવાથી કર્મથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. કર્મ જ સંસારપરિભ્રમણ કરાવી દુઃખ દેનાર છે. તેનાથી મુક્ત થઈ જવાથી સંસારપરિભ્રમણ રોકાઈ જતાં શાશ્વત આનંદની અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી અવિપાક નિર્જરા જ કાર્યકારી તથા હિતકારી છે, સવિપાક નિર્જરા નહીં. અવિપાક નિર્જરાનો મૂળ ઉપાય શાનપૂર્વક તપ કરવું તે છે. ઈચ્છાઓનો નિરોધ કરવો તેને તપ કહે છે. આ ઈચ્છાઓ જ દુઃખનું મૂળ છે એવું સમ્યગ્જ્ઞાન કરીને અનશનાદિ સાધનો દ્વારા ઈચ્છાઓનો નિરોધ કરવો તે શાનપૂર્વકનું તપ કહેવાય છે. આ પ્રકારે તપ કરવાથી આત્મા ઈચ્છારૂપ તરંગોથી રહિત થઈ નિસ્તરંગ-નિરાકૃણ થાય છે. આ પ્રકારે વારંવાર ચિંતન કરીને અનશનાદિ ૧૨ પ્રકારના તપોના અનુષ્ઠાન દ્વારા આત્માને ઈચ્છાઓરૂપી તરંગોથી નિસ્તરંગ કરીને શાંત-નિરાકૃણ દર્શાને પ્રાપ્ત કરવી તે મુનિની નિર્જરા ભાવના છે. વિશેષ એ કે નિર્જરા ભાવનામાં મુનિ પોતાના ઉપયોગને એકાગ્ર અને નિર્મળ કરવાના હેતુથી અનશનાદિ ૧૨ પ્રકારના તપના સ્વરૂપને ભેદ-પ્રભેદો સહિત ચિંતન કરે છે. ત્યારબાદ તપનો રાજી ધ્યાન તપમાં પ્રવૃત્ત થઈને શુદ્ધોપયોગમાં સ્થિર થઈને પ્રચૂર માત્રામાં કર્મનિર્જરા

કૃતિ.

(૧૦) લોકસ્વરૂપ ભાવના : આ સંપૂર્ણ અસ્તિત્વ આકાશ નામના તત્વથી વ્યાપ્ત છે. તેની વચ્ચોવચ્ચ અનાદિ અનિધન સ્વયં સંચાલિત ષટ્ટદ્રવ્યાભક લોક છે. તે જીવાદિ ષટ્ટદ્રવ્યોથી ઠસાઈસ ભરેલો છે. જીવ, પુદ્રગલ, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ અને કાળ; આ ષટ્ટદ્રવ્ય એકબીજાને નિમિત્તરૂપ સહચારી થઈને પોતે સ્વતંત્ર પરિણામન કરે છે. કોઈ કોઈનું કારણ કે બનાવનાર નથી. બધા સ્વયં જ પોતાના કારણ છે. બધા અનાદિથી છે, અનંતકાળ સુધી રહેશે. જેટલા દ્વય છે તેમાંથી કોઈનો પણ ક્યારેય સર્વથા નાશ થતો નથી અને ન તો કોઈ દ્વયની નવીન (ઉત્પત્તિ થાય છે. માત્ર પોતાના પરિણામોમાં (અવસ્થાઓમાં) નિરંતર પરિણામન કરતાં રહે છે, છતાં પોતાના મૂળ અસ્તિત્વને સદાય જાળવી રાખે છે. આ લોક ત્રાણ સ્થિર વાયુઓથી વેણિત છે. જીવોના રહેવાના અને તેમની કષાયોની તરતમતાના આધારે લોકને ત્રાણ ભાગમાં વિભાજિત કર્યો છે પરંતુ વાસ્તવમાં તે અખંડ જ છે. તેની કુલ ઊંચાઈ ૧૪ રાજુ છે. તે પુરુષાકાર છે. તેના નીચેના ભાગમાં તીવ્ર કષાયી જીવ રહે છે તેથી તેને અધોલોક કહે છે. મધ્યમભાગમાં (રત્નગ્રધારીઓ સ્વિવાય) સામાન્યરૂપથી મધ્યમ કષાયી જીવ રહે છે, તેને મધ્યલોક કહે છે. ઉપર ઉપર કુમશઃ મંદ - મંદટર - મંદટમ અને નિષ્કષાયી જીવ રહે છે, તેને ઉર્ધ્વલોક કહે છે. સૌથી ઉપર લોકાશ્રે નિષ્કષાયી સિદ્ધોનો નિવાસ છે તેને સિદ્ધલોક કહે છે. હું આ લોકનો જીવ નામક પદાર્થ હું. આ લોકના અન્ય પદાર્થોથી મારો સંબંધ માત્ર નિમિત્ત-નૈમિત્તિક છે. નિશ્ચયથી હું જ્ઞાતા હું અને શેષ સર્વ લોક મારા જ્ઞાનના જ્ઞેય છે. આ જ્ઞાતા-જ્ઞેય સંબંધ જ મારો આ લોકથી છે. મારો વાસ્તવિક લોક તો મારો જ્ઞાન-દર્શનરૂપ

ચૈતન્યલોક છે. તેમાં સહજરૂપથી આખો લોક ત્રિકાળ
સહિત પ્રતિબિમ્બિત થાય છે. મારા ચૈતન્યલોક
સિવાય આ વિચિત્ર પરિણામોથી યુક્ત લોકની તરફ
ધ્યાન આપવાથી મારા ચૈતન્યલોકમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન
થાય છે. પોતાના સહજ શુદ્ધ જ્ઞાન-દર્શનરૂપ
ચૈતન્યલોક તરફ દટ્ઠિ કરવાથી સહજ શાંત નિરાકૃષ્ણ
આનંદની અનુભૂતિ થાય છે. માટે હે ચેતન ! પોતાના
ચૈતન્યલોકમાં જ સહેવ વાસ કરો. અન્ય લોકને
જાણવાની, જોવાની, ભોગવવાની અભિલાષાનો
ત્યાગ કર. આ પ્રકારે વારંવાર ચિંતન કરીને પોતાના
સહજ શુદ્ધ જ્ઞાન-દર્શન સ્વભાવમાં સ્થિર થવાનો
ઉદ્યમ કરવો તે મુનિની લોકસ્વરૂપી ભાવના છે.
વિશેષ એ કે આ ભાવનામાં મુનિ પોતાના ઉપયોગને
એકાગ્ર અને નિર્મળ કરવા માટે અધોલોક, મધ્યલોક
અને ઉર્ધ્વલોકના સ્વરૂપનું વિસ્તારથી અનુપ્રેક્ષણ
કરી અંતમાં સિદ્ધલોકમાં સ્થિત સિદ્ધોના સ્વરૂપનું
ચિંતન કરતા કરતા પોતાને પણ શક્તિ અને
વ્યક્તિની વિવક્ષાભેદથી સિદ્ધ સમાન અનુભવ કરે
છે. (કમશા :)

- ખારા આ સંસારમાં,
પ્રભુ વીરડી સમ તું મળ્યો !
અદ્ધાન અંધકારમાં માગપિકારાક,
ઝાનદીપક પ્રભુ ! તું મળ્યો !
અશરણ એવા અમ જુવોને,
શરણ સમ પ્રભુ ! તું મળ્યો !
પંચમકાળમાં પૂર્ણ ભાગયથી,
તું રાજ નામ અવતાર મળ્યો !
- વૃદ્ધાવનમાં ફૂલા રમ્યા'તા,
હોળી ગોપીઓ સંગે -
હે પ્રભુ ! તું મુજને રંગી દે,
તારી કૃપાના રંગે.

આત્માની ભાવશક્તિ (૩૬)

વલભજી હીરજી ‘કેવલ’

આત્મા જ્ઞાનલક્ષણથી લક્ષિત છે. રાગથી કે ભેદના વિકલ્પથી તે લક્ષિત નથી. કારકભેદની કિયા વગર જ્ઞાનરૂપે પરિણમવું એવી આત્માની ‘ભાવ શક્તિ’ છે. પહેલા ઉત્તમી શક્તિમાં પણ ‘ભાવશક્તિ’ કહી હતી ત્યાં ‘ભાવ’ કહીને વર્તમાન અવસ્થાની વિદ્યમાનતા બતાવી છે. આત્મા વિદ્યમાન-અવસ્થાવાળો હોય છે અને અહીં ‘ભાવ’ કહીને ભવન એટલે કે પરિણમન બતાવવું છે. કારકના ભેદરૂપ કિયા વગર જે આત્મા સ્વયમેવ જ્ઞાનપણે પરિણમે છે. આવા જ્ઞાનભવનરૂપ ભાવશક્તિ છે. ઈન્દ્રિયાદિ કારકોને અનુસરીને આત્મા જ્ઞાનરૂપે પરિણમે એમ નથી. અંદર કર્તા-કર્મ વગરે કારણભેદની કિયારૂપ જે વિકલ્પો તેને અવલંબીને પણ આત્મા જ્ઞાનરૂપે પરિણમે એમ નથી. જ્ઞાનરૂપે પરિણમવાનો પોતાનો સ્વભાવ છે તે પરિણમનમાં છ એ કારકો અભેદ સમાઈ જાય છે. જ્ઞાનની અનુભૂતિ ભેદરૂપ કારકોથી પાર ઉત્તેલી છે. જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્મામાં ભેદના વિકલ્પનું કર્તૃત્વ નથી. શુદ્ધ સ્વરૂપે આત્માને લક્ષમાં લેતા તે પોતે સર્વ પ્રકારની વિકાર કિયાઓથી રહિત થઈને, અન્ય કારકોની અપેક્ષા વગર પોતાના શુદ્ધ ભાવરૂપે પરિણમે છે. આવી ભાવશક્તિવાળો આત્મા છે.

રાગના કારક વગર જે પરિણમવાનો આત્માનો સ્વભાવ છે. આત્માની પર્યાયમાં શુદ્ધતા હો કે અશુદ્ધતા, પરંતુ તે કારક થઈને પરની કિયા કરે એમ બનતું નથી. પરથી તો આત્માને ભિન્નતા છે. આત્માના કોઈ ગુણમાં એવો સ્વભાવ નથી કે રાગ-દ્વેષને ઉત્પન્ન કરે. જ્ઞાનને રાગથી ભિન્નતા છે. એકલા ભિન્ન જ્ઞાનના વેદનમાં આ કર્તાને આ કર્મ એવા કારકભેદોની કિયાનું ઉત્થાન રહેતું નથી. એ

કિયા ત્યાં વિરામ પામી જાય છે ને નિર્મળ ભાવપણે જ્ઞાનનું ભવન થયા કરે છે. આ ભાવશક્તિનું કાર્ય છે. આત્મગુણમાં એવો સ્વભાવ છે કે શુભાશુભ રહિત પોતાના શુદ્ધભાવપણે પરિણમે. પોતાના આવા સ્વભાવને દેખવો તે સમ્યગ્દર્શન છે.

પર્યાયમાં પરને કરવાની તાકાત નથી.

ગુણમાં વિકાર કરવાની તાકાત નથી.

સ્વભાવમાં શુદ્ધતા કરવાની તાકાત છે.

આવા ત્રણે પ્રકાર જાણે તો પરથી ને વિકારથી પાછો ફરીને આત્મા પોતાના સ્વભાવ સન્મુખ થાય. એટલે શુદ્ધભાવરૂપ ભવન થાય. એનું નામ ધર્મ ને એ જે મોક્ષમાર્ગ.

ભાવશક્તિનું નિર્મળ પરિણમન વિકારી કારકોની કિયાને અનુસરતું નથી. અભેદ સ્વભાવને અનુસરીને તે પરિણમે છે. વિકારને અનુસરતી કિયાનો તેમાં અભાવ છે. અંતર્મુખ જ્ઞાનમાં આત્માની પ્રસિદ્ધિ છે. રાગમાં આત્માની પ્રસિદ્ધિ નથી. સ્વમાં જે સન્મુખ થયો તેણે પરથી સાચી ભિન્નતા જાણી. એટલે ખરું ભેદજ્ઞાન થયું. આવી દશા ગૃહસ્થપણમાંય ધર્મને હોય છે. તે ધર્મની નિર્મળ પર્યાયરૂપે પોતાની ભાવશક્તિથી પરિણમે છે.

ભગવાન મહાવીર દિવ્ય પુરુષ હતા.

તેઓ તપસ્વીઓમાં આદર્શ, વિચારકોમાં મહાન, આત્મવિકાસમાં અગ્રેસર અને દર્શનાદિ જ્ઞાનમાં સર્વજ્ઞ હતા. તેઓએ પોતાના તપોબળ વડે જનસમૂહની સમક્ષા એ બાબતોને રચનાત્મકરૂપે રજૂ કરી.

- ડૉ. અર્નેસ્ટલાય (જર્મની)

આચાર્ય તુષ ઉચ્ચતે

પ્રિયમ

(Culture & Moral Board)

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં લાખો વર્ષોથી અત્યંત ગૌરવપાત્ર બનેલો એક શબ્દ છે - આચાર્ય. જેનો ટૂંકો અને સરળ અર્થ છે ગુરુ. આપણને કોઈ કહે અમુક વ્યક્તિ મિનિસ્ટર છે, ત્યારે આપણને પ્રશ્ન થશે, કે 'મિનિસ્ટર તો ધણા હોય છે... હોમ મિનિસ્ટર, ફાઈનાન્સ મિનિસ્ટર, ફિરેઠિન મિનિસ્ટર વગેરે વગેરે. તો એ વ્યક્તિ કોણ હશે ? આ જ રીતે આચાર્ય પણ અનેક પ્રકારના હોય છે - (૧) શિલ્પાચાર્ય (૨) કલાચાર્ય (૩) ધર્મચાર્ય.

પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં સો પ્રકારના શિલ્પો બતાવ્યા છે. તેમનું શિક્ષણ આપે તે શિલ્પાચાર્ય કહેવાય. સ્વીઓની ચોસં કળા અને પુરુષોની બહોતેર કળા એ આપણી પ્રાચીન શિક્ષણ પ્રણાલિકાનો વિષય હતો. એનું શિક્ષણ આપે તે કલાચાર્ય કહેવાય. દ્યા એ ધર્મ છે. સાંગોપાંગ ધર્મનું શિક્ષણ આપે તે ધર્મચાર્ય કહેવાય.

આપણી સંસ્કૃતિમાં જે મહિમા 'ગુરુ' નો છે, તે જ મહિમા આચાર્યનો છે. કારણકે હકીકતમાં બંને શબ્દો સમાનાર્થી છે. આચાર્યની અનેરી ગરિમાની આધારશિલા કોઈ હોય, તો એ આચાર્યના સદ્ગુણો છે. દ્વયોપનિષદ્ધમાં આ ગુણો પ્રત્યે સંકેત કરતાં કહ્યું છે -

આચિનોતિ ચ શાસ્ત્રાર્થાન् આચારં પ્રતિપદ્યતે ।

'આચાર્ય' એ છે, જે જ્ઞાનોધમ દ્વારા શાસ્ત્રાર્થનો સંચય કરે અને જ્ઞાનને અનુરૂપ આચરણ કરવા દ્વારા સ્વયં આચારવાન બને.

આવા સદ્ગુણસંપત્તિ 'આચાર્ય' પાસે જ્ઞાનપિપાસુઓ સ્વયં આવે છે અને તેમની ઉપાસના કરીને જ્ઞાન મેળવે છે. આવશ્યક આગમમાં આ જ

પાસાને ઉજાગર કરીને 'આચાર્ય'ની વ્યાખ્યા કરી છે -

આચર્યતે - સૂત્રાવગમાર્થમાસેવ્યતેઽસાવાચાર્યઃ
જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે જેમની ઉપાસના કરવામાં આવે, તેમને આચાર્ય કહેવાય.

આચાર્યની સેવા કે ઉપાસના કઈ રીતે થઈ શકે, તે અંગે 'યોગબિંદુ' નામના ગ્રંથમાં ખૂબ જ સુંદર પ્રકાશ પાથરવામાં આવ્યો છે -

પૂજન ચાસ્ય વિજેયં ત્રિસંધ્યં નમનક્રિયા...

આચાર્યને દિવસમાં ત્રણ વાર પ્રણામ કરવા જોઈએ. તેઓ હાજર ન હોય, તો મનમાં તેમને યાદ કરીને પ્રણામ કરવા જોઈએ. તેઓ આપણી પાસે આવે, તો તરત ઊભા થઈ જવું જોઈએ. (અભ્યુત્થાનાદિયોગશ્વ) તેમને ઉચિત આસને બેસાડવા જોઈએ. તેમની પાસે ખૂબ વિનયપૂર્વક બેસવું જોઈએ. (તદન્તે નિભૃતાઽસનમ) આપણી પાસે જે સારી વસ્તુ હોય, તે તેમને આપવી જોઈએ. (સારાણા ચ યથાશક્તિ વસ્ત્રાદીનાં નિવેદનમ) તેમને જે પ્રવૃત્તિ ન ગમતી હોય, તે ન કરવી જોઈએ. (ત્યાગશ્વ તદનિષ્ઠનામ) તેમને જે ગમતું હોય, તે કરવું જોઈએ. (તદિષેષુ પ્રવર્તનમ) આમાં એટલો ઘ્યાલ રાખવો કે ધર્મબાધ ન થાય. (ધર્મદ્વારીઢયા) ગંદ્કીવાળું સ્થાન હોય, ત્યાં એમનું નામ ન લેવું જોઈએ. (નામગ્રહશ્વ નાસ્થાને) કદી પણ તેમની નિંદા ન સાંભળવી જોઈએ. (નાવર્ણશ્રવણ કંચિત) તેમના અવસાન બાદ તેમની પ્રતિમા કરાવીને જ્ઞાનદાન તરીકે તેમનો ઉપકાર યાદ કરીને તે પ્રતિમાનો સત્કાર કરવો જોઈએ. (તદ્વિબિષ્ણુન્યાસસંસ્કાર) ધર્મચાર્ય તો ત્યાગી હોવાથી ધનનો સ્વીકાર ન કરે, પણ શિલ્પાચાર્ય અને

કલાચાર્ય, એ બંને પ્રત્યેનો ઉચ્ચિત વ્યવહાર કેવો હોવો જોઈએ, તે અંગે રાજપ્રશ્નીય આગમમાં કહ્યું છે –

વિઉલં જીવિયારિહં પીડીદારં દલાએજ્જા ।

પુત્તારં પુત્તિયં વા વિ વિકપ્પેજ્જા ।

તેમને પ્રેમપૂર્વક એટલું ધન આપવું કે તેમના જીવતાં સુધી તે ધન ન ખૂટે. તેમના પુત્રોને પણ નિયમિત રીતે ધન મળતું રહે, તેવી વ્યવસ્થા પણ યથાસામર્થ કરવી.

Let's return to earth. I know, you will say, "હવે આ બધું ગયું. હવે તો છે ને..." Yes, I can understand. એક વૃદ્ધ શિક્ષકને મેં પ્રશ્ન કરેલ, "પહેલાના વિદ્યાર્થીઓ અને અત્યારના વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે તમને શું ફરક લાગે છે ?" Will you believe ? એમની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. He said, "પહેલાના વિદ્યાર્થીઓ બસમાં મને ઊભેલો જુએ, તો તરત ઊભા થઈને મને બેસાડતાં... ને હવેનાં વિદ્યાર્થીઓ ધીમેથી ગણગણે છે, "માથું નીચે રાખ. ત્યાં પેલો બોચિયો ઊભો છે."

આદર્શના આકાશ સામે નજર રાખીને આપણે વાસ્તવિકતાની ધરતી પર સૂવાનું છે. ક્યારેક હેયાને ચીરીને એક પ્રશ્ન બહાર આવી જાય... શું આને શિક્ષણ કહેવાય ? શું આને શિક્ષિત કહેવાય ?

આ તો એક માત્ર કૃતજ્ઞતા ગુણની વાત થઈ. આપણું તો સ્વખન છે આપણા એક એક વિદ્યાર્થીને સર્વ સદ્ગુણોથી સમૃદ્ધ બનાવી દેવાનું. દિલ્લી દૂર હૈ, પર જાના જરૂર હૈ. આદર્શ અને વાસ્તવિકતા વચ્ચેના અંતરને ઓછું કરવાનું કામ અધરું છે. પણ એક વ્યક્તિ માટે આ કામ ઓછામાં ઓછું અધરું છે. અથવા તો કંઈક સરળ છે, એ વ્યક્તિ છે આચાર્ય.

આચાર્યનો સમ્યક્ક પુરુષાર્થ સમગ્ર સૂચિને બદલી શકે છે. ઉપનિષદોના સંદર્ભમાં કહીએ તો

ગુરુકૃપાપ્રભાવેન ન કિચ્છિદપિ દુર્લભમ् । આચાર્ય એ કાંઈ વ્યક્તિ નથી, શક્તિ છે. એ એક ઊર્જા છે. ઊર્જાખોત છે. Like a power house. આચાર્યત્વની આ અસ્મિતા પૂર્ણમાના ચંદ્રની જેમ આપણામાં સોળે કળાએ ખીલે... એની અમીવર્ષમાં આપણે ખુદ ભીજાઈએ અને દુનિયા આખી ય ભીજાય એ જ શુભેચ્છા.

• • •

જ્ઞાન પર હો નામ તુમ્હારા

જ્ઞાન પર હો નામ તુમ્હારા, પ્રભુવર ! એસી ભક્તિ હો, સમભાવો સે કષ્ટ સહું, બસ મુજબે એસી શક્તિ હો. કિન જન્મો મેં કર્મ કિયે થે, આજ ઉદ્ય વો આયે હૈને, કષ્ટો કા કોઈ પાર નહીં, જો મુજ પર યે મંડરાયે હૈને, ડિગે ન મન મેરા સમતાસે, ચરણોમેં અનુરક્તિ હો,

જ્ઞાન પર હો નામ...

કાયિક દર્દ ભલે બઢ જાયે, કિન્તુ મનમેં ક્ષોભ ન હો, રોમ રોમ પીડિત હો મેરા, કિન્તુ મન વિક્ષુખ્ય ન હો, દીન ભાવ નહીં આવે મનમેં, એસી શુભ અભિવ્યક્તિ હો.

જ્ઞાન પર હો નામ...

આર્તધ્યાન ન આવે મનમેં, દુઃખ દર્દો કો પી જાઉ, ધ્યાન લગા દું ચરણો મેં પ્રભુ હંસ હંસ કર મેં જી જાઉ, રોને સે ના દર્દ મિટે યહ, પાવન ચિન્તન શક્તિ હો.

જ્ઞાન પર હો નામ...

મહાવેદના ભલે સત્તાવે ધ્યાન તુમ્હારા ના છોંનું, જીવન કે અંતિમ શાસો તક અપની સમતા ના છોંનું, કંભી ન માંગુ તુમસે પ્રભુવર ! કષ્ટોં સે મુજે મુજિત્ત હો.

જ્ઞાન પર હો નામ...

ભલે ન તન દે સાથ જરા ભી મન સાધન મેં અનુરક્ત રહે, જીવન કી હર શાસ તુમ્હારે ચરણોં કી હી ભક્ત રહે, રહે સમાધિ અવિચલ મેરી શાન્તિ કી અભિવ્યક્તિ હો.

જ્ઞાન પર હો નામ...

‘શ્રી સમયસાર’ માં સાપેક્ષતા

નવનીતભાઈ પી. શાહ - ચેન્નાઈ

ભગવતું શ્રી કુંદુંદાચાર્યદિવ પ્રજીત ‘શ્રી સમયસાર’ સત્તુઃસ્તુત તો શાંતસુધારસનો શીતળ દરિયો છે, જેમાંથી અનેક સુંદર મોતી પ્રામ થઈ શકે છે. આપણે તો એના કંઠે બેસી માત્ર સુંદર છીપલાં વીજીઓ એટલું સામર્થ્ય છે. આ સત્તુઃસ્તુતમાં રહેલી સાપેક્ષતાના દર્શન કરવાનો પ્રયત્ન કેટલાક મુદ્દાઓ લઈને કર્યો છે; કારણ કે સ્યાદ્વાદ એ જિનવાણીનું લક્ષણ છે - જિનાગમનો મુદ્રાલેખ છે.

● આત્મા નિત્ય - અનિત્ય :

ગાથા-રની ટીકામાં ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્ય સમજાવે છે કે આત્મા દ્રવ્ય-સત્તા અપેક્ષાએ નિત્ય છે (નૈયાધિકો અને વૈશેષિકો) અને ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ પર્યાય અપેક્ષાએ અનિત્ય છે - ક્ષણિક છે (બૌદ્ધો). પ.કૃ.દેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આત્મસિદ્ધિ ગાથા-૮૮માં “આત્મા દ્રવ્યે નિત્ય છે, પરયાય પલટાય” કહીને આ સાપેક્ષતા સમજાવી.

● શાન એકાકાર - અનેકાકાર :

આ જ ટીકામાં સમજાવું કે જ્ઞાનમાં અનેક વસ્તુઓના આકાર પ્રતિભાસે છે તેથી અનેકાકાર છે અને પોતાને જાણો છે તેથી એકાકાર છે. આ રીતે જ્ઞાનગુણનો સ્યાદ્વાદ બતાવ્યો છે.

● દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર :

ગાથા-૨ માં આચાર્યદિવ કહે છે કે ‘જે જીવ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં સ્થિત થઈ રહ્યો છે તે નિશ્ચયથી સ્વસમય છે’; અને ગાથા-૭માં કહે છે, ‘દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર જ્ઞાનીને વ્યવહારથી છે.’ આ રીતે અભેદનય અને ભેદનયની સાપેક્ષતા બતાવી. ત્યારબાદ ગાથા-૧૭, ૧૮ અને તેની ટીકામાં સાધનાની-મોક્ષમાર્ગની અપેક્ષાએ કહે છે

‘સાધ્ય આત્માની સિદ્ધિ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રથી જ છે, બીજી રીતે નથી.’

● રાગાદિ ભાવ જડ કે ચેતન :

ગાથા-૪૮માં કહું છે કે પરમાર્થે દુઃખરૂપ ભાવ (અધ્યવસાન) ચેતન નથી, કર્મજન્ય છે તેથી જડ જ છે. પછી તરત જ ગાથા-૪૯માં સમજાવું છે કે પરમાર્થનય તો જીવને શરીર તથા રાગદ્વેષમોહથી નિમિત્ત કહે છે. જો તેનો એકાંત કરવામાં આવે તો શરીર તથા રાગદ્વેષમોહ પુદ્ગલમય ઠરે અને તો ત્રસ્થાવર જીવના ઘાતને હિસા નહીં મનાય અને રાગદ્વેષમોહથી બંધ નહીં મનાય એવો અનર્થ થશે. આવું એકાંતરૂપ વસ્તુનું સ્વરૂપ નથી. માટે વ્યવહારનયનો ઉપદેશ ન્યાયપ્રાપ્ત છે. સ્યાદ્વાદથી બજે નયોનો વિરોધ મટાડી શ્રદ્ધાન કરવું તે સમ્યકૃત્વ છે.

એ પ્રમાણે ગાથા-૫૮માં ખુલાસો થાય છે કે વર્ણાદિક ભાવો - રાગાદિ ભાવો વ્યવહારનયથી તો જીવના છે; પરંતુ નિશ્ચયનયના મતમાં જીવના નથી; અને ગાથા-૮૮ તથા કળશ-૪૪માં સમજાવે છે કે કઈ રીતે રાગાદિ ભાવો જીવ નથી.

● રાગાદિ ભાવોનો જીવ કર્તા - અકર્તા :

ગાથા-૨૮૮ થી ૨૮૯માં અને તેની ટીકામાં વિસ્તારથી સમજાવું છે કે જ્યાં સુધી જીવ નિમિત્તભૂત પરદ્રવ્યનું પ્રતિકમણ તથા પચ્યખાણ કરતો નથી ત્યાં સુધી રાગાદિભાવોનો કર્તા જ છે અને જ્યારે પરદ્રવ્યને પ્રતિકમે છે તથા પચખે છે ત્યારે રાગાદિભાવોનો સાક્ષાત્ અકર્તા જ છે. શ્રી આત્મસિદ્ધિ ગાથા-૧૨૧માં પ.કૃ.દેવે આ જ સાપેક્ષતા સમજાવી છે :

કર્તા ભોક્તા કર્મનો, વિભાવ વર્તે જ્યાંય; વૃત્તિ વહી નિજભાવમાં, થયો અકર્તા ત્યાંય.

આચાર્યદિવ ગાથા-૩૩૦, ઉત્તીમાં અને તેની ટીકા તથા કળશ-૨૦૮માં કહે છે, ‘જીવ જ મિથ્યાત્વાદિ ભાવકર્મનો કર્તા છે.’ ગાથા-૩૭૨ની ટીકામાં વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે : ‘રાગદ્રેષનું ઉપજવું તે પોતાનો જ અપરાધ છે.’ તેના જ વિશેખાર્થમાં કળશ-૨૨૧માં આચાર્યદિવ સમજાવે છે કે રાગદ્રેષ ચેતનના જ પરિણામ છે અને પોતાના મટાડ્યા મટે છે એમ કથંચિત્તુ માનવું તે સમ્યજ્ઞાન છે.

● શાની નિરાસ્થવ છે કે બંધક છે :

આસ્થવ અધિકારની ગાથા-૧૭૧માં યથાભ્યાત ચારિત્ર-અવસ્થા થયા પહેલાં શાની બંધક છે એમ કહ્યું કારણકે જ્ઞાનગુણનો જ્યાં સુધી જગન્ન્ય ભાવ (ક્ષાયોપશમિક ભાવ) છે ત્યાં સુધી તેને અવશ્ય રાગભાવનો સદ્ગ્રાવ હોય છે અને તેથી બંધ પણ થાય છે.

અને પછી ગાથા-૧૭૨ના ભાવાર્થમાં સમજાવ્યું કે જ્યાં સુધી ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન છે ત્યાં સુધી અબુદ્ધિપૂર્વક (અર્થાત્ ચારિત્રમોહનો) રાગ હોવા છતાં, બુદ્ધિપૂર્વક રાગના અભાવની અપેક્ષાએ જ્ઞાનીને નિરાસ્થવપણું કહ્યું. ‘આ, વિવક્ષાનું વિચિત્રપણું છે. અપેક્ષાથી સમજતાં એ સર્વ કથન યથાર્થ છે.’

● શાનીને ભોગ ભોગવવામાં બંધ છે કે નિર્જરા :

શ્રી સમયસારના નિર્જરા અધિકારની પહેલી જ ગાથા-૧૮૮માં આચાર્યશ્રી જાહેર કરે છે કે સમ્યક્રદણી જીવ ચેતન કે અચેતન દ્રવ્યોનો ઉપભોગ કરે તે સર્વ નિર્જરાનું નિમિત છે; કારણકે સમ્યક્રદણી નિયમથી જ્ઞાન-વૈરાગ્ય સંપત્ત હોય છે (ગાથા-૨૦૦). પછી તુરત જ કળશ-૧૩૭માં ટીકાકાર આચાર્ય વિસ્તારથી ખુલાસો કરતાં કહે છે : જ્યાં

સુધી યથાભ્યાત ચારિત્ર ન થાય ત્યાં સુધી ચારિત્રમોહના રાગથી બંધ તો થાય જ છે અને જ્યાં સુધી રાગ રહે ત્યાં સુધી સમ્યક્રદણી તો પોતાની નિંદા-ગહ્ય કરતો જ રહે છે.

કળશ-૧૫૧માં આચાર્યશ્રી નિર્જરાની સાપેક્ષતા સ્પષ્ટ કરી કહે છે : જ્ઞાનીને તો કર્મ કરવું જ ઉચ્ચિત નથી. જો પરદ્રવ્ય જ્ઞાનીને પણ તેને ભોગવે તો એ યોગ્ય નથી. પરદ્રવ્યના ભોગવનારને તો જગતમાં ચોર કહેવામાં આવે છે, અન્યાયી કહેવામાં આવે છે. વળી ઉપભોગથી બંધ કર્યો નથી. તે તો, જ્ઞાની ઈચ્છા વિના પરની બળજોરીથી ઉદ્યમાં આવેલાને ભોગવે ત્યાં તેને બંધ કર્યો નથી. જો પોતે ઈચ્છાથી ભોગવે તો પોતે અપરાધી થયો, ત્યાં બંધ કેમ ન થાય ?

● શુભ કિયામાં પુષ્ય-પાપની સાપેક્ષતા :

કળશ-૧૩૭ના ભાવાર્થમાં સમાધાનરૂપે સમજાવ્યું કે : સિદ્ધાંતમાં પાપ મિથ્યાત્વને જ કહ્યું છે; જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વ રહે ત્યાં સુધી શુભ-અશુભ સર્વ કિયાને અધ્યાત્મમાં પરમાર્થ પાપ જ કહેવાય છે. વળી, વ્યવહારનયની પ્રધાનતામાં, વ્યવહારી જીવોને અશુભ છોડાવી શુભમાં લગાડવા શુભ કિયાને કથંચિત્તુ પુષ્ય પણ કહેવાય છે. આમ કહેવાથી સ્યાદ્વાદમતમાં કાંઈ વિરોધ નથી.

● પ્રતિકમણ વિષકુંભ - અણપ્રતિકમણ અમૃતકુંભ :

મોક્ષ અધિકારની ગાથા-૩૦૬, ૩૦૭માં તો સાપેક્ષતાની ચરમસીમા છે ! પ્રતિકમણ વિષ અને અણપ્રતિકમણ અમૃત કેવી રીતે હોઈ શકે ? ટીકાકાર આચાર્ય બહુ સરસ ખુલાસો કરે છે : જે અપ્રતિકમણાદિ અમૃત છે તે સ્વયં શુદ્ધાત્માની સિદ્ધિરૂપ ઉપર ઉપર લઈ જતી ત્રીજ ભૂમિના છે અને એ રીતે તે ત્રીજ ભૂમિ વ્યવહારથી દ્રવ્યપ્રતિકમણાદિને પણ અમૃતકુંભ બનાવે છે. નિશ્ચયનું કથન દ્રવ્યપ્રતિકમણાદિને છોડાવતું નથી;

પરંતુ તેમાં સંતોષ મનાવી દેતું નથી.

આ ગાથાના અનુસંધાનમાં કળશ-૧૮૮માં ટીકાકાર આચાર્ય બહુ સુંદર રીતે કહે છે “(અરે ! ભાઈ) જ્યાં પ્રતિકમણાને જ વિષ કહ્યું છે, ત્યાં અપ્રતિકમણ અમૃત ક્યાંથી હોય ? તો પછી માણસો નીચે નીચે પડતા થકા પ્રમાણી કાં થાય છે ? નિષ્ઠ્રમાઈ થયા થકા ઉંચે ઉંચે કાં ચડતા નથી ?” માટે જે અપ્રતિકમણાદિ અમૃતકુંભ કહ્યાં છે તે અજ્ઞાનીનાં અપ્રતિકમણાદિ ન જાણવાં, ગીજુ ભૂમિનાં શુદ્ધ આત્મામય જાણવાં.

● મિથ્યાદસ્તિનો નિશ્ચય અને વ્યવહાર :

નિર્જરા અધિકારમાં કળશ-૧૩૭ના વિસ્તૃત ભાવાર્થને પૂરો કરતાં બહુ સરળ ભાષામાં સાપેક્ષતા આ રીતે બતાવી છે : મિથ્યાદસ્તિનો અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં પ્રથમ તો પ્રવેશ નથી અને જો પ્રવેશ કરે તો વિપરીત સમજે છે - વ્યવહારને સર્વર્થા છોડી ભષ્ટ થાય છે અથવા તો નિશ્ચયને સારી રીતે જાણ્યા વિના વ્યવહારથી જ મોક્ષ માને છે, પરમાર્થ તત્ત્વમાં મૂઢ રહે છે. જો કોઈ વિરલ જીવ યથાર્થ સ્યાદ્વાદન્યાયથી સત્ત્વાર્થ સમજ જાય તો તેને અવશ્ય સમ્યક્કર્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય જ છે - તે અવશ્ય સમ્યક્કર્ત્વની બની જાય છે.

● ઉપસંહાર :

‘સમયસાર’ શુદ્ધાત્માના પ્રતિપાદનરૂપ નિશ્ચયનયથી વસ્તુસ્વરૂપ બતાવે છે; તેમ છતાં જિનાગમની સ્યાદ્વાદ શૈલીરૂપ સાપેક્ષતા પણ જવંત રાખી છે. નિશ્ચયનય વસ્તુની શુદ્ધતા-ધૂવતા ખોલે છે; જ્યારે સાધનામાર્ગ-મોક્ષમાર્ગ નિશ્ચયની દસ્તિપૂર્વકના વ્યવહારની અપેક્ષા રાખે છે. (નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં, સાધન કરવાં સોય - આત્મસિદ્ધિ ગાથા-૧૩૧) સાધક જીવ સ્યાદ્વાદનો અભ્યાસ અનિવાર્ય સમજ ‘અભિપ્રાય’ અને ‘આચરણ’ની સાપેક્ષતા-પૂર્વક ‘મોક્ષોપાય’ને આરાધે એ જ

અભ્યર્થના. (થાશે મોક્ષોપાયની, સહજ પ્રતીત એ રીત - શ્રી આત્મસિદ્ધિ, ગાથા-૮૭) ■ ■ ■

શાસ્ત્રાભ્યાસનું મહિત્વ

જુઓ, શાસ્ત્રાભ્યાસનું મહિત્વ ! જે કરવાથી પરંપરાએ આત્માનુભવ દરશા ગ્રાપ્ત થાય છે. મોક્ષરૂપફળની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે, એ તો દૂર રહ્યું, તત્કાળ આટલી બાબતોની (ગુણોની) પ્રાપ્તિ થાય છે.

- (૧) કોધાદિ કષાયોની મંદિર થાય છે.
- (૨) પંચન્દ્રિયોના વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી.
- (૩) અતિ ચંચળ મન પણ એકાગ્ર થાય છે.
- (૪) હિંસાદિ પાંચ પાપો નડતાં નથી.
- (૫) અલ્યુઝાન હોવાં છતાં ગ્રાલોકના ગ્રાલ કાળ સંબંધે ચરાચર પદાર્થોને જાણવાનું થાય છે.
- (૬) હેય - ઉપાદેયની ઓળખ થાય છે.
- (૭) જ્ઞાન આત્મસનુખ થાય છે.
- (૮) વધુ અને વધુ જ્ઞાન થવાથી આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે.
- (૯) જગતમાં જશ વધે છે.
- (૧૦) સાતિશય પુણ્યનો બંધ થાય છે. ■ ■ ■

- જેને આ જગતની કોઈપણ વિનાશી વસ્તુ ખપતી નથી, જેની સર્વપ્રકારની તૃષ્ણાનું ઉચ્છેદન થયું છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષને રાજુ કરવા માટે મુમુક્ષુએ શું અર્પણ કરવું જેથી નિજ સ્વરૂપનો આવિર્ભાવ થાય ? જવાબમાં “પરમ વિનય અને હું કંઈ જાણતો નથી.” એ બે વસ્તુ કહી શકાય.
- જે અહ્મૃ જગતની વિનાશી વસ્તુઓમાં પોતાપણું અને કર્તાપણું આરોપિત કરતું હતું તે ‘સ્વ’માં સમાઈને સંસારના સંવર્ધનને શૂન્યમાં પરિણામાવે છે.

પ્રતિકમણ એટલે જીવનશુદ્ધિની સાધના - મોક્ષમાર્ગની આરાધના

પારુલબેન ભરતકુમાર ગાંધી

કરુણાસાગરની ઉપમાથી અલંકૃત, સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત, બુદ્ધિનિધાન ગણધર ભગવંતો દ્વારા રચિત, આચાર્યપ્રવરો દ્વારા સુરક્ષિત અને પરંપરાએ આપણા સુધી પહોંચતા આગમ-શાસ્ત્રો એ અરિહંતોની દેન છે, જૈનશાસનનો અમૂલ્ય-અખૂટ ભંડાર છે. આ આગમની લોકોત્તર આધ્યાત્મિક સંપત્તિથી જ આજે જૈન સમાજ સમૃદ્ધ છે. આત્માને બોધિબીજ દ્વારા સુખ-શાંતિ-સમાધિ તરફ જવા પ્રેરણ આપનાર આગમોનું અધ્યયન ચતુર્વિધ સંધ માટે આવશ્યક ખરું પણ અનિવાર્ય નથી, પરંતુ એ આગમોમાનું આવશ્યક સૂત્ર શ્રમણો અને શ્રમણોપાસકો એ બંને માટે આવશ્યક જ નાહિ, અનિવાર્ય છે.

અવશ્ય કરણીય ઇતિ આવશ્યકં ।

જ્ઞાતાધર્મકથા સૂત્રના આઠમા અધ્યયનમાં કહેવાયું છે કે - ઉભયકાળ શુદ્ધ ભાવે પ્રતિકમણ કરવાથી જીવ તીર્થકર નામ ગોત્રનો બંધ કરે છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અધ્યયન રહ્યમાં પ્રશ્ન પૂછે છે કે હે ભગવાન ! પ્રતિકમણ કરવાથી જીવને શું લાભ થાય ? ત્યારે ઉત્તરમાં ભગવાન ફરમાવે છે કે - પ્રતિકમણ કરવાથી વ્રતોમાં લાગેલા દોષોનું નિવારણ થાય છે. પછી વ્રતોના દોષોથી રહિત થઈને શુદ્ધ પ્રતધારી જીવ આસ્ત્રવ (કર્મ આવવાના દ્વાર) ને રોકીને, સબલાદિ દોષોથી રહિત થઈને શુદ્ધ સંયમવાન (મરવું મંજૂર પરંતુ સંયમમાં દોષ લગાડવો મંજૂર નાહિ) થઈને આએ પ્રવચનમાતા (પાંચ સમિતિ + ત્રણ ગુપ્તિ)માં સાવધાન થાય છે. સમાધિપૂર્વક સંયમમાં તલ્લીન રહેતો થકો પોતાની ઈન્દ્રિયોને ઉન્માર્ગથી હટાવીને સંયમમાર્ગમાં વિચરણ કરે છે.

જીવન જીવવા માટે શાસ્ત્રોશાસ જરૂરી છે તે

જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં જીવનને પવિત્ર બનાવવા માટે જન્મ-મરણથી મુક્ત થવા માટે જે ક્રિયા કે સાધના જરૂરી છે, અનિવાર્ય છે તેને આવશ્યક તરીકે આગમમાં ઓળખાવેલ છે.

મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કખાય અને અશુભયોગના કારણો સાધક આત્માની જે વૃત્તિ અશુભ થઈ ગઈ હોય તેને, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપની સમ્યક્ આરાધના કરતાં અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર અને અણાચાર પાપદોષ લાગ્યા હોય તેનાથી નિવૃત્ત થવા માટે ભગવાને (૧) સામાધિક - સમભાવની સાધના, (૨) ચંડિવિસંથો-ચોવીસ તીર્થકર ભગવાનની સ્તુતિ, (૩) વંદના-નીચ ગોત્રના ટાળણહાર, અહંકારનો નાશ કરનાર, વિનયગુણની પ્રાપ્તિ કરાવનાર, ઉચ્ચગોત્ર બંધ કરાવનાર તથા સૌભાગ્ય તથા દાક્ષિણ્ય ગુણોનો આવિજ્ઞાર કરનાર. (૪) પ્રતિકમણ-પાપદોષોની આલોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત કરી, વિભાવદશાને છોડી-સ્વભાવમાં પાછા વાળનાર અમૃતક્રિયા. (૫) કાઉસર્ગ-શરીરના ભમત્વનો ત્યાગ કરી, યોગની સ્થિરતા દ્વારા ભૂત અને વર્તમાનના દોષોની વિશેષ પ્રકારે પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા આત્મશુદ્ધિ. (૬) પ્રત્યાખ્યાન - કર્મ આવવાના કારણોને અટકાવી, ઈચ્છાઓનો નિરોધ કરી, શ્રદ્ધાપૂર્વકના પ્રતિજ્ઞાપાલન દ્વારા દંડ બનેલો આત્મા ગુણોની વૃદ્ધિ અને દોષોની શુદ્ધિ દ્વારા મોક્ષમાર્ગે જવા-પ્રયાણ કરવાની દિશામાં આગળ વધે છે.

સ્થાનાંગ સૂત્રના છહે સ્થાને પ્રતિકમણના દ્વારા પ્રકાર બતાવ્યા છે, જે નીચે પ્રમાણે છે :

(૧) ઈર્યા પ્રતિકમણ : ગમે ત્યાં, ગમે ત્યારે

આહાર-વિહાર કે નિહાર માટે જઈને આવ્યા પણી જે ઈર્યાવહિ કરવામાં આવે છે તે ઈર્યા પ્રતિકમણ છે. સામાયિકના ૧ થી ૪ પાઠ બોલીને ગ્રીજા અને પહેલા પાઠનો કાઉસગ કરવામાં આવે છે.

(૨) પરિસ્થાપના પ્રતિકમણા : પરિસ્થાપન કરતાં, ગૌચરી વહોરતા, પ્રતિલેખન કરતાં જે તે બાબતને લગતું પ્રતિકમણા કરવામાં આવે છે. બીજા અને ત્રીજા શ્રમણસૂત્રના કાઉસર્ગથી આ પ્રતિકમણા કરાય છે.

(૩) સ્વખાંતિક પ્રતિકમણા : રાત્રે પ્રમાણ ઉપરાંત જડી પથારી, વધુ નિદ્રા, સ્વખભમાં સાધુ અને શ્રાવક કલ્પ વિરુદ્ધ આચયરણ વગેરેને લગતા દોષોનું પ્રતિકમણા કરવામાં આવે છે. આમાં ૧લું શ્રમણસૂત્ર અને ૪ લોગસ્સનો કાઉસુગ કરાય છે.

(૪) યત્કિંચિત પ્રતિકમણ : અજાણતા થયું હોય, યાદ ન રહ્યું હોય, સ્પષ્ટ ખબર ન હોય, શંકા કરી હોય તો જે કંઈ કલ્ય વિરુદ્ધ થયું હોય તેનું પ્રતિકમણ “જ સંભરામિ જ ચ ન સંભરામિ” જેવા પાઠથી કરાય છે.

(૫) ઈત્વરિક પ્રતિકમણા : જે મર્યાદિતકાળ,
મર્યાદાવાળું પ્રતિકમણ જેના પ્રકાર આ જ લેખમાં
આગળ દર્શાવવામાં આવ્યા છે તે પ્રમાણે દેવસિય,
રાઈય, પક્ષિય, ચૌમાસી, સંવત્સરી એમ પાંચ
પ્રકાર છે તે.

(૬) યાવજ્ઞવન પ્રતિકમણ : આયુષ્યના છેલ્લા કાળમાં, છેલ્લી ઘડીમાં, સંથારો ગ્રહણ કરતાં પહેલા જે યાવત્જ્વવન સંબંધી વ્રતોમાં ભંગ કર્યો હોય, દોષો લગાડ્યા હોય, કટ્ય વિરુદ્ધ આચરણ કર્યુ હોય, અતિચારોનું સેવન કર્યુ હોય ૧૮ પાપ, ૨૫ મિથ્યાત્વ વગેરે સેવ્યા હોય તે સર્વનું પ્રતિકમણ. વ્યક્તિને પોતાને એમ લાગે કે અમૃક કારણોસર પોતે વધુ નહિ જીવે તો યાવત્જ્વવનની આલોચના કરી પ્રતિકમણ કરી શકાય છે.

કાળની અપેક્ષાએ પ્રતિકમણના પાંચ પ્રકાર
છે :

૧. દેવસિય પ્રતિક્રમણ : દિવસ દરમિયાન લાગેલા પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે દરરોજ સાંજે સૂર્યાસ્ત પછી બે ઘડી સુધીમાં આ પ્રતિક્રમણ કરી લેવાનું હોય છે.
  ૨. રાઈય પ્રતિક્રમણ : રાત્રિ દરમિયાન લાગેલા પાપોની આલોચના કરવા માટે રાત્રિના અંતિમ ભાગમાં સૂર્યોદય પહેલા બે ઘડીની અંદર કરાય છે.
  ૩. પક્ષિખ્ય પ્રતિક્રમણ : ૧૫ દિવસ દરમિયાન લાગેલા પાપોની આલોચના કરવા માટે મહિનામાં બે વાર સાંજે પક્ખી (અમાસ અને પૂનમ) પર્વના દિવસે કરાય છે.
  ૪. ચારુભ્રમાસિય પ્રતિક્રમણ : ચાર મહિનામાં લાગેલા પાપોની આલોચના કરવા માટે કારતકી પૂનમ, ફાગણ સુદ પૂનમ અને અષાઢી સુદ પૂનમની સાંજે કરાય છે.
  ૫. સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ : વર્ષ દરમિયાન લાગેલા પાપોની આલોચના કરવા માટે દર વર્ષે ભાદરવા સુદ ચોથ (દેરાવાસી) પાંચમ (સ્થાનકવાસી)ને દિવસે કરાય છે.

આ પ્રતિકમણ શેનું કરવાનું હોય છે ?

- १) **મિથ્યાત્વનું :** ખોટી શ્રદ્ધા-માન્યતા-પ્રદૂપકા કરવી. સુદેવ-સુગુરુ-સુધર્મમાં શ્રદ્ધા ન કરી કુદેવ-કુધર્મ માન્યા હોય, પાપને ધર્મ માન્યો હોય, કર્મના સિદ્ધાંત તે ન માની તેનાથી વિપરીત માનવું તે બધી વાતોની આલોચના-પ્રાયશ્રિત કરવું.
  - २) **અવ્રતનું :** શ્રાવક હોય તો શ્રાવકના વ્રતો ધાર્યાન હોય, ધાર્યા હોય તો તેનું પાલન ન કર્યું હોય, તેમાં દોષ લગાડ્યા હોય - આ બધાથી

વિરમવા માટે.

- ૩) પ્રમાદનું : મદ-વિષય-કષાય-નિંદ્રા અને વિકથા આ પાંચેય પ્રમાદના સેવન દ્વારા પાંચ ઈન્દ્રિયને વશમાં ન રાખી હોય તેનું આલોચના અને પ્રાયશ્ચિત્ત.
- ૪) કષાયનું : ચાર કષાય (કોધ-માન-માયા-લોભ) તથા નવ નોકષાયનું સેવન કર્યું હોય, તેને રોક્યા ન હોય.
- ૫) અશુભ યોગનું : મન-વચન-કાયાના યોગોને શુભમાં ન પ્રવર્તાવ્યા હોય, અશુભમાં પ્રવર્તાવ્યા હોય, અયત્ના કરી હોય.

પ્રતિકમણ કરવાથી શું લાભ થાય છે ?

- (૧) અતિકમણને ટાળે તે પ્રતિકમણ. (૨) પરઘરમાંથી સ્વધરમાં એટલે કે વિભાવમાંથી સ્વભાવમાં પ્રવેશ. (૩) પ્રતિકમણ દ્વારા આત્માનું વાસ્તવિક દર્શન થાય છે. આત્મા પર લાગેલા દોષો દેખાતા વિશુદ્ધ બનવાના પ્રયત્ન થાય છે. (૪) પ્રતિકમણ દ્વારા કરેલા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે. (૫) પ્રતિકમણ અને સામાયિક સહિત આવશ્યક દ્વારા તીર્થકર નામગોત્ર બાંધી શકાય છે. (૬) પ્રતિકમણ એટલે અતિચારોનું વિસર્જન અને સાદ્ગુણોનું સર્જન. (૭) પ્રતિકમણ એટલે આરાધનાના આરંભ દ્વારા મોક્ષમાર્ગનો પ્રારંભ. (૮) પ્રતિકમણ દ્વારા દોષો ઘટે-મટે, પાપભાવ પાતળા અને મંદ થાય. (૯) આવશ્યક સૂત્રનું અંગ હોવાથી આગમનો સ્વાધ્યાય થાય છે. (૧૦) સાચી શ્રદ્ધામાં વધારો અને પુષ્ટિ થાય છે. સમકિતની મ્રાદિ પણ થઈ શકે છે. (૧૧) નવા આવતા કર્મો રોકાય, જૂના બાંધેલા કર્મોની નિર્જરા થાય અને પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા સંવર ધર્મની આરાધના થાય. (૧૨) ભગવાનની આજ્ઞાનું આરાધન થાય છે. (૧૩) આત્મારૂપી સ્વધરના દોષોની સાફસૂકી થાય છે. (૧૪) જેના પાવન-પવિત્ર પ્રભાવથી કર્મોથી મલિન

થયેલો આત્મા શુદ્ધ-બુદ્ધ અને મુક્ત બની સિદ્ધક્ષેત્રનો વાસી બની શકે છે. (૧૫) પ્રતિકમણની ભાવથી આરાધનાથી આત્મા મિથ્યાત્વી મટી સમકિતી બની શકે, અત્રતમાંથી પાછો વળી પ્રતી બને છે, પ્રમત્ત દશામાંથી પાછા વળી અપ્રમત્ત દશામાં આવે છે, કષાયભાવોથી પાછો વળી ઉપશાંત ભાવમાં રમણ કરે છે અને અશુભ યોગોમાંથી શુભ યોગમાં આવે છે. (૧૬) પાપના ભાવ પાતળા અને મંદ પડે છે. સામાયિક અને પ્રતિકમણની આવશ્યક કિયા જધન્ય રસ આવે તો બાંધેલા કોડો કર્મ ખપી જાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ રસ આવે તો આત્મા તીર્થકર નામ ગોત્રનું ઉપાર્જન કરે છે.

આમ, પ્રતિકમણ એ છ આવશ્યકમાંનો ચોથો આવશ્યક છે. જે મોક્ષમાર્ગ જવાની ઈચ્છા રાખે છે એવા શ્રાવક-શ્રાવિકા, સાધુ-સાધ્વી સમ્બંધ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને તપની આરાધના આવશ્યક સૂત્રના આધારે જ કરે છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરતાં કરતાં પ્રમાદવશ જો પાપદોષ લાગ્યા હોય (૮૮ અતિચારોનું જાણતા-અજાણતા) સેવન થયું હોય તો આવશ્યક સૂત્રના આધારે જ આલોચના, પ્રતિકમણ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને આરાધક થવાય છે. પ્રતિકમણ ન કર્યું હોય તે વિરાધક બને છે. ભગવાનના શાસનમાંથી તેનું આસન નીકળી જાય છે.

વિષિપૂર્વક પ્રતિકમણ કરવાથી જે ૧૦ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્ત છે તેમાંથી છ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્ત થઈ શકે છે. વળી, છ આવશ્યકથી છ પ્રકારના આભ્યંતર તપ પણ થઈ શકે છે.

- (૧) જ્ઞાન-દર્શન વગેરેની આલોચનાના પાઠથી ‘આલોચના’ પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે.
- (૨) ઈચ્છામિ ધામિ પદિક્કમિઓના પાઠથી ‘પ્રતિકમણ’ પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે.
- (૩) સૂત્રના પાઠો - અર્થ વગેરેના પાઠથી ‘તદુભય’

પ્રાયશ્રિત થાય છે.

- (૪) જે છોડવા યોગ્ય બાબતો છે (જેમકે ચોથું સૂત્ર) તે છોડવાથી ‘વિવેક’ પ્રાયશ્રિત થાય છે.
- (૫) ધર્મધ્યાનનો કાઉસર્ગ (પાંચમો આવશ્યક) કરવાથી ‘કાઉસર્ગ’ પ્રાયશ્રિત થાય છે.
- (૬) છંદ્ર આવશ્યક વખતે નવકારશી, ચૌવિહાર વગેરે તપ ત્યાગથી ‘તપ’ પ્રાયશ્રિત થાય છે.

પ્રતિકમણ કરતી વખતે પંથકમુનિના આદર્શથી પ્રેરણા લઈને વિનયગુણની આરાધના કરવી જોઈએ. ઉદાયન રાજાના આદર્શથી ક્ષમાની પ્રેરણા લઈને ક્ષમાયુક્ત પ્રતિકમણની આરાધના કરવી જોઈએ. મૃગાવતી મહાસતીના આદર્શથી ગહીની પ્રેરણા લઈને ગહીપૂર્વક પ્રતિકમણ કરવું જોઈએ. વરૂણમિત્રના આદર્શથી શ્રદ્ધાની પ્રેરણા લઈને શ્રદ્ધાપૂર્વક જ પ્રતિકમણ કરવું જોઈએ.

વળી, પ્રતિકમણ કરતી વખતે અંતરના ભાવોનું ધણું જ મહત્વ છે. જેવી રીતે દ્રવ્ય સ્નાન દ્વારા શરીરની શુદ્ધિ થાય છે તેમ આત્માની શુદ્ધિ માટે ભાવસ્નાન જરૂરી છે. પ્રતિકમણ ભાવથી કરવાથી જૂના કર્મની નિર્જરા થાય છે, નવા આવતા કર્મો અટકી જાય છે. વળી, પાપોનું પ્રતિકમણ કરવાથી પાપ ઘંઠ થતાં નથી. જેમ ભીની માટીનો ગોળો ભીત પર ફેંકીએ તો ચોંટી જાય છે પણ સૂકી માટી ચોંટતી નથી, એમ પાતળા કર્મો પ્રયાસ કરવાથી આત્માથી છૂટી જાય છે અને જીવ વહેલો કર્મયુક્ત બની શકે છે. આલોયણા-પ્રતિકમણ વિના આરાધકપણું નથી. આરાધકપણા વિના મોક્ષ પણ નથી.

આમ, પ્રતિકમણ કરતી વખતે એ ખાસ જરૂરી છે કે ચિત્ત પ્રતિકમણ અને દોષોના પસ્તાવામાં અને મિથ્યા મિ દુક્કંદમાં હોય, પોતાના લીધેલા પ્રત અને પચ્યક્રખાણો પ્રત્યે વફાદાર રહી ભાવપૂર્વક નિત્ય પ્રતિકમણ કરે, માત્ર સામાયિક કે પ્રતિકમણ કરતી વખતે જ નહિ પરંતુ સદાય જેના મનમાં

ઇકાય જીવો પ્રત્યે અનુકૂંપા-દ્યાભાવ હોય, શુભ-અશુભ પુદ્ગલોથી વિરક્ત હોય, ઉપયોગ સહિત છ આવશ્યક કરે, મન-વચન-કાયાની પૂર્ણત્યા એકાગ્રતા હોય. આવું પ્રતિકમણ લોકોત્તર સાધના બની મોક્ષરૂપ ફળને આપનાંનું છે.

અન્યથા ફક્ત પાઠોનું મોઢેથી ઉચ્ચારણ કે કાનથી શ્રવણ થતું હોય પછી ચિત્ત જ્યાં-ત્યાં ભટકતું હોય, વ્રત-નિયમોમાં વફાદારી ન હોય, રાગ-દ્રેષ્ણની સતત વૃદ્ધિ અને પુદ્ગલના ભોગવટામાં ગૃધ્ય હોય, કાયા પ્રતિકમણ કરતી હોય અને મન ભટકતું હોય તે પ્રતિકમણ નથી. ઉપયોગના અભાવથી તે પ્રતિકમણમાં આંતરિક તેજનો અભાવ વર્તાય છે, જેને પ્રાણરહિત કિયા કહેવાય છે કે જે ચોર્યાસી લાખયોનિમાં ભટકાવે છે.

આમ, પ્રતિકમણનું મહત્વ સમજ તેનું સ્વરૂપ, તેના ભાવો તથા તેની પાછળનો ઉદ્દેશ યોગ્ય રીતે સમજ જે જીવો પોતાના જીવનની દિનચર્યામાં તેને પ્રાણવંત બનાવશે તે ઉત્કૃષ્ટ રસ આવશે તો તીર્થકર નામગોત્ર કર્મ બાંધી શકે છે, જ્યારે જઘન્ય રસ ઉપછે તો પણ કર્મની કોડો ખપાવી શકે છે. આવી વ્યક્તિ માટે મોક્ષ દૂર નહિ જ હોય.

• • •

ભગવાન મહાવીર - સૌંદર્યના એક શિખરાનુભૂતિ

ભગવાન મહાવીરનું શાશ્વત સૌંદર્ય એ જ છે કે એમણે પોતાના અંતઃકરણમાં ધર્મના મહામૂલા અધ્યાત્મસ્વરૂપનો પૂર્ણપણે પ્રાપ્ત કર્યું હતું. આત્મદર્શનના બળો એમનો આધ્યાત્મિક કાયાકલ્ય થયો હતો. બ્રહ્મચર્ય, સત્ય, અહિંસા, આત્મવિશ્વાસ અને જીવદ્યાના બહુમૂલા તત્ત્વો ચારે તરફથી એમની અંદર સમાઈ ગયા હતાં. એનો અનુભવ એમણે વિશ્વના અનાદિ, અનંત અને અમાપ એવા ધર્મના ભંડાર સાથે સાંકળી દીધો છે.

- ડૉ. વાસુદેવશરાણ અગ્રવાલ

શિષ્ય - પ્રતિમાના શિલ્પી ગુરુદેવ

ભાગુલેન ડી. શાહ

સમગ્ર વિશ્વમાં વ્યક્તિઓ અને વસ્તુઓનું આવાગમન વહાણો દ્વારા થતું હોય છે. વહાણ વિશ્વાસથી ચાલે છે. તે સાગરના સામા કાંઠે સૌને હેમખેમ પહોંચાડશે, પૈસા કમાવી દેશે અને જિંદગીમાં ધારેલા કાર્યો આવી રીતે ચાલતાં રહેશે. શરીર શ્વાસથી ચાલે છે, શ્વાસ ગયો તો શરીરનું પરિણામન રાખમાં થઈ જતું હોય છે. જો શ્વાસ છે તો જ શરીર છે. જગતની વ્યક્તિઓનો હુન્યવી અને આધ્યાત્મિક વિકાસ ગુરુ વગર અશક્ય છે, અસંભવ છે. ગુરુ વગર જીવનમાં અજ્ઞાનનો અંધકાર છે અને જો ગુરુ છે તો જ્ઞાનનો પ્રકાશ છે, અજ્વાસ છે. તેથી ગરુ દરેકના જીવનની આવશ્યકતા છે.

“વિશ્વાસ વિના વિશ્વ ન ચાલે,
શ્વાસ વિના શરીર ન હાલે,
ગુરુ વિના આત્મવિકાસ બે-તાલે,
ધર્મ સંસ્કાર વિના મોક્ષમાં ન મહાલે”

ગુરુ આપણા જીવનનું અગત્યનું અંગ છે, મહત્વનો હિસ્સો છે, ટાળી ન શકાય એવો ખપતીલો ભાગ છે. શરૂઆતમાં માતા બાળકના જીવનને સ્વાવલંબી બનાવવામાં અને બાળસહજ વર્તન, વ્યવહાર શીખવવામાં ખૂબ શ્રમ લે છે. ત્યારબાદ અજ્ઞાણ દુનિયાને જોવાજ્ઞાણવા માટે ઘરની ચાર દીવાલ બહાર ડોકિયું કરાવે છે. રમકડાંથી રમતો, હીંચકે ઝૂલતો, નાચતો ગાતો, શિક્ષકની આજ્ઞા મુજબ આચરણ કરે છે. અહીં શક્ય તેટલું ઉત્તુરસહજ શીખે છે અને શાળામાં આગળ વધે છે. ઘણા ગુરુઓ મળે છે. સૌ પાસેથી જ્ઞાન મેળવે છે. કોલેજના પગથિયાં ચેતે છે, વિષયનિષ્ણાત બને છે. પૈસા કમાવા અને સંસારની જવાબદારી ઉઠાવવી તેમાં પણ નિમન

બને છે. પણ આખરે !! આ એકધારા, નીરસ, બેઢંગી રફતારવાળા જીવનથી કંટાળે છે. કંઈક નવું શોધે છે. મંદિરના પગથિયાં ચઢે છે, પ્રભુની પ્રતિમાને મસ્તક નમાવે છે, અનહંત શાંતિનો અનુભવ કરે છે. એમ થાય છે કે સંસારમાં સ્વજનોની વચ્ચે બહુ રહ્યા, પણ ક્યાંય સુખનો અહેસાસ ન થયો.

તો શું કરવું ?

કોઈ આધ્યાત્મિક ગુરુને શોધવા પડે, તેને સમર્પિત થવું પડે, તેમની આજ્ઞાઓનું પાલન વિના રોકટોક, વિના વિકલ્પ કરવું પડે અને સંસારથી દૂર જઈને અનાસક્તિનો સ્વાદ ચાખવો પડે. આ સ્વાદ ગુરુ વિના કોણ ચખાડે ?

સદ્ગુરુ કોને કહેવાય ? જે શાસ્ત્રને-શાસનને માથે રાખીને જીવતા હોય, જે ‘વાહવાહ’માં અંજય નહીં, સ્વાર્થમાં અટવાઈનો શાસ્ત્રકથનનો કે શાસ્ત્રપંક્તિનો અલગ અર્થ ન કરતા હોય. આવા ગુરુના ચરણોમાં જીવન સમર્પણ કરીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી આત્મકલ્યાણ થાય છે.

ગીતાર્થ ગુરુ પાસેથી શાસ્ત્રજ્ઞાનનો અભ્યાસ કર્યા પછી આપણી શ્રદ્ધાય વધે છે. જ્ઞાન વગરની શ્રદ્ધા મજબૂત ન હોય અને શિષ્યને કદાચ ઉન્માર્ગ પણ વાળી દે. જિંદગીની એક એક ક્ષણ અનંતકાળનું સર્જન કરે છે અને જો એક ક્ષણ આવા મોંઘા મનુષ્યભવમાં ગુમાવી દેશું તો વળી પાછા આપણે અનંતકાળ ગોથાં ખાશું. ધર્મસામગ્રી રૂપે મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ થઈ ચૂકે છે, તો ક્ષણનો પણ પ્રમાદ કર્યા વગર આપણું આત્મહિત સાધી લેવાનું છે અને તે ગુરુથી જ થઈ શકે તેમ છે. દેવગુરુધર્મને

સમગ્ર જીવન સોંપી દઈએ તો જીવનમાં પહેલું સ્થાન
આ ત્રિતત્ત્વનું છે. એટલે ધર્મને અનુકૂળ બધી
આજાઓ ગુરુદાત પાળવાની છે. સદગુરુ કહો કે
ભગવાન કહો આપણા હિત માટે કરેલી વાતો
હૈયામાં સ્થિર કરી લેવાની છે અને સ્વકર્તવ્યમાં
સાંગોપાંગ પાર ઉત્તરવાનું છે.

મોક્ષમાર્ગની સાધના ગુરુઆજ્ઞાના સહારાથી જ થઈ શકે છે. તેથી ‘આણાએ ધર્મો’ કહ્યું છે. આજ્ઞા એ જ ધર્મ છે. ગુરુભગવંતો શાસ્ત્રજ્ઞાતા હોય, ઉત્સર્ગ-અપવાદ, વ્યવહાર-નિશ્ચય જાણતા હોવાથી શું કરવાથી શિષ્યની ઉન્નતિ થશે એ જણાવતા રહે છે અને શિષ્ય પણ ગુરુઆજ્ઞાને જીલતો રહે છે. તેથી બંને આત્મા પરમાત્મા-દર્શિત માર્ગની આરાધના કરીને આત્મવિકાસ સાધે છે.

આજ્ઞામૂલક ધર્મ છે, તેથી આજ્ઞા વગરનું કોઈ
અનુષ્ઠાન ફળતું નથી. પરમાત્માના વચનોને ગુરુ
પાસેથી જાહ્યા વગર મોક્ષમાર્ગ ગમન શક્ય નથી.
ગુરુ મહારાજ “કાગડો ધોળો છે” એમ કહે તો પણ
શિષ્ય વિકલ્પ ન કરે, અવિરોધ સંમતિ આપે તો
તેનું કલ્યાણ થાય. જે જીવ અશાઠભાવે પોતાના
ક્ષયોપશયનો પૂરો ઉપયોગ કરીને ગુરુને સ્વીકારી લે
અને તેમની આજ્ઞાને યથાશક્તિ આરાધે તો તેનું
ભલું થાય. તેથી સ્વચ્છંદતાને ત્યજીને ગુરુને અડગ
શ્રદ્ધાથી અંગીકૃત કરી લેવાના છે અને મનને,
ભીતરને, ગુરુકથન મુજબ ઘાટ આપવાનો છે.

“મન વાળું વળે સદ્ગુરુવરથી,
સદ્ગુરુવરથી, નિજ અનુભવથી,
અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય થકી,
મન વાળું વળે સદ્ગુરુવરથી...”

સદ્ગુરુ જે શીખવે, સમજણ આપે, આચારમાં
મૂકાવે, શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરાવે, ન આવડે તો
ગુસ્સો કરે, ઠપકો આપે, છતાં ગુરૂ કહે તેમજ કરે.

ગુરુના સૂચન મુજબ જ શિષ્યનું મન વળે. તે દિશામાં, તે જ રસ્તા પર ચાલે. તેમાં અનુભૂતિ ભાગ ભજવે છે. સતત અભ્યાસ અને સર્વ પદાર્�ો, સંબંધો પ્રત્યે નીરાગીતા પણ સાથ આપે છે. તેથી શિષ્યના અંતકરણને યોગ્ય દિશામાં વાળવા, સન્માર્ગ ચડાવવા ગુરુની અનિવાર્યતા છે.

“દશાવે દેવ સત્તને વીતરાગી રૂપ જે,
ઓળખાવે ધર્મ સત્તને નિર્વાણ પંથ જે,
ઉપકારી એવા ગુરુવર ફરીને નહીં મળે,
અવતાર માનવીનો ફરીને નહીં મળે.”

આપણા આપપુરુષ, ઈષ્ટદેવ વીતરાગી છે
 તેની ઓળખાણ ગુરુ કરાવે છે. તે દેવ રાગદ્વેષના
 મારક, નિષ્કારણ કરુણાશીલ સત્ય છે, શ્રેષ્ઠ છે. જે
 નિર્વાણપણે લઈ જાય, ભવપરંપરામાંથી મુક્ત કરીને
 અનંત સુખધામમાં સ્થાપી ઢે તેવા ઉપકારી ગુરુ
 માનવજીવન વગર ક્યાંથી મળશે? તેથી દેવ-
 ગુરુધર્મનું શરણ સ્વીકાર્ય, હિતકારી છે.

“ਹਰਖ ਨੇ ਸ਼ੋਕਨੀ ਨ ਆਵੇ ਜੇਨੇ ਛੇਤਕੀ ਨੇ,
 ਸ਼ੀਂਥ ਤੋ ਕਈ ਕੁਰਬਾਨ ਰੈ,
 ਸਫ੍ਰਗੁਰੂ ਵਚਨਮਾਂ ਸ਼ੂਰਾ ਥਈ ਯਾਲੇ,
 ਜੇਣੇ ਮੇਲਿਆਂ ਅੰਤਰਨਾਂ ਮਾਨ ਰੈ,
 ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਜੇਨੇ ਗੁਰੂਨੇ ਸਮਰਪਿਥਾ ਰੈ,
 ਏਵਾ ਵੈਰਾਗੀ ਨਰ ਨੇ ਨਾਰਜ਼,
 ਏਕਾਂਤੇ ਬੇਸੀ ਮਾਂਡੇ ਆਰਾਧਨਾ ਤੋ,

અલખ પધારે એને દ્વારજી, મેરુ તો ડે...”

આત્મપ્રાપ્તિ માટે ગુરુનો સંગ સતત કરવાનો છે. હરભશોક જેવા દ્વારાને સત્તવરે ભિટાવવાના છે. જીવન કુરબાન કરી દેવાનું છે. માથું મૂકી દીધા વગર મહાપ્રભુ મળે નહીં. ગર્વને ત્યજને ગુરુવચનોને ભીતરમાં ભીજવવાના છે. ધન, મન, તન કાંઈ મારું છે જ નહીં. બધું ગુરૂજીને અર્પણા

કરીને માલિકીહક ખોઈ દેવાનો છે. વૈરાગી શિષ્યે એકાંતમાં બેસીને સાધના કરવાની છે, તો જ સાક્ષાત્ પ્રભુ તેના આંગણે પધારશે.

હે જીવ ! જો જૈનધર્મને પામીને હારી જઈએ તો અનંતકાળેય આવો જૈન ધર્મ મળશે કે નહીં તેની ખબર નથી. ધર્મની પ્રાપ્તિ અત્યંત દુર્લભ છે તેથી પ્રમાદ છોડીને મોક્ષની સાધના દ્વારા આત્માને પરમાત્મા બનાવીને જ જીવનાનું છે. મોક્ષસુખની અનુભૂતિ અહીં જ કરવી હોય તો વિજય યોગતિલકસૂરીશ્વરજ ફરમાવે છે કે, “હે જીવ ! જો તું નિરંતર શત્રુ-મિત્રમાં સમચિતવાળો, માન-અપમાન ગળી ખાનારો, મધ્યસ્થ ભાવવાળો, સદ્ગ્યાન વ્યાવવાનાં તત્પર, સુસમાધિમાં સ્થિત છે તો તને અહીં પણ મોક્ષસુખ છે. કોઈ તારા માટે શું વિચારે છે કે ઈચ્છે છે તે ન વિચારતાં, મારા ભગવાન મારા માટે શું ઈચ્છે છે, શું વિચારે છે તે વિચારીશ તો તારું પરમ કલ્યાણ થશે.”

સ્વાધ્યાય સાધુજીવનની સંજીવની છે, તેથી ગુરુ હંમેશાં શિષ્યને તેમાં જ ચોંટાઢેલો રાખે છે. મનને નવરું રહેવાનો મોક્ષ આપતાં જ નથી. સ્વાધ્યાયથી સાધુપણું સરળ રીતે પાળી શકાય છે અને ઉપશમભાવમાં રહી શકાય છે. આત્માનું સમ્યક્ નિરીક્ષણ થઈ શકે છે. તેથી ભવિષ્યમાં અસંયમનો રાગ થતો નથી. મોક્ષની અનુભૂતિ કરવા માટે સમતાભાવ ટકાવવો જરૂરી છે. ગુરુકુળવાસમાં રહીને જે શિષ્ય ગુરુ સાથેની અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા સહી શકે છે, અપમાનને પચાવી જાય છે, ગુમાનને ગળી જાય છે, હુઃખ વેઠવાની તૈયારી રાખે છે, તે જ ગુરુ પાસેથી શિક્ષણ દ્વારા યોગ્ય અને લાયક શિષ્ય બની શકે છે.

“આપકો આધાર સદ્ગુરુ આપકો આધાર,
મેરે તો હૈ શરણ સાચો, સુગુરુ ગુણભંડાર,
આપ કો આધાર.”

હે ગુરુજ ! આ અસાર, દુઃખદાતા સંસારમાં તમે જ મારા એક આધાર છો. હે સદ્ગુરુ, ગુણોના ભંડાર તમે જ મારું સાચું શરણ છો. તેથી નિયમિક બનીને મને ભવસાગરથી પાર ઉતારજો.

“ગુરુવર તેરે ચરણોંકી મુશ્કે ધૂલ જો મિલ જાયે,
ચરણોંકી રજ પાકર મેરી તકદીર બદલ જાયે.”

હે ગુરુશ્રેષ્ઠ, તમારી ચરણરેણુ મને મળી જાય, તેને મસ્તક પર ચંડાવીને તેમાં જ સતત રહી શકું તો મારો ભાગ્યપલટો થઈ જાય અને સાચું શિષ્યત્વ પાળીને ધન્ય બની જાઉં.

“ગુરુ ગરિમાયુક્ત તમે છો,
અમ જીવનના સમર્થ ઘડવૈયા,
પ્રતિકૂળતા સામે હામ ન હારો,
બનાવ્યા અમને બાહોશ લડવૈયા,
ગુરુ પારતાંન્ય, સમર્પિતતા અપનાવી,
થાઓ ભવાષ્ય તરવૈયા,
જૈનશાસન, ગુરુઆજ્ઞા પાલન,
છે જીવનસાફિત્યના સરવૈયા.”

ગુરુદેવના યોગથી જ આત્મ-સુયોગ સધાય છે, અનંતકાળનું મિથ્યાત્વ, ભોગવૃત્તિ તમારા ચરણ શરણમાં આવવાથી છૂટે છે. તમારા સાન્નિધ્યમાં જ આત્મગુણોનો વિકાસ થાય છે. તમારા હૃદયની કરુણાથી અમારા આત્માનું કલ્યાણ મંગલ થાય છે. તમે અમારા સર્વસ્વ છો, તમારા ચરણ જ અમારું સ્વર્ગ અને સુખધામ છે.

“ત્વં માતા ત્વં પિતા ચૈવ, ત્વં ગુરુસ્તં બાંધવ:
ત્વમેક: શરણ સ્વામીન્દુ, જીવિતમ્ભુ જીવિતેશ્વર:”

॥ ઊં શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

**ભગવાન મહાવીરનું નામ અહિંસા,
સંસ્કૃતિ, પરમ શાંતિ અને મોક્ષથી પરિપૂર્ણ છે.
તેઓ પવિત્ર-મહાપવિત્ર હતાં.**

- ડૉ. વિલિયમ હેનીર ટાલ્વાર (ઇંગ્લેન્ડ)

મારી વિભાગ

સંકલન : મિતેશભાઈ એ. શાહ

સત્યનો ઉપાસક

બિધનચંદ્ર રોય પૂરા ગાંધીવાદી અને સત્યના ઉપાસક હતા ! પ્રાણ જાય તોયે અસત્ય બોલવાને બદલે સત્ય જ કહેવું એ નિયમ એમણે કિંદળીપર્યત પાણ્યો હતો, એ નિયમનો કદી પણ એમણે ભંગ થવા દીધો નહોતો.

પોતાના કોલેજજીવન દરમ્યાન પણ એમણે આ નિયમનું પૂર્ણપણે પાલન કર્યું હતું. એકવાર કોલેજના એક પ્રાધ્યાપકે મોટર હાંકતાં પોતાની ગફલતથી એક અક્સમાત સજર્યો. અક્સમાતના સમયે રોય ત્યાં હાજર હતા. પ્રાધ્યાપક સામે અદાલતમાં કેસ મંડાયો. પ્રાધ્યાપકને આશા હતી કે બિધનચંદ્ર રોય મારો વિદ્યાર્થી હોવાથી મારી વિરુદ્ધમાં જુબાની આપશે નહિ. પણ રોયે અદાલતમાં પ્રાધ્યાપકની વિરુદ્ધમાં જુબાની આપી અને તેના પરિણામે પ્રાધ્યાપકે મોટો દંડ ભરવો પડ્યો. આથી, પ્રાધ્યાપકે રોયને નજરમાં રાખીને, પરીક્ષામાં રોયના ઓછા માર્ક્સ મૂકીને રોયને નાપાસ કર્યો !

એકવાર આ અંગે પ્રાધ્યાપક સાથે વાતચીત નીકળતાં રોયે કહ્યું, “મેં તમારી વિરુદ્ધ કોઈમાં જુબાની આપી તેનું વેર લેવા તમે મને જાણી જોઈને ઓછા માર્ક્સ આપીને નાપાસ કર્યો એ હું જાણું દું.”

પ્રાધ્યાપકે કહ્યું, “તારે પાસ થવું હતું તો મારી તરફેણમાં તારે જુબાની આપવી જોઈતી હતી. મારી વિરુદ્ધમાં જુબાની આપવાથી તું કેવું મોટું નુકસાન વેઠી રહ્યો છે તેનો હવે તેને ઘ્યાલ આવે છે ને ?”

સત્યના ઉપાસક રોયે પ્રાધ્યાપકને આનો

દિવ્યધ્વનિ ફૌજયારી - ૨૦૧૬ ■■■■■

જવાબ આપતાં કહ્યું, “સાહેબ, એક વર્ષ બચાવવા ખાતર હું અસત્ય બોલું એ સત્યની સાચી ઉપાસના કહેવાય નહિ. એક વર્ષ ભલે મારું બગડ્યું પણ મેં સત્યને તો આંચ આવવા દીધી નહિ એ વાત જ મારે મન ખૂબ કીમતી છે. સત્ય બોલનાર કદી લાભ-નુકસાનનો વિચાર સુદૃઢાં કરતો નથી. મને સંતોષ છે કે આવું નુકસાન વેઠીને પણ મેં મારા સત્યના પ્રતને લેશમાત્ર ખંડિત થવા દીધું નથી.”

સાચા અલંકાર

મહારાઝના પ્રસિદ્ધ ન્યાયાધીશ રામશાસ્ત્રીનું માન જેટલું લોકોમાં હતું તેટલું જ તેમનું માન પેશાના દરભારમાં પણ હતું. પેશા માધવરાવે તો રામશાસ્ત્રીને પોતાના ગુરુ માનીને તેમને શુરુસ્થાને રાખ્યા હતા. ઘણીવાર રામશાસ્ત્રી અને તેમની પત્નીને પેશાના મહેલ પર જવાનું થતું.

એકવાર પેશાની રાણીઓએ કોઈ તહેવારને દિવસે રામશાસ્ત્રીની પત્નીને મહેલ પર આવવા નિમંત્રણ આપ્યું. રામશાસ્ત્રીની પત્ની મહેલ પર ગયાં. રાણીઓએ એમની સરભરા કરવામાં કશું બાકી રાખ્યું નહિ.

વિદ્યાવેળાએ એમને કીમતી વસ્ત્રો અને સુવર્ણાલિંકારો પહેરાવવામાં આવ્યાં અને એમને ઘેર જવા માટે પાલભીમાં બેસાડવામાં આવ્યાં. પાલભી ઘર પર આવી પહોંચી. ઘરનું બારણું બંધ હતું. પાલભીમાંથી નીચે ઊતરી રામશાસ્ત્રીની પત્નીએ બારણા પર ટકોરા મારી પતિને બૂમ મારી, ‘બારણું ખોલો’.

રામશાસ્ત્રીએ બારણાની એક તિરાડમાંથી બહાર જોયું તો પત્ની કીમતી પોશાક અને

અલંકારોથી સજજ હતી ! તેમણે આ જોતાં જ કહ્યું, “મારી પત્ની આવા અલંકારો કે કીમતી વસ્ત્રો કદ્દી ધારણ કરે નહિ. બારણું નહિ ખૂલે !” આ શબ્દો સાંભળતાં જ રામશાસ્ત્રીની પત્નીને પોતાના પતિની સાદાઈ, સ્વેચ્છાએ સ્વીકારેલી ગરીબાઈ અને ઉચ્ચ નીતિમત્તા યાદ આવી ગયાં.

તરત જ તેઓ ત્યાંથી પાછાં ફરીને પેશાના મહેલ પર ગયાં અને બધાં વસ્ત્રો અને અલંકારો પાછાં આપી દીધાં. પછી પોતાનો રોજનો સાદો વેશ પહેરીને ઘર પર પાછાં ફર્યા અને પતિને બારણું બોલવા કહ્યું.

પતિએ બારણું ખોલ્યું અને કહ્યું, “હવે તું મારી પત્ની સાચી ! આપણે તો રચાં બ્રાહ્મણ. વિદ્યા, સંસ્કાર અને નીતિમય જીવન એ જ આપડી સાચી સંપત્તિ ગણાય. કીમતી પોશાક અને અલંકારો રાજવંશીઓને શોભે, આપણા માટે તો વિદ્યા અને ઉચ્ચ ચારિત્ય એ જ આપણો કીમતી પોશાક અને એ જ આપણા અલંકારો.”

પતિની આ ઉચ્ચ ચારિત્ય માટેની ભાવના જાણે તેમના એકએક શબ્દમાં મગટી રહી હતી !

યોગ્ય અધ્યાત્મા

મહારાજ્યમાં મહાત્મા ફૂલેની સેવાભાવનાની સુવાસ ખૂબ ફેલાઈ હતી. તેમનું ખું નામ તો જ્યોતિરાવ ફૂલે હતું, પણ લોકોએ તેમને ‘મહાત્મા’નું બિરુદ્ધ આપ્યું હતું.

એકવાર તેઓ એક માર્ગ પર ચાલી રહ્યા હતા, એવામાં એક બિખારી પર તેમની નજર પડી. બિખારી પાસે થોંકું અનાજ હતું. પણ તે અનાજ એક ફાટેલા વસ્ત્રમાં બાંધેલું હોવાથી અનાજના દાઢા જમીન પર પડી રહ્યા હતા. બિખારી એ દાઢા ફરી વસ્ત્રમાં બાંધવા પ્રયાસ કરતો હતો પણ બધા જ પ્રયાસો નિષ્ઠળ જતા હતા ! દાઢા વસ્ત્રના કાણામાંથી બહાર નીકળી આવી જમીન પર વેરાતા

હતા. મહાત્મા ફૂલે આ જોઈ રહ્યા. તેમને આ બિખારીની કારમી ગરીબાઈનો ઘ્યાલ આવી ગયો કે અનાજ બાંધવા માટે આ બિખારીની પાસે એક સાજું વસ્ત્ર પણ નથી.

તરત જ તેઓ બિખારીની પાસે ગયા અને પોતાનો બેસ એને આપીને બોલ્યા, “ભાઈ, આ બેસમાં અનાજ બાંધ !” બિખારીએ બેસ લીધો અને તેમાં અનાજ ભરવા માંડ્યું. અનાજ ભરતાં ભરતાં તે મહાત્મા ફૂલેને હુવા આપતો હોય એમ બોલવા લાગ્યો., “ભગવાન તમારું અને મને આ અનાજ આપનાર પેલી ભલી બાઈનું ભલું કરે !”

“કઈ ભલી બાઈએ તને આ બધું અનાજ આપ્યું ?” મહાત્મા ફૂલેએ બિખારીને પૂછ્યું.

બિખારીએ, ત્યાંથી થોડે દૂર આવેલા એક બેઠા ઘાટના મકાન તરફ આંગળી ચીંધીને કહ્યું, “પેલા ઘરમાં રહેતી બાઈએ મને આટલું બધું અનાજ આપ્યું !”

એ મકાન મહાત્મા ફૂલેનું હતું. પોતાની પત્નીએ પણ ઘરના આંગળે આવેલા અભ્યાગતને જાલી હાથે પાછો કાઢ્યો નથી એ જાણીને મહાત્મા ફૂલેના મનમાં સંતોષ થયો કે આવી અભ્યાગતસેવાનો મર્મ અને ધર્મ સમજનાર અર્ધાત્મા પોતાને મળી છે ! ■ ■ ■

વંદન

અધ્યાત્મગગનના તેજસ્વી તારલા,
જ્ઞાન-ધ્યાન-વેરાગ્યમૂર્તિ, અધ્યાત્મવિદ્યા વિશારદ,
ધર્મસંસ્કારનિષ્ઠ, જન્મજાત સિદ્ધકવિ, શતાવધાની,
જાતિસ્મરણજ્ઞાન વિભૂષિત, શુદ્ધાત્મલબ્ધિસંપન્ન,
મહાન અધ્યાત્મ સાધક, શ્રી આત્મસિદ્ધિ પ્રણોતા,
બોધિ-સમાધિ નિધાન એવા પરમતત્વજ્ઞ
શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીને કોટિ કોટિ વંદન હો...

સમાજ-સંસ્થા દર્શન

સંસ્થામાં ફેલ્યુઆરી માસમાં આધ્યાત્મિક શિબિરનું આયોજન

આપણી સંસ્થામાં તા. ૧૩-૨-૨૦૧૮ થી તા. ૧૬-૨-૨૦૧૯ દરમિયાન મંગલમય આધ્યાત્મિક શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. શિબિર દરમાન આદ. ડૉ. તેજ સાહેબ (પૂર્વે પૂ. તેજેન્દ્રમુનિ)ની સ્વાધ્યાયશ્રેષ્ઠીનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. તેઓશ્રીએ જૈનદર્શનમાં Ph.D. કરેલ છે. આચારાંગસૂત્ર, તત્ત્વાર્થસૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર, નવતત્ત્વ વગેરેના તેઓ ઊંડા અભ્યાસી છે. ન્યૂયૉર્ક, ન્યૂજર્સી, લંડન, દુબઈ વગેરે આંતરરાષ્ટ્રીય તથા ભારતના વિવિધ સ્થળોએ તેઓશ્રીના સ્વાધ્યાય તથા શિબિરો યોજાય છે. આ ઉપરાંત આદ. બા.બ્ર.સુરેશજીના સ્વાધ્યાય યોજાશે. ૧૩ ફેબ્રુઆરીના રોજ સવારે શ્રી આત્મસિદ્ધિવિધાનનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે તેમજ રાત્રે આદ. શ્રી જ્ય અશોકભાઈ શાહ સુમધુર સ્વરમાં ભાવવાહી ભક્તિ સંગીત પીરસશે. શિબિરમાં પધારવા સૌને હાર્દિક નિમંત્રણ પાઠવીએ છીએ. આપના આગમનની સંસ્થામાં અગાઉથી જાણ કરવા વિનંતી છે.

આપણી સંસ્થામાં થાઈરોઇડ નિદાન કેમ્પ

આપણી સંસ્થામાં ‘સમકિત પર્વ’ નિમિતે આયોજિત શિબિરના ભાગડુપે સંસ્થા સંચાલિત મેડિકલ સેન્ટરના ઉપકમે દર વર્ષની જેમ આ વર્ષે પણ ‘થાઈરોઇડ નિદાન કેમ્પ’નું આયોજન તા. ૧૪-૨-૨૦૧૮ને ગુરુવારના રોજ બપોરે ૧૨-૦૦ થી ૩-૦૦માં કરવામાં આવ્યું છે.

આ સમય દરમિયાન રૂ. ૫૦/-ના રાહત દરે TSH ટેસ્ટ કરી આપવામાં આવશે. જે સેમ્પલમાં TSH રીપોર્ટ ઓછો કે વધારે આવે તે સેમ્પલમાંથી જ T3 અને T4 ના રીપોર્ટ કોઈપણ અન્ય ચાર્જ વિના કરી આપી, બે દિવસમાં સંસ્થામાં રીપોર્ટ પહોંચાડી દેવાશે.

સામાન્યતઃ પ્રાઈવેટ લેબોરેટરીમાં આ ટેસ્ટનો ચાર્જ રૂ. ૬૦૦/- થી રૂ. ૮૦૦/-ની નજીક થાય છે. આ કેમ્પ માટે આર્થિક સહયોગ શ્રી ઉર્મિલાબેન નવીનભાઈ શાહ - મુંબઈ તરફથી સાંપડ્યો છે, તે બદલ સંસ્થા તેમનો હદ્યપૂર્વક આભાર માને છે. (સંપર્ક : વિજયભાઈ પટેલ - ૯૭૨૭૦ ૮૦૩૮૩, નીતાબેન લોડીયા - ૮૭૨૩૩ ૫૦૩૬૫)

= સંસ્થામાં પદારેલા મહાસતીજુઓ પૂજ્ય પ્રતિભાશ્રીજુ અને પૂજ્ય પ્રશંસાશ્રીજુ =

વર्तमान ગયાધિપતિ આર્યા શ્રી શિવમુનિજ્ઞના સ્થા. શ્રમજ્ઞ સંઘના સાધીજીઓ પૂ. પ્રતિભાશ્રીજી (Ph.D.) અને પૂ. પ્રશંસાશ્રીજી (Ph.D) આપણી સંસ્થામાં અંગત સાધના અને અભ્યાસ અર્થે એક માસ રહ્યા. રોજ આજાભક્તિ અને પૂ. સાહેબજ્ઞના સ્વાધ્યાય (વીડીયો)નો લાભ લેતા, પોતે સ્વાધ્યાય કરાવતા તથા મહાવીર આરાધના કેન્દ્રની સુવિષ્યાત લાયબ્રેરીમાં અભ્યાસ અર્થે જતા. પૂ. મોટા મહાસતીજી ગુરુજી પ્રતિભાશ્રીજીએ જૈન શ્રાવિકાનો ઈતિહાસ અને ચર્તુર્વિધ સંઘમાં તેમનું સ્થાન બાબતે મનનીય સ્વાધ્યાય આપ્યો તથા મધુર કંઠે ભક્તિ કરાવી. પૂ. નાના મહાસતીજી પ્રશંસાશ્રીજીએ આધુનિક મનોવિજ્ઞાન અને

વીતરાગ વિજ્ઞાનના તુલનાત્મક અભ્યાસરૂપે ચેતના, ઈદ્રિયો, શિક્ષા, વક્તિત્વ અને મૃત્યુ વિષયો પર સુંદર સ્વાધ્યાય આપ્યા. બંને પૂ. મહાસતીજીની વાત્સલ્યમય શૈલી, સરળ જિનવાણીથી કોબા આશ્રમના મુમુક્ષુઓના ભાવ ઉલ્લસિત થયા.

લક્ષ્મીપુરા મુકામે પ્રાણપ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ સાનંદ સંપત્તિ

સાબરકાંઠાના લક્ષ્મીપુરા મુકામે તા. ૧૫-૧૬ ડિસેમ્બરના રોજ પરમકૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજયંત્રજી, પૂજ્યશ્રી રામજ્ઞબાપા, પૂજ્ય નાથુભાપા, પૂજ્ય જેસીંગભાપજી તથા પૂજ્ય જ્ઞાતાબાવજીની મૂર્તિઓના પ્રાણ પ્રતિષ્ઠાનો મહોત્સવ સાનંદ સંપત્તિ થયો.

શ્રી લક્ષ્મીપુરા સાબરકાંઠા જિલ્લાનું સંસ્કારની દાસ્તિએ એક આદર્શ ગામ કહી શકાય. સંતશ્રી રામજ્ઞબાપા તથા તેમની જીવનપર્યત્ત સેવામાં રહેનાર પૂજ્ય જ્ઞાતાબાવજીના આ વતનમાં દર વર્ષે રામનવમીના રોજ પૂજ્ય રામજ્ઞબાપાની સ્મૃતિમાં સત્સંગ મેળાવડાનું આયોજન થાય છે ત્યારે સમગ્ર જિલ્લામાંથી લગભગ ૮ થી ૧૦ હજાર ભાવિકો સંતોના દર્શન-સત્સંગનો લાભ લઈ પોતાના જીવનને ધર્મમય બનાવે છે.

લક્ષ્મીપુરા મુકામે તા. ૧૫/૧૬ ડિસેમ્બરના રોજ મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ ઉલ્લાસભેર વાતાવરણમાં ઉજવાઈ ગયો. મૂર્તિઓના વરઘોડાનું દશ્ય અતિ ભવ્ય હતું.

કોબાથી પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞા લઈ પૂજ્ય બહેનશ્રી, આદ.બા.બ્ર.શ્રી સુરેશજી, આદ.બા.બ્ર.શ્રી જનકબેન, આદ. ભાઈશ્રી અરુણભાઈ, આ.શ્રી પૂર્ણિમાબેન, આદ. કરસનકાકા ૧૫મીએ સવારે લક્ષ્મીપુરા દર્શનાર્થે ગયા હતા. આદ. ધર્મપ્રેમી, સેવાભાવી શ્રી લાલજ્ઞભાઈ પરિવારે સૌની બધી વ્યવસ્થા સંભાળી હતી.

સત્સંગ સમારંભમાં પૂજ્ય શાસ્ત્રીજી, પૂજ્યશ્રી નરસિંહદાદા, પૂજ્યશ્રી તુલસીદાસજી મહારાજ, પૂજ્ય શુક્રદેવાનંદજી, પૂજ્ય હંસાબા તથા અન્ય સંતો પદ્ધાર્યા હતા. સૌએ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવની શુભેચ્છાઓ પાઈવી હતી તથા હૃદયમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવા બોધ આપ્યો હતો. આ મહોત્સવમાં લગભગ ૧૫ ભાવિકોએ હાજરી આપી હતી. સત્સંમાગમ, ભોજન વ્યવસ્થા આદિનું આયોજન ખૂબ સુંદર રીતે કરવામાં આવ્યું હતું. તે માટે ગામના સૌ સેવકોને ખૂબ ખૂબ અભિનંદન

પૂજ્યશ્રી રામજ્ઞબાપા તથા આદ. શ્રી લાલજ્ઞભાઈ પરિવાર તથા અન્ય ભક્તોની સેવાની અનુમોદના - અભિવાદન કરીએ છીએ. પૂજ્યશ્રી સૌને શુભાશીર્વાદ પાઈવે છે.

સંસ્થામાં શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના આચાર્ય પદારોહણાદિનની ઉજવણી સંપત્તિ

માગસર વદ આઠમ એટલે અપ્રમત્ત યોગીશ્વર શ્રી કુંદકુંદાચાર્યનો આચાર્ય પદારોહણાદિન. સંસ્થામાં આ દિવસની ધર્મોત્સવમય વાતાવરણમાં ઉજવણી કરવામાં આવી.

સવારે શ્રી કુંદકુંદાચાર્યની પૂજા કરવામાં આવી. પૂજ્યશ્રી આત્માનંદજીએ જ્ઞાયું કે પૂર્વચાર્યોએ મંગલાચરણમાં શ્રી કુંદકુંદાચાર્યની સ્તુતિ કરીને અંજલિ અર્પા છે. આવા મહાપુરુષોનું વર્ણન શબ્દોમાં ન થઈ શકે. પૂજ્ય બહેનશ્રીએ શ્રી કુંદકુંદાચાર્યની પાવનકારી સંક્રિમ જીવનગાથા અંતર્ગત આચાર્યશ્રીનો પૂર્વભવ (ગોવાળનો ભવ), શાસ્ત્રાદાનનું ફળ, જન્મ, માતાપિતા, શુક્ર, મુનિદીક્ષા, તેઓશ્રીના પ્રસિદ્ધ પાંચ નામ પાછળનો ઈતિહાસ (પદ્મનંદિ, ગૃદ્ધપિચ્છાચાર્ય, એલાચાર્ય, વક્ત્રીવાચાર્ય, કુંદકુંદાચાર્ય), પંચ પરમાગમ તથા ૮૪ પાહુડની રચના વગેરે બાબતે ભાવપૂર્ણ સુંદર છણાવટ કરી હતી. ત્યારબાદ ‘અપ્રમત્ત યોગીશ્વર

શ્રી કુંદુંદાચાર્યની સંક્ષિપ્ત જીવનરેખા' પૂજ્યશ્રીની આ વીડિયો કેસેટના આધારે સ્વાધ્યાય યોજાયો હતો. રાત્રે શ્રી કુંદુંદાચાર્યદિવની મુમુક્ષુ ભાઈ-બહેનોએ ભાવપૂર્વક અભિજ્ઞત કરી હતી.

આર. એસ. એસ. ના પ્રચારકશ્રીનું સંસ્થામાં શુભાગમન

આપણી સંસ્થામાં ૨૨-૨૩ ડિસેમ્બર દરમિયાન રાખ્યીય સ્વયંસેવક સંઘના વિદેશમાં ભારતીય સંસ્કૃતિના પ્રચારક આદ. શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ પધાર્યા હતા. તેઓશ્રીએ ૨૩ ડિસે.ના રોજ ‘ભારતીય સંસ્કૃતિ તથા અન્ય સંસ્કૃતિનું તુલનાત્મક વિશ્વેષણ’ વિષયના આધારે પ્રવચન આપતા જણાવ્યું કે ભારતીય દર્શન શુભ વિચારો માટે હંમેશાં દ્વાર ખુલ્લા રાખે છે. હજારો વર્ષ માચીન ભારતીય સંસ્કૃતિ છે. માનવતાવાદ જાતિ, પંથ, દર્શન સાથે જોડાયેલ નથી, તે માનવમાત્રનો વિકાસ ઈચ્છે છે. મનનું સુખ સંયમમાં છે. સુખ સંગ્રહમાં નહિ, ત્યાગમાં છે, બીજાને ખવડાવવામાં સુખ છે. ‘સર્વથા સૌ સુખી થાઓ’ આ ભારતીય સંસ્કૃતિની વિચારધારા છે. ભારતીય સંસ્કૃતિ સમગ્ર જીવસૂષણિનો વિચાર કરે છે. જો સુખ અને શાંતિ જોઈતા હોય તો ભારતીય સંસ્કૃતિને અપનાવ્યા વગર છૂટકો નથી. આદ. શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈએ ગુરુકુળના વિદ્યાર્થીઓને પણ બાલસુલભ ઉદ્ઘોધન કર્યું હતું. શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ પ્રસંગોપાત સંસ્થામાં પધારીને તેમની વાણીનો લાભ આપતાં રહે છે.

સંસ્થાના વિવિધ વિભાગોમાં આર્થિક સહયોગ આપનારા દાનવીર મહાનુભાવો

સંસ્થાના વિવિધ વિભાગોમાં આર્થિક સહયોગ આપનારા નીચેના દાનવીર મહાનુભાવોને સંસ્થાસાભાર ધ્યાનવાટ પાઠ્યે છે :

● શ્રી સાધુ-સાધ્વી-ત્યાગી વૈયાવર્ય :

(૧) શ્રી કિશોરભાઈ ડી. શેઠ, કોબા	રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦/-
(૨) ડૉ. રાગિણીબેન શાહ (બાંસવાડા, રાજ્યસ્થાન)	રૂ. ૫૧,૦૦૦/-
(૩) શ્રી દિનેશચંદ્ર એસ. બાવીસી, રાજકોટ	રૂ. ૩૪,૦૦૦/-
(૪) સ્વ. પ્રહુલભાઈ કારાણી (મુંબઈ)ના આત્મગ્રેયાર્થે	રૂ. ૧૧,૦૦૦/-
હસ્તે : શ્રી સુશીલાબેન કારાણી	

● ભોજનાલય :

(1) श्री गुलाबचंद के. शाह, मुंबई (भोजनालय कायमी तिथि)	₹. १,५१,०००/-
(2) श्री भावेशभाई एस. दोशी, मुंबई (हस्ते : श्री नीतिनभाई पारेख)	₹. २१,०००/-
(3) श्री समीरभाई मહेन्द्रभाई खंधार, यु.एस.ए.	₹. ३०,०००/-
हस्ते : श्री वीष्णुबेन महेन्द्रभाई खंधार, कोबा (पञ्चाक्ष्य. गरुड. पंखीचाण)	

- પ્રક્રિયા : શ્રી બુર્મિલાબેન ધોળકિયા. કોબા. (દ્વાશકેન્દ્ર)

- જ્ઞાનદાન : શ્રી બોડવે સાઈકલ એન્ડ મોટર કંપની, અમદાવાદ

સાખ્રાણ અવીક્ષણ

સંસ્કૃત સંચાલિત ગરૂફળના બાળકો માટે ૮ મધ્યરના વિવિધ રમતગમતના સાધનો આદુ. મમક્ષાઓ

વીણાબેન મહેન્દ્રભાઈ ખંડાર અને સરલાબેન ધીરુભાઈ દોશી (નાઈરોબીવાળા) તરફથી પ્રાપ્ત થયાં છે. ગૃહપતિ મેહુલભાઈ પંજ્યા, પૂ. બહેનશ્રી, ઉષાબેન શેઠ, જનકબેન, રીટાબેન, કિરીટભાઈ તથા જેસંગભાઈની હાજરીમાં પૂજ્યશ્રી આત્માનંદજ્ઞના વરદ હસ્તે રમતગમતના સાધનો ગુરુકુળના બાળકોને આપવામાં આવ્યા. શ્રી વીણાબેન તથા શ્રી સરલાબેનનો સંસ્થા આભાર માને છે.

ધેરાગ્ય સમાચાર

[૧] પૂના : પૂજ્યશ્રી આત્માનંદજ્ઞ સાથે લગભગ ઉપ વર્ષોથી ઘનિષ્ઠતાથી જોડાયેલા એવા ધર્મનિષ, સેવાભાવી સાધક પરમ આદરણીય શ્રી પ્રતાપભાઈ ગિરધરલાલ મહેતાનો તા. ૨૬-૧૧-૨૦૧૮ના રોજ સ્વર્ગવાસ થયેલ છે. તેથી સંસ્થામાં સૌઅં દુઃખની લાગણી અનુભવી છે.

પૂજ્યશ્રી તથા સંસ્થા પ્રત્યે તેમનો ધડો અહોભાવ હતો. તેઓ સંસ્થાના વિકાસ માટે અવારનવાર પોતાનું યોગદાન આપતા. વર્ષમાં બે-ત્રણ વખત કોબા પધારી ભક્તિ-સત્સંગનો વિશેષ લાભ લેતા.

પૂજ્ય સાહેબશ્રી જ્યારે પૂના જતાં ત્યારે ખાસ તેઓ તેમના પરિવારને તથા મુમુક્ષુઓને લઈ પૂજ્યશ્રીને વિશ્રામ માટે પંચગીની લઈ જતા. ત્યાંની બધી વ્યવસ્થા આદરણીય બહેનશ્રી મંજુબેન પ્રેમભાવપૂર્વક સંભાળતા. તેમના બે પુત્રો આદ. શ્રી હિતેન્દ્રભાઈ તથા શૈલેશભાઈ તથા બે પુત્રીઓ બેનશ્રી વર્ષબેન તથા દક્ષાબેન તથા પુત્રવધૂઓ એવા જ ધર્મપ્રેમી છે.

પ્રતાપભાઈએ સંસ્થામાં પ્રસંગોપાત સારું દાન આપ્યું છે. સંસ્થાના ભોજનાલયના ઉપરના પુરુષ વિભાગ માટે સમગ્ર આર્થિક યોગદાન તેમનું છે. તેઓ સંસ્થાના વિકાસ માટે યોગ્ય વિષેયાત્મક સલાહ-સૂચનો આપતા. તેઓની પરોપકારની ભાવના ઉત્કૃષ્ટ હતી. પૂનામાં પણ ધ્યાન યોગદાન આપતા. પરોપકાર, સેવા, સાદગી, કુટુંબપ્રેમ, કરુણા જેવા અનેક સદ્ગુણોરૂપી જળના સિંચનથી તેઓએ પોતાની જીવનલતાને નવપલ્લવિત રાખી હતી. તેમનો આત્મા આવતા જન્મમાં વિશેષ ધર્મઆરાધના કરી જલ્દી જલ્દી પરમપદને પ્રાપ્ત કરે તેવી સમસ્ત કોબા પરિવારની પ્રભુને હૃદયપૂર્વકની પ્રાર્થના છે. આદ. મંજુબેન તથા સમગ્ર પરિવાર એવી જ ધર્મભાવના જાળવી રાખે તેવી શુભેચ્છા.

[૨] મુંબઈ : આપણી સંસ્થામાં રહીને સેવા-સાધના કરતાં મુમુક્ષુ બહેનશ્રી રીટાબેન મહેતાના મોટા ભાભી શ્રી જ્યશ્રીબેન સુધીરભાઈ મહેતાનું તા. ૨૬-૧૧-૨૦૧૮ના રોજ ૬૫ વર્ષની વયે સંથારાપૂર્વક દેહાવસાન થયું છે. તેઓ જામનગરના વતની હતા. અતિથિપ્રેમ તથા અબોલ જીવો પ્રત્યે દયા એ તેઓના ધ્યાનાકર્ષક વિશિષ્ટ ગુણો હતા. તેઓ કુશાગ્ર બુદ્ધિની સાથે લાગણીશીલ સ્વભાવ પણ ધરાવતા હતા. પરોપકારની ભાવના તેમના રોગરગમાં વ્યાપેલી હતી. વ્યવહારકુશળતા, શાંત અને નિખાલસ સ્વભાવ જેવા અનેક સદ્ગુણોના સિંચનથી તેઓએ જીવનલતાને નવપલ્લવિત રાખી હતી. તેઓશ્રી પોતના સુપુત્ર દિવ્યભાઈ તથા સુપુત્રી તેજસબેનને સંસ્કારોનો વારસો સોંપતા ગયા છે. સ્વર્ગસ્થના આત્માને પ્રભુ શાશ્વત શાંતિ અર્પે તેવી સમસ્ત કોબા પરિવારની પ્રભુને હૃદયપૂર્વકની પ્રાર્થના છે.

વીણા મોતી

प्रेषक : पूर्णिमालेन शास्त्र

- દિન નિજ પર કરો, નિમિત્ત પર નહીં.
  - પણ પાલાની એક રમતા છે આ જિંદગી, રમતા આવડે તો જુલ છે, નહીં તો હાર છે જિંદગી.
  - મનને માર્યાં વિના, તનને તપાવ્યા વિના, આત્માને જગ॥કર્યા વિના કોઈ સાચા ત્યાગી બની શકતું જ નથી.
  - સમજું સાધક ઉદયમાને અતિથિ જાણીને, ઉદયને સ્વીકારે છે અને સમભાવથી તેનો નિકાલ કરે છે.
  - સન્માર્ગ વપરાતી સંપત્તિ, દૂધમાં સાકર જેવી છે. કુમાર્ગ વપરાતી સંપત્તિ, દૂધમાં ખટાશ જેવી છે.
  - બુદ્ધિની મર્યાંદા એ છે કે તે પ્રશ્નો ડોભા જ કર્યા કરે છે, પરંતુ સમાધાનની શક્તિ એ છે કે તે, સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરાયે છે.
  - જન્મઅને જરા રૂપી આવર્ત્તિવાળા, મનની પીડાઝીપી વડવાનલયી બળતા, ચાર ગતિશૃષ્ટ દુઃખ સમુદ્રમાં જીવો માછલીઓની જેમ ભમ્યા કરે છે.
  - કર્મની ઉગ્રતા અવિવેક અને મોહની ઉગ્રતાથી થાય છે અને આનું કારણ અજ્ઞાન અને વિપરીત જ્ઞાન છે.
  - જન્મવું એ આપણા હાથમાં નથી, પરંતુ સંઝોગો સામે બાથ ભીડીને ગ્રહૂમવું એ આપણા હાથમાં છે. જિંદગી હારવા માટે નહીં, પણ જુલવા માટે મળી છે.
  - મોતાનો ભય ન રાખવો પણ મોતાનું સતતા ભાન રાખવું.
  - સમર્થ્યાઓ અને મુસીબાટો માનસિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે જરૂરી છે. એનાથી દૂર ભાગવાનું ન હોય કારણકે આ બધાથી જ પોતાની શક્તિ અને ખામીઓનો ખ્યાલ આવે છે. આવો ખ્યાલ આવે તો જ તેનાથી જગૃતિ આવે અને સફળતાની પ્રાપ્તિ કરી શકાય.
  - અનુકૂળ સંઝોગોમાં બેદરકારી પ્રવેશવાનું જોખમ છે, પરંતુ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ આપણાને સતત સજાગ રાખે છે અને આવનારા જોખમો પ્રત્યે સભાનાતા રાખવાથી તે જોખમોથી બચી જવાય છે.
  - સમય એકદારો વહે છે. એ કયારેય પણ નવા દિવસના, નવા મહિનાના કે નવા વર્ષના આગમનની છડી પોકાટઠો નથી. એને આ દુક્કાઓમાં વહેંચવાનું કામ માણાએ કર્યું છે। પોતાની અશક્તિ કે લાચારીનો દોષ તે સમય પર નાખે છે, પરંતુ જે સમય વીતી ગયો છે તેના ઉપર આપણો કાંઈ નથી, પણ જે સમય હવે આવવાનો છે તે તો સંપૂર્ણપણે આપણા હાથમાં જ છે. આપણે દરછીએ તે પ્રમાણે તેનો સદૃષ્યોગ કરવો જોઈએ.
  - પરિસ્થિતિ સામે સતત ફરિયાદ કરનારા માણસોને સૌથી મોટો વાંધો ગુલાબના છોડ પર ઉગેલા કાંટાઓ સામે હોય છે. એવા પણ કેટલાક છે કે જેઓ આમાં ઈશ્વરનો આભાર માને છે કે, “સાદું થયું તે કાંટાઓને ગુલાબ આપ્યા !”
  - પણકાટ ખાઈને જમીન પર ચંચોપાટ પડેલો માણસ પણ ઈશ્વરનો આભાર માની શકે છે કે નસીબનો આભાર માની શકે છે કે, મને ઉંચે આકાશ તરફ જોવાની તક તો મળી !
  - સંસારમાં ઠેઠ મોક્ષે જતાં સુધી, સર્વ રીતે કે વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય છે તે ‘આપ્યપુરુષ’ છે. મોક્ષમાર્ગમાં આપ્યપુરુષ જેને પ્રાપ્ત થાય તે તો મહા-મહા ભાગ્યશાળી છે.

બી. બી. પૂ. સરદારમુનિ મ. સા. રચિત આત્મકાણ સ્તોત્ર

હું આત્મકાણમાં સ્થિર બન્યું, મને દિવ્ય અનુભૂતિ થાય છે,
અંતરનો આત્મરામ જાગે, માર્ગી શક્તિઓ બધી ખીલે છે.
સેસાદના જીવો બધાં ભગવાન રામ દેખાય છે,
નિજદિપ જો સમ્યક્ બને, ઉપકારી સર્વ જણાય છે.
હું વીતરાગી પૂર્ણ રૂપે, જ્ઞાન દર્શન સુકૃત છું,
મારું જાણવું ને દેખવું, વીતરાગ ભાવે ચુક્ત હો.
રહ્યો કર્તા-ભોક્તા અનાદિથી, રાગાદિ મિથ્યાત્વનો,
હવે કર્તા-ભોક્તા બની રહ્યું, જ્ઞાનાદિ સમ્યક્ ભાવનો.
નથી દોષ કોઈ નિમિત્તનો, નથી દોષ કોઈ વ્યક્તિનો,
હે દોષ મારા આત્માનો, રાગાદિ મિથ્યાભાવનો.
પુદ્ગાતની સાથે રહેવું તે, અતિ દુઃખિપ જણાય છે,
પુદ્ગાલો નીરસ કિક્કા લાગે, આત્મા પ્રાર્થો જણાય છે.
પરદ્રવ્યમાં નથી સુખ કિંધિત, આકુળતા જ દેખાય છે,
નિરાકુળતામાં સુખ અર્થું, તેનો સ્વાદ અદ્ભુત લાગે છે.
જે કોઈ ભાવો ઘટવાના, તે જ્ઞાનીઓએ જાણ્યા છે,
જે જ્ઞાનીઓએ જાણ્યા છે, તે સર્વ ભાવો થાય છે.
અજ્ઞાનીઓ એ ભાવોમાં, દુધ્યાનથી દુઃખ પામે છે,
વૈરાગ્યભાવે જ્ઞાનીઓને મોહનો દાય થાય છે.
પર દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયથી તો સર્વથા હું બિજ્ઞ છું,
રાગાદિ આ વિભાવોથી પણ, અપેક્ષાથે હું બિજ્ઞ છું.

આ અંકના વિશિષ્ટ સહયોગી દાતા

- ‘દિવ્યધ્વનિ’ જાન્યુઆરી - ૨૦૧૮ના અંક માટે રૂ. ૨૧,૦૦૦/-નો આર્થિક સહયોગ
સ્પ. ચંદુભાઈ પારેખની ૧૫મી પુષ્ટિયિ નિમિત્તે હક્કો શ્રીમતી સરોજબેન પારેખ પરિવાર (શજકોટ)
તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. સંસ્થા તેઓશ્રીના આ ‘જ્ઞાનદાન’ની અનુમોદના કરે છે.
- ‘દિવ્યધ્વનિ’ જાન્યુઆરી - ૨૦૧૮ના અંક માટે રૂ. ૨૧,૦૦૦/-નો આર્થિક સહયોગ
સ્પ. સુધાબેન નવીનચંદ્ર પેલજી પાસડ (મુલુક, મુખ્ય)ની પુષ્ટિસ્મૃતિમાં તેઓના પરિવારજનો
તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. સંસ્થા તેઓશ્રીના આ ‘જ્ઞાનદાન’ની અનુમોદના કરે છે.

To,